

Kui ema tahab tööle

Üks hea tuttav, nelja lapse ema, ütles mõni aeg tagasi, et väikse lapse kõrvalt töötav ema on luksus. Et tegelikult on see ema egoism, mis teda sunnib kulutama beebile kuuluvat aega väljaspool kodu. Kust aga läheb piir, kuidas jagada aega töö ja lapse vahel? Minu hea sõbranna läks tagasi tippjuhiks, kui laps sai viiekuuseks. Teine on pärast üheksat aastat kolme lapsega kodus olemist omandanud uue eriala, loonud oma firma ja temast on saanud tunnustatud psühholoog. Ühesuguseid lahendusi pole. On ikka ja jälle tekkiv dilemma – pere või töö?

Pärast tütre sündi arvasin siiralt, et linna tagasi ja stressirohkeid ameteid pidama ei meelita mind enam miski. Nii õnnis oli vaikuses ja rahus ning üleni ilusas keskkonnas elada. Kuni magusa kutseni lüüa kaasa Europarlamendi valimiskampanias... Kadri Keiu oli siis vaevalt aastane, minu kodutee Mulgimaa metsatalu peaaegu läbimatu ja lapsehoidjast ei osanud unistadagi. Kuid ma ei mõelnud kordagi loobumisele. Otsustasin võtta kõik: elada edasi maal, olla oma tütrega kodus... ja hakata tööle.

Vajadus lapsi saada on sama loomulik ja orgaaniline kui vajadus olla armastatud ja kaitstud. Tööga on teised lood. Vajadus töö järele võib ka siis teravalt olemas olla, kui seda elatise teenimiseks otseselt vajagi pole. Töö ei ole ainult raha. Töö on eneseteostus. Töö on areng. Töö on võimalus muuta maailma. Kas või isenda tillukest osa sellest. Just see sunnib paljusid naised beebi kõrvalt rahutult ringi vaatama. "Mulle tundus, et elu liigub edasi ja mina vaatan kõrvalt, justkui läbi klaasseina. Kas ühiskonnast kõrvale jäämine polegi mitte asotsiaalsus?", võttis üks ema teema retoorilise küsimusega kokku.

Meie noores ühiskonnas on seni edu mõõdupuuna võetud vaid rahakust. Ja sedasorti edukate hüvesid seadustega kindlustatud. Need, kes 16 tundi järjest ei tööta, on justkui puudega või riskigrupp. Minu juhikogemus aga avastas Päevalehes töötades, et just lapsepuhkuselt naasnud naised on värskemate ideedega ning üldse innukamad. Mis sellest, et mõni igast päevast vaid pool kontoris viibib või teine kokkuleppel paar tundi hiljem tööd alustab. Kindlasti on suure tööstusettevõtte tippjuhi abi, kelle kolmveerand koormust lubab talle kõik reeded vabaks, sama tubli ja efektiivne kui enne lapse sünnitamist ja täiskohaga tööd. Ning hambaarst või juuksur, kes oma kliente hoopis õhtutundidel teenindab, pakub paljudele inimestele võimaluse puhta südametunnistusega uus soeng või terved hambad saada. Pärast nende tööpäeva lõppu.

Kui järele mõelda, saab enamikku töid teha distantsilt või alternatiivseil aegadel. Õieti peab kaheksast viieni olema rakkes vaid klienditeeninduses või tootmisliinil. Muid asju saab ju kas või öösel ajada, kui tööandjal piisavalt paindlikkust ja tahet jagub. Ning töötajal südikust küsida. Kodanikuks olemine tähendab ka õigust inimlikkusele töösuhetes, aga ka isiklikku südikust. Et mitte ainult ülemuse tahtest sõltuda, on vanemate õigused Euroopas seadustatud. Kui emad ka meil oma õigusi hakkavad nõudma, jõuab Euroopa ka Eesti pereseadustikku.

Evelin Int Lambot
1a ja 9 kuuse tütre ema
ajakirja *Life in Estonia*
peatoimetaja

Kuhu suundub sotsiaalkaitse Euroopas

Katre Pall

*Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna
nõuniku asendaja*

Euroopa Liidul puudub ühtne sotsiaalpoliitika, sellegipoolest räägitakse sotsiaalsest Euroopast ning Euroopa sotsiaalsest mudelist. Euroopa sotsiaalse mudeli kaks põhilist elementi on kõrgetasemeline sotsiaalkaitse elus ette tulevate riskide maandamiseks ning sotsiaaldialoog partneritega.

Järjest enam ei seota õigust sotsiaalkaitsele kodakondsuse, rahvuse, majandusliku olukorra või tööturul osalemisega (v.a töötushüvitised), õigused sotsiaalkaitsele tekivad seoses legaalse elamisega riigis. Leitakse, et sotsiaalkaitse skeemid peavad andma inimesele turvatunde ja vältima puudusesse sattumist kogu elukaare jooksul.

Vajadustest lähtuvad riiklikud siirded on asendunud sotsiaalse õigusega riiklikele siiretele, lähtudes ühest või teisest riskitegurist. Näiteks on lapse toetusele õigus igal lapsel olenemata pereliikmete töötamisest või pere majanduslikust olukorrast. Peamised riskid, mida sotsiaalkaitse süsteemid katavad, on vanadus, haigus, töövõimetus, toitjakaotus, emadus, töötus. Poliitika eesmärk on ennetada inimeste sattumist puudusesse eelpool nimetatud olukordades. Seevastu vajadusest lähtuvad siirded võtavad arvesse perekonna sissetulekuid ning õigus toetustele on vaid neil perekondadel, kelle sissetulek jääb allapoole kindlat piiri. Seesugune lähenemine ei ole preventiivse iseloomuga, tegeldes pigem tagajärgedega.

Sotsiaaltoetuste- ja hüvitiste ning teenuste eesmärk on kompenseerida täielikult või osaliselt perekonna kulutused või sissetuleku kaotus haiguse, puude, tööõnnetuse, vanaduse või toitjakaotuse korral. Osaliselt kaetakse peredele lisakulud seoses lapse sünniga (sünnitoetus ja lapse toetus) või säilitatakse pere elustandard seoses töö ajutise katkemisega (vanemahüvitis, töötuskindlustushüvitis). Viimaseks abinõuks puuduse korral on sotsiaalabi, kui pere on vaatamata sotsiaalkaitse skeemidele puudusesse sattu-

nud. Sotsiaalabi peaks viimase võimalusena tagama puudustkannatavatele inimestele ära elamise ja nende põhivajaduste rahuldamise. Arenenud heaoluriikide tunnuseks on tugev sotsiaalkaitsevõrk, sotsiaalabi osutatakse peredele vaid äärmuslikel juhtudel.

Samas on kogu Euroopas märgata niisuguseid tendentse nagu elanikkonna vananemine ja kahanemine ja madal sündimus, millele poliitika peab adekvaatselt reageerima. Nende muutuste tagajärjel on paljud riigid olukorras, kus sotsiaalkaitse skeemide jätkusuutlikkus on suure küsimärgi all, kuna sõltuvate inimeste osakaal ühiskonnas pidevalt suureneb. Nii ühiskonna toimimist kui sotsiaalkaitse skeemide jätkusuutlikkust arutatakse üle kogu Euroopa. Lahendustena nähakse võimalikult suurt töörealise elanikkonna hõivatust ning sotsiaalkaitse skeemide reformimist. Seetõttu on Euroopa Komisjoni ekspertgrupi soovitusel liikmesriikidele põhiorhk asetatud tööhõive edendamisele ning kõikide ühiskonnagruppide kaasamisele tööturu kaudu (*High Level Group Report 2004*). Ekspertide hinnangul on sotsiaalpoliitikas esmatähtis tööhõive asetamine keskele kohale. Erilist tähelepanu soovitatakse pöörata sotsiaalkaitse süsteemide mõjule inimeste käitumisele tööturul.

Skandinaaviast alguse saanud käsitluse järgi võib väita, et mida suurem arv inimesi osaleb kas täis- või osaajaga tööturul, seda suurem on võimalus säilitada ja arendada sotsiaalkaitset vajalikul tasemel. Järjest enam levib 'poolteise leivateeni ja mudel', mis tähendab, et peres töötavad nii isa kui ema, kuid mitte tingimata täiskoormusega.

Kasutatud kirjandus

European Commission 2004. Report of the High Level Group on the future of social policy in an enlarged European Union. May 2004.

Sotsiaalabilt tööle

Sirlis Sõmer

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna juhataja

Käesoleva aasta märtsis kiitis valitsus heaks hoolekande kontseptsiooni, mida rakendatakse mitmete seadusemuudatuste kaudu seni, kuni töötatakse välja uus hoolekandeseadus, mis peaks jõustuma 2007. aastast. Käesoleva aasta septembris kiitis valitsus heaks sotsiaalhoolekande seaduse ja sellega seotud seaduste muutmise eelnõu. Hetkel menetleb seadust parlament ning eeldatavalt peaks see jõustuma 1. jaanuaril 2005. Eelnõuga viiakse sisse mitmed muudatused toimetulekutoetuse maksmisel, mida käesolev artikkel käsitleb.

Sotsiaalabi on viimane abinõu

Sotsiaalabi olemuse lahtimõtestamisel on mõistlik lähtuda parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artiklist 13, kus on sätestatud rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõte, mille kohaselt on lepinguga liitunud riikide kohustuseks tagada, et iga piisavate elatusvahenditeta isik, kes pole suuteline oma tööga või muude allikate, eelkõige sotsiaalkindlustussüsteemi hüvitiste kaudu, selliseid vahendeid hankima, saab küllaldast abi.

Seega sotsiaalabi olulisteks kriteeriumideks on, et seda makstakse juhul, kui inimene ei ole suuteline tööga või muude allikate, eelkõige sotsiaalkindlustushüvitiste kaudu (pensionid, peretoetused, haigus- ja töötushüvitised) endale ja oma perele piisavaid elatusvahendeid hankima. Toimetulekutoetus on ajutine meede, mille eesmärgiks on tagada puuduse korral majanduslik toimetulek inimväärset äraelamist võimaldaval tasemel.

Euroopa riikide praktikat analüüsidest võib näha, et mida paremini on arenenud riikide sotsiaalkindlustussüsteemid, seda vähem inimesi jääb alla vaesuspiiri ja vajab toimetulekutoetust.

Sotsiaalabi on kujunenud pikaajaliseks elatusallikaks paljudele

Kuigi sotsiaalabi on oma olemuselt ajutine meede, on Eestis kujunenud oluliseks probleemiks pikaajaline sotsiaalabist elamine, kus abisaajad on harjunud vaeste oludega ning neil on kadunud tahe majanduslikust ja sotsiaalsest kitsikusest välja tulla ise oma sissetulekuid suurendades. Seda tõendab fakt, et nt 2003.aastal said töötute pered 12 kuu jooksul toetust keskmiselt 6,9 korda, lastega pered 6,5 korda. 2004.a esimese 6 kuu jooksul said töötute pered toetust keskmiselt 4,4 korda, lastega pered 4,3 korda.

Iga inimene on oluline, iga töökäsi vajalik

Eesti demograafilist olukorda arvestades on oluline kaasata tööhõivesse kõik inimesed, kes suudavad töötada, sest just

töötav elanikkond tagab ühiskonna ja majanduse arengu. Meil on 600 000 tööga hõivatud isikut, kes katavad oma maksudest toetuste kulud, näiteks 370 000 pensioni saaja ja 330 000 peretoetusi saava isiku pensioni ja toetuste kulud. OECD andmetel on Eesti 25 Euroopa riigi hulgas naiste tööhõive poolest 15.-l, ning meeste tööhõive poolest 20. kohal.

Meil on 2003.a. andmetel 51 114 toimetulekutoetust saavat leibkonda, kellest 28 000 leibkonnas on vähemalt üks tööealine liige, kes võiks töötada, aga millegipärast ei tööta. Kui nii edasi läheb, siis varsti ei jõua Eesti töötav elanikkond mittetöötavat osa rahvast enam üleval pidada. Miks peaks makse maksev töötav pere pidama üleval mittetöötavaid töövõimelisi tööealisi elanikke?

Riigi eesmärk on motiveerida inimesi töötama ning luua tingimused (nt pakkuda ümberõpet jt aktiivseid tööturu meetmeid), et muuta hetkel sobimatu tööjõud tööturul nõutavaks tööjõuks. On lihtne tõde, et mida rohkem inimesi töötab, seda konkurentsivõimelisem on majandus ning seda rohkem töökohti tekib. 2001.a. tekkis juurde 5 200, 2002.a. 7 800, 2003.a. 8 800 uut töökohta. Tööturuameti andmetel on vabu töökohti igas maakonnas, mitte ainult Tallinnas.

Töö on parim vahend vaesuse vastu

Aktiveerimine on saanud võlusõnaks võitluses vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu nii Euroopa Liidu riikide kui ka Eesti sotsiaalpoliitikas. Tööd peetakse parimaks meetmeks inimeste väljaaitamisel „vaesuslõksust“. On jõutud tõdemuseni, et toetuste maksmine ilma täiendavate teenusteta pikendab vaesuses elamist. Lisaks, et leevendada vaesust sotsiaaltoetuse kaudu, on vaja miljardoone lisakroone riigieelarvest, kuid kelle arvelt need lisakroonid peaksid tulema? Seega toetuste pidev suurendamine ei ole lahendus.

62% peredest, kus ükski pereliikmetest ei tööta, elavad vaesuses. Väga suures vaesuses ning tõrjutuses on just töötute peredes kasvavad lapsed, kusjuures lapse vaesusrisk ei kao tema täiskasvanuks saamisega. Pikaajalise töötuse tulemusena on Eestis tekkimas nn töötute dünastiad, kus lapsed pole vanemaid tööl käimas näinud. Sellised lapsed jäävad tõenäoliselt ka ise tulevikus töötuks, sest ei oska endale töötamist eesmärgiks seada.

Planeeritavad muudatused sotsiaalabi korralduses

Toimetulekupiir peab tagama inimväärse äraelamise

Olemasolev toimetulekupiir ei kata ammugi enam minimaalseid elamiskulusid. Toimetulekupiiri tõstmine on esmavajalik neile, kelle sissetulekud hoolimata teistest sot-

siaalsetest meetmetest langevad allapoole toimetulekupiiri. 2005.aastal tõstetakse toimetulekutoetuse piiri 500 kroonilt 750 kroonini.

Muudetakse toetuste maksmise süsteemi nii, et töötada oleks kasulikum kui elada sotsiaalabist

Uue toimetulekupiiri puhul tekib aga olukord, kus ühe pere liikme töötamisel madalapalgalisel tööil ei ole perel rahalist kasu, sest toimetulekutoetusest ja peretoetustest saadav sissetulek on suurem kui palgast ja peretoetustest saadav sissetulek. Selline olukord süvendab vaesuslõksu veelgi, ning aina enam abisaajaid harjub elama sotsiaalabist ega otsi teid oma olukorra parandamiseks.

Selle vältimiseks plaanitakse hakata peretoetuste seaduse alusel makstavat igakuist lapsetoetust toimetulekutoetuse määramisel sissetulekuna arvesse võtma. Muudatuse tulemusena on palgast ja peretoetustest saadav sissetulek suurem kui ainult toimetulekutoetusest ja peretoetustest elamisel. Samal ajal tõstetakse suurperede kvartalitoetust, et tagada kõige suuremas vaesusriskis olevate suurperede toetamine sotsiaalkindlustuste, ja mitte vaesustoetuse kaudu. Kvartalitoetust toimetulekutoetuse määramisel sissetulekuna arvesse ei võeta, nii et suurpere toimetulekutoetusele lisandub kord kvartalis täiendav riiklik toetus.

Siiski tuleb rõhutada, et ühegi perekonna olukord toodud muudatuste tulemusel ei halvene. Toimetulekupiiri ning kvartalitoetuse tõusu tõttu paraneb kõikide perede olukord ka siis, kui lapsetoetused võetakse toimetulekutoetuse maksmisel sissetulekuna arvesse. Toimetulekutoetuse summa lapse kohta küll väheneb, kuid pere kohta toetuse summa suureneb.

Sotsiaalabi toetuste maksmisel võetakse peretoetused sissetulekuna arvesse peaaegu kõikides Euroopa Liidu vanades liikmesriikides v.a. Iirimaa, Luksemburgis ja Portugalis. Lichtensteinis ei võeta arvesse üksikvanema toetust.

Sotsiaalabi osutamine passiivselt toetuse maksmiselt aktiivsele abistamisele

Eelnõu täpsustab kohalike omavalitsuste kohustust osutada toimetulekutoetuse taotlejale ja tema perekonnale sotsiaal-nõustamise teenust. Nõustamise käigus viiakse läbi inimese vajaduste hindamine ning koos abivajajaga võib koostada talle personaalse tegevuskava, kus sisalduvad mitmesugused abinõud ja tegevused toimetuleku parandamiseks.

Nõustamise käigus teavitab sotsiaaltöötaja töövõimelist isikut vanuses 18 eluaastat kuni pensioniiga, kes ei tööta ega õpi, vajadusest pöörduda tööhõiveametisse. Vastavalt tööturuteenuste ja -toetuste seaduse eelnõule käivitatakse järgmisel aastal lisaks olemasolevatele mitmeid uusi tööturumeetmeid just pikaajalistele töötutele. Inimese mitteosalemisel talle määratud meetmetest on valla- või linnavalitsusel kehtiva seaduse alusel õigus jätta toimetulekutoetus määramata.

Seega ei ole sotsiaaltöötaja enam toimetulekutoetuse väljamaksmise arveametnik, vaid ta muutub pere peamiseks

nõuandjaks ja suunajaks, aidates kõrvaldada takistused vaesusest väljatulekul.

Eelnõuga antakse omavalitsusele paindlikumad võimalused kasutada riigieelarvest toimetulekutoetuse maksmiseks määratud summasid täiendavate sotsiaaltoetuste maksmiseks ja sotsiaalteenuste osutamiseks. Riigieelarvest eraldatud summasid saab kasutada ka täiendavate sotsiaaltöötajate töölevõtmiseks.

Sotsiaalabi taotlejalt eeldatakse aktiivsust ja töö otsimist pea kõigis teistes Euroopa Liidu riikides. Belgias peavad mõlemad vanemad sotsiaalabi taotlemisel tõendama, et nad otsivad aktiivselt tööd. Lichtensteinis peab inimene vastu võtma iga talle sobiva töö. Hollandis peab iga sotsiaalabi taotlev inimene samuti tõendama, et ta otsib tööd, registreeruma tööturuametis ja võtma vastu pakutava töö. Ainult sel juhul, kui tööealine inimene hoolitseb ühe või mitme alla 5 aastase lapse eest, ei ole ta kohustatud sotsiaalabi taotlemisel tööd otsima. Isikule, kes oma toimetulekuraskuste tõttu ei suuda osaleda tööturumeetmetes, koostab toimetulekukava sotsiaaltöötaja, kes aitab lahendada tööle saamist takistavaid probleeme. Kui sotsiaalabi taotleja keeldub koostööst, võib toetust vähendada või mitte maksta.

Sotsiaalabi tegelikele vajajatele

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise eelnõuga määratakse inimese kohustus toimetulekutoetuse taotlemisel märkida üles tema ja ta pereliikmete kasutuses olev vara sh kinnisasjad, sõidukid ja väärtpaberid. Muudatus täiendab vara arvesse võtmise korda kehtivas seaduses ning valmistab ette põhjalikumate regulatsioonide väljatöötamist toimetulekutoetuse maksmisega seotud muudatustes.

Abitaotleja majandusliku toimetuleku hindamisel ei hinnata esemete üksikasjalikku väärtust, vaid seda, kas perekonna käsutuses olevad varalised vahendid võimaldavad iseseisvalt toime tulla. Puuduses olevat isikut või leibkonda tuleb nõustada, kuidas ta saaks olemasolevat vara oma toimetuleku parandamiseks kasutada. Kui inimene ei rakenda soovitatud meetmeid, et vara oma toimetuleku parandamise huvides kasutusele võtta, võib valla- või linnavalitsus jätta toimetulekutoetuse maksmata.

Sotsiaalabi osutamise ümberkorraldamisel oleme põhimõttelise valiku ees, kas jätkata vanamoodi, või seada sihiks sotsiaalabi saajate suunamine tööturule nii, et sellest võidaksid kõik – nii iga inimene kui kogu ühiskond. Oluliseks eelduseks on kõikide asjaosaliste usk eesmärgi saavutamise võimalikusesse. Probleemide kirjeldamiselt peame suunama tähelepanu lahenduste väljamõtlemisele.

Kasutatud kirjandus

Dessczk, S. (June 2003) Social Assistance. A European comparison of cross-country enforcement of social assistance regulations. Hague
European Commission. (March 2004) A thematic study using transnational comparisons to analyse and identify what combination of policy responses are most successful in preventing and reducing high levels of child poverty.

Pikaajaline töötus – raske koorem töötule ja ühiskonnale

Mai Luuk

TPÜ sotsiaalpoliitika lektor

Pikaajaline töötus on Eesti ühiskonna probleem juba kümnekond aastat. Tööhõiveuuringud näitavad, et Eestis 1990-aastate alguses toimunud majanduse ümberkorraldamine ja sellega kaasnenud esimene töötuslaine jättis tööta suure osa tööstustöölisi ja põllumajandustöötajaid. Tootmisest koondatud töötajate seas domineerisid endiste nn liiduliste tehaste töötajad, valdavalt mitte-eestlased. Sotsialistlike ühismajandite likvideerimine jättis tööta paljud maainimesed alates lüpsjatest ja mehhanisaatoritest kuni agronoomide ja zootehnikuteni. Et samaväärset tööd enam ei leidunud, riigi toetus ümberõppeks puudus, uusi töökohti loodi väljaspool Tallinna suhteliselt vähe ja ettevõtluse alustamine oli paljude inimeste jaoks keeruline, kujuneski Eestis välja pikaajaline töötus.

Eesti tööturu olukord 21. sajandi künnisel

Et tööturu olukord muutus üha pingelisemaks – tööpuudus suurenes 2000.aastaks ligi 15 protsendini ja töötute aktiveerimiseks (tööturukoolituseks, kutsenõustamiseks, tööturutoetusteks jms.) eelarvelisi summasid ei jätkunud, moodustasid pikaajalised töötud ja töötusperioodid loobunud inimesed (nn. heitunud) 2001. aastaks kokku 62,5 tuhat inimest ehk 7,7% tööealisest elanikkonnast (816,6 tuhat). See on Eesti rahvaarvu (1,36 miljonit) arvestades dramaatiliselt suur kaotsiläänud inimressurs. Kui sellele liita veel lühiajalised (kuni aasta tööd otsinud) töötud, keda oli 2001. aastal 40 tuhat, kujunes Eesti ühiskonnale ainuüksi töötuse tõttu koormaks kokku üle 100 000 inimese. Enamus töötutest on perekonnainimesed, seetõttu võib öelda, et Eesti astus 21.sajandisse koos suure hulga õnnetute inimestega, kelle igapäevaseks saatjaks on mure, kuidas oma peret toita katta ja laste kasvatamisega hakkama saada ning millest ammutada elujõudu, et toime tulla süveneva masendusega.

Selline suur hulk kaotsiläänud maksumaksjaid ja samal ajal riigilt abisaajaid esitas ametnikele ja sotsiaalteenustajatele väljakutse neid probleeme põhjalikult uurida. Pikaajalise töötuse põhjuste ja tagajärgede väljaselgitamiseks korraldati sotsiaalministeeriumi eestvedamisel uuring “Pikaajalised töötud ja nende tööturule tagasitoomise võimalused”, mida käesolev artikkel tutvustab.

Projekti raames analüüsis Tallinna Tehnikaülikooli Eesti Majanduse Instituudi juhitud teadurite rühm Eestis perioodiliselt korraldavate tööjõu-uuringute (ETU) tulemusi ja esmakordselt Eestis viis läbi kvalitatiivuuringuid (juhtumiuuringuid ja fookusgruppide uuringuid) pikaajalisest töotu-

sest põhjustatud kannatuste põhjalikumaks tundmaõppimiseks.

Paindlik töötaja paindlikul tööturul

Uuring näitas, et Eesti tööturu areng järgib samu trende, mis on iseloomulikud Euroopale. Töökohal püsimiseks on vaja ennast pidevalt tööalaselst täiendada ja uusi oskusi omandada, et olla valmis kiireteks muutusteks tööturul.

Tööturukäitumise võtmesõnaks on *paindlikkus*. See kätkeb endas erinevaid hõivevõimalusi, mida tänane tööturg pakub: tähtajalised töölepingud, erineva kestusega projektitööd, osaajatöö, ebaregulaarsed töögraafikud (töötamine õhtutundidel ja puhkepäevadel), kaugtöö (töötamine kodus) jm. Tööturu-uuringud näitavad, et töötusperioodid ebaõnnestumine võib olla seotud ka sellega, et töötajate soovid ei ole vastavuses pakutavate töökohtadega. Töötud, kes on varem pikka aega ühel kindlal ametikohal töötanud, soovivad leida “samasugust tööd”. Kui nad seda ei leia, pikeneb nende töötusperiood ja sellega seoses vähenevad ka töö leidmise võimalused. Madala haridustaseme ja ilma erialaste oskusteta töötajad, eriti noored, esitavad tööandjatele tihtilugu põhjendamatult kõrgeid palgasoove. See on üheks põhjuseks, miks Eestis viimastel aastatel noorte töötus pidevalt kasvab.

Paindlikkus eeldab ka tööturualast mobiilsust. Eesti elanikud, eriti mehed, on viimasel kümnendil tunduvalt mobiilsemaks muutunud, seda nii siseriiklikult kui valmiduselt töötada välismaal. Kuid meeste pikaajaline mujal töötamine võib põhjustada pereprobleeme, viia isegi perede lagunemiseni. Eesti riik ei ole leidnud võimalusi toetamiseks inimeste tööturualast mobiilsust (nt ümberasumistoetus töö leidmise korral), Eesti kinnisvaraturg on orienteeritud põhiliselt elanike jõukamatele rühmadele. Ida-Virumaal või Eesti maapiirkondades korteri müügist saadud summa eest ei ole töötajatel võimalik suuremates tõmbekeskustes (Tallinn, Tartu, Pärnu) korterit osta. Ida-Virumaa mitte-eestlaste tööalast mobiilsust pärsib tagasihoidlik eesti keele oskus.

Madalad palgad – vaesuse lõks?

Uuringus osalenud pikaajalised töötud märkisid, et nad ei oleks iial arvanud, et töö leidmine võib osutuda nii keeruliseks. Eestis tekib töökohti, eriti väljaspool Tallinna, suhteliselt vähe. Tööandjad pakuvad liiga madalat palka, kuid samas esitavad töötajale kõrgendatud nõudmisi.

Pikaajalised töötud pigem loobuvad tööotsinguist ja püüavad toime tulla sotsiaaltoetuste toel, kui asuvad madalalpalgalisele (tihtilugu ka miinimumpalgaga) tööle. Tööl käimine seab endise töötule elustiilile kindlad piirid (tuleb tööpäevadel kellast-kellani töötada, olla distsiplineeritud, valmis uusi teadmisi ja kogemusi omandama jms), ka toob töötamine kaasa olulisi lisakulutusi toidule, rõivastele, transpordile ja esmatarbekaupadele. 2002. aastal läbi viidud Poliitikauuringute Keskuse Praxis uuring¹ näitas, et osa töötuid arvab olevat soodsama tegelda paar päeva kuus sotsiaaltoetuste taotlemisega, omada piisavalt vaba aega ja teha aeg-ajalt juhutöid, kui käia regulaarselt vähetasustataval tööl.

Töötule tööleasumine madalalpalgalisele kohale jätab ta ilma sotsiaaltoetustest (töötule abiraha, toimetulekutoetus) ja enamikul juhtudel ka eluasemekompensatsioonist, mistõttu töötamine ei too kaasa elukvaliteedi tõusu. Põhi- ja keskharidusega töötajate jaoks, kel puuduvad head erialased oskused, on madalalpalgalisena töötamine üldjuhul ainus töötamise võimalus, kuid sellega kaasneb suur tõenäosus jääda püsivalt “vaesuse lõksu”. See on üks põhjusi, miks töötud ei võta vastu madalalpalgalist tööd ja eelistavad elada suhteliselt madalatest sotsiaaltoetustest. Sellise olukorra lahendamiseks on Euroopa sotsiaalteadlased pakkunud välja võimaluse jätkata mõne aja jooksul madalalpalgalistele endistele töötutele sotsiaaltoetuse maksmist.

Pikk töötusperiood mõjub rängalt

On inimesi, kes taluvad elu keerdkäike suhteliselt kergesti ja on võimelised kiiresti ennast uutele tingimustele ümber häälestama. Samas on aga rohkesti ka neid, kes elavad töö kaotust väga raskelt üle. Mida kohusetundlikum ja kohapiisavam on olnud töötaja, seda raskemini talle töö kaotus mõjub. Töötute jaoks on kaks kõige suuremat probleemi totaalne rahapuudus ja ravikindlustuse puudumine. Raha napib kõige rohkem, töötule abirahast ja toimetulekutoetusest (toimetulekupiir esimesele pereliikmele on 500 krooni ja igale järgmisele 400 krooni) ei jätku isegi hädapärase toidu ostmiseks (minimaalse toidukorvi maksumus ühele inimesele on 700 krooni), raviteenused on pikaajalistele töötutele tasulised. Seepärast lükataksegi arstilkäik edasi, mistõttu töötute tervis järjest halveneb. Lisaks igapäevane stress rahapuuduse ja lootusetu olukorra tõttu.

Töötuse koorem kandub üle ka lastele. Töötute lapsed võivad suure tõenäosusega osutada koolis tõrjutuiks. Üha enam suureneb Eestis vajadus selle järele, et kool peaks muutuma kohaks, kus puudustkannatavate ja õnnetute laste

probleeme märgatakse ja lapsi aidata püütakse. Vastasel juhul võib kujuneda olukord, kus pikka aega töötada olnud vanemate lastest, keda on kiusatud ja tõrjutud, kujunevad järgmise põlvkonna abivajajad.

Kuidas võidelda pikaajalise töötusega

Euroopas on pikaajaliste töötute probleeme uuritud juba paarkümmend aastat ja välja töötatud tulemuslikke aktiveerimis- ja rehabilitatsiooni meetmeid. Üha enam rõhutatakse vajadust tegelda töötutega personaalselt, st. koostada igale töötule personaalne tegevuskava tööturule naasmiseks. Rõhuasetus on tehtud pikaajalise töötuse ennetamisele – riskigruppide määramisele töötuse varases staadiumis ja neile tööturuteenuste pakkumisele. Ka Eestis suurendatakse lähiajal oluliselt aktiivsete tööturumeetmete osatähtsust. Euroopas läbiproovitud võimaluseks on projektid, mis arendavad töötute tööoskusi ja taastavad pikaajalistel töötutel tööharjumuse ning loovad eeldused töökoha leidmiseks.

Töötute aktiveerimiskeskuste loomine pakub võimalusi koostöös tööhõiveametitega moodustada tugivõrgustik pikaajaliste töötute tööalaseks ergutamiseks. Positiivne näide aktiveerimiskeskuse idee realiseerimisest on Euroopa Sotsiaalfondist meetme 3.1. raames kaasrahastatud projekt “Pikaajaliste töötute tööturule lõimumine aktiveerimiskeskuse loomise abil Tallinnas”. Projekti sihtrühmaks on 800 pikaajalist ja heitunud töötut, kellest vähemalt 600 suunatakse kolmeetapilisele (eesti keel, toimetulek, arvutiõpe) koolitusele, millele vajadusel lisandub erialakoolitus. Töötute aktiveerimiseks töötatakse välja personaalsed tegevuskavad, projekti läbib töötutega ettevõetavate tegevuste tulemuslikkuse seire ja mitmekülgne nõustamine. Projekti partneriks on Tallinna Mustamäe Linnaosa Valitsus, kes annab projekti käsutusse remonditud ruumid aktiveerimiskeskuse tarvis, kus sisustatakse õppeklassid ja õppetöökojad. Töötute tööotsingute hõlbustamiseks tehakse koostööd tööandjatega.

Paljudele pikaajalistele töötutele oleks tööalase rehabilitatsiooni võimaluseks kohalike omavalitsuste korraldatavad hädaabitööd. Need taastaksid pikka aega töötada olnud inimeste tööharjumuse, suurendaksid nende eneseusku, avardaksid nende suhtlemisvõrgustikku ja võimaldaksid ka lisaraha teenida. Aktiivse tööpoliitika osatähtsuse suurendamine ja meetmete mitmekesistamine vähendab töötust, tõstab inimeste elukvaliteeti ja turvalisust ning suurendab Eesti konkurentsivõimet Euroopas.

¹ Sotsiaaltoetuste efektiivsus ja mõju tööjuupakkumisele (2002) Koost. A. Kuddo, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Lapsed töötute vanemate perekonnas

Dagmar Kutsar

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika korraline professor, Ph.D

Viimase rahvaloenduse (2000) andmetel elab kolmveerand kõigist alla 18-a lastest koos kahe vanemaga, kellest üks võib olla ka kasu- või võõrasvanem, viiendiku laste puhul elavad vanemad vabaabielus. Üksikvanema peres elab viiendik lastest, kellest omakorda viiendik elab üksikvanema laiendatud peres. Töenäosus elada ühevanemaperes kasvab aga koos lapse vanusega, põhjuseks vanemate kooselu purunemine ja lahkumine. Enamus lastest elab vanematekodus vähemalt täisealiseks saamiseni, st nad on otseselt sõltuvad pere sotsiaalsest, majanduslikust ja psühholoogilisest toimetulekuvõimest.

Laps ei saa ennast kaitsta

Lapsed on sotsiaalselt kergesti haavatavad mitmel põhjusel: (1) Lastel on leibkonnas ülalpeetava seisund. Ülalpeetavate-na on neil vähe võimalusi olukorda muuta, nende heaolu ja käekäik on tihedalt seotud leibkonna täiskasvanud liikmete toimetuleku tasemega, mida mõjutavad ka ühiskonnas toimuvad protsessid (majanduse olukord, kaupade ja teenuste hinnad, tööturg, poliitilised suundumused jne.); (2) Kui lapsed elavad leibkonnas, kus on ebasoodus leivateeni-jate ja ülalpeetavate suhe, muudab see nad vähe kaitstuks vaesusriski suhtes; (3) Tugeva konkurentsi tõttu kesk- ja kõrghariduses on leibkonna ressursidel (sissetulek, moti-vatsioon, sidusus jne.) oluline roll lastele hariduse tagamisel. Vanemate ressursid ja valikud on kriitilise täht-susega laste valikuvõimaluste teostumisel. Juhul kui leibkonna ressursid on vähesed, võib laste haridus- ja kooli-tusvajadus jääda rahuldamata; (4) Laste heaolu tulevikus on rajatud väljakutsetele, mida neile pakutakse täna. Lapse elu heitunud, vaeses ja sotsiaalselt isoleeritud leibkonnas on nõrgaks lähtepunktiks, et olla täiskasvanuna konku-rentsivõimeline ja osaleda mitmekesistes sotsiaalsetes võr-gustikes. See omakorda mõjutab järgmist laste põlvkonda, st tänaste laste tulevasti lapsi.

Töötus mõjutab pere majanduslikku ja sotsiaalset toimetulekut

Vaesusuuringud Eestis ja mujal maailmas on andnud sarna-seid tulemusi täiskasvanud pereliikmete töökaotuse otsus-tavast osast pere majanduslikus toimetulekus. Analüüsid on näidanud, et kõige suuremas vaesusriskis on lapsed, kes elavad töötute või töötute vanematega leibkonnas. Iseäranis suures vaesusriskis on lapsed, kelle vanem või vanemad on pikaajalised töötud. Juba ühe täiskasvanud pereliikme

töökoha kaotus mõjutab oluliselt pere majanduslikku olukor-da, tõugates pere tõsisesse vaesusriski. Tehes arvutusi ESA pere-eelarvete andmestikuga 2000. aastal (Kutsar 2000) ilmnes, et umbes 10% kõigist alaealistest elab ainsagi leiva-teenijata leibkonnas, mõlema vanemaga koos elavatest lastest on umbes 40% vaid üks vanematest tööga hõivatud. Kui aidata leida tööd töötutel või mitteaktiivsetel üksik-vanematel, siis paraneks üle 19 tuhande lapse majanduslik heaolu; kui aga töö leiaksid need perekonnad, kus mõlemad vanemad on töötud, siis paraneks hinnanguliselt ligi 11 tuhande lapse heaolu.

Vanemate töötamine on oluline ka pere sotsiaalses toime-tulekus – nii igapäevase elukorralduse kui taustsüsteemi mõttes. Töötuse subjektiivne mõju täiskasvanule seisneb eelkõige eneserealisatsiooni võimaluste ahenemises ning probleemides, mis on seotud vanemlike rollide täitmisega.

Meeste jaoks, kes on traditsiooniliselt orienteeritud leiva-teenija rollile, võib töökoha kaotus olla dramaatilisem kui naiste jaoks, kel traditsiooniliselt on esmatähtsad pere ja kodu. Kui aga ema kasvatab lapsi üksi, siis on töökaotuse mõju võrreldav mõjuga mehele. Töökoha kaotus võib olla küll võrdselt traumeeriv nii lühikeseks kui pikaks ajaks töö kaotanule, kuid mida kauem töötus kestab, seda enam hakkab inimene kahtlema oma väärtuses ning tema lootus tööd leida kahaneb. Pikaajaline suutmatus tööd leida ning tööotsingutest loobumine viib nn alistuva käitumiseni (Kutsar 1996), mille puhul seni kehtinud elustandardid viiakse miinimumini ning lepatakse nendega kui parimate võimalikega. Viies oma vajadused miinimumini, püütakse elada toetuste najal, niivõrd kui see võimalik on. Süveneb sotsiaalne isoleeritus ja heitumine, areneb vaesuskultuur. Mida kauem on töötuse periood kestnud, seda enam eraldab inimene ja temaga koos tema pere ennast ühiskonnast, süveneb ka sotsiaalne tõrjutus.

Töö kaotus koos majandusliku ja psühholoogilise toime-tuleku probleemidega tekitab pereliikmete vahel pingeid, ohustades sellega perekonna sidusust. Ka vanem olla on raske, kui pere majanduslik seis on ebakindel ja majandus-likud raskused suured. Uurimused on näidanud, et vaeste vanemate lapsed tunnevad ennast ebakindlalt (Sidel 1996), majandusliku surve all olevad vanemad vastavad laste vajadustele ebaadekvaatselt (Hashima ja Amato 1994), ka psühholoogiline stress esineb sagedamini just madala sisse-tuleku ja majanduslike raskuste korral (Dodge jt. 1994). Lapse kui sõltuva olendi toimetulek täiskasvanud pereliik-

mete töötuse, pinge ja majanduslike raskustega on leib peaaugjalikult sellest, kuidas vanemad ise olukorraga toime tulevad. Seega siis lapse psüühiline, sotsiaalne ja majanduslik toimetulek sõltub täiskasvanute toimetuleku edukusest. Uurimused (Vandivere jt, online) on näidanud, et töötute vanemate lapsed kannatavad ligi kolm korda sagedamini emotsionaalsete ja käitumisprobleemide all võrreldes töötavate vanemate samaealiste lastega. Nooremad lapsed on veel väga suurel määral nii füüsiliselt kui psüüholoogiliselt oma vanematest sõltuvad. Just nooremate laste puhul on esmatähtis see, kuidas vanemad ise psüüholoogiliselt oma töötuseisundit üle elavad. Teismeeas süveneb huvi omaealiste vastu ja koostöö nendega ning võimalused oma majanduslikuks ja sotsiaalseks toimetulekuks on veidi avaramad. Siiski on vanemate pikaajaline töötus laste teismeeas isegi ohtlikum, kuna suureneb koolist väljalangemise tõenäosus, emotsionaalsed probleemid võivad süveneda ja väljenduda hälbekäitumises.

Tähtis on ka pere sotsiaalne seisund ja suhtlemine

Lapsed ja täiskasvanud kuuluvad erinevatesse sotsiaalses rühmadesse, mis tegutsevad suuresti lahus ning koondavad enda ümber omaealisi. Tööealistel täiskasvanutel kulgeb suurem osa ajast töökeskkonnas, lastel aga haridusasutustes – lasteaias, koolis, huvirühmades sõpradega suheldes. Siin moodustuvad perekonnavõrgustike kõrval ka mitteperekondlikud omaealiste võrgustikud, tutvus- ja sõpruskonnad. Pikaajaliste töötute uuring Eestis (Torjus 2003) näitas, et tööturult väljalangenute toetusvõrgustiku struktuur muutub vastavalt muutunud oludele. Töötutel hõreneb suhtlemine endiste töökaaslastega, tiheneb aga nende inimestega, kes momendil aitavad töötul oma eluga toime tulla, sealhulgas ka nendega, kes pigem heitumise arengut tagant tõukavad kui pidurdavad.

Laste omaealiste rühma kuulumise tähtsust on raske ülehinna. Nendes rühmades luuakse lastekultuure ja toimub suur osa igapäevasest suhtlemisest. Kellega soovitakse koos aega veeta ja kellega mitte? Keda võetakse mängu ja keda mitte? Käesoleva aasta kevadel läbi viidud uurimus 6. klassi õpilaste seas (Vetemäe 2004) tuvastas, et lapsed, kes tunnevad ennast omaealiste poolt tõrjutuna, tunnevad seda suure tõenäosusega ka kodus. Kõige raskem on lastel taluda seda, kui kodus nende häält kuulda ei võeta, nende arvamus ei arvestata, nende tegemiste ja edu vastu huvi ei tunta. Vanemate psüüholoogiline stress aga vähendab võimet oma laste vastu huvi tunda ja neile tuge pakkuda. Töötud vanemad, kes ise on oma ja perekonna toimetulekuga hädas, on hädas ka laste materiaalsete vajaduste rahuldamisega, kuna selleks lihtsalt puudub raha.

1997. aastal TÜ perelabori ja TÜ Tervishoiuinstituudi ühisuurimuses, selgitada 8. klassi õpilaste elutingimusi, selgus, et lapsed tajuvad väga teravalt perekonna majanduslikku ja sotsiaalset toimetulematust. Majanduslikult kehvajärjel olevas peres kasvav laps tunneb ilmajäetust talle olulistest asjadest, tema osavõtt omasuguste tegevustest

(huvirühmadest, ekskursioonidest, sünnipäevadest jne) on piiratud, tema endaga rahulolu ja eneseusaldus on vähenenud, talle tundub, et nii kaasõpilased kui ka õpetajad kohtlevad teda teistest erinevalt (Kutsar 2000). Vetemäe (2004) uurimusest selgus, et sotsiaalset tõrjutust tajuvatel lastel on vähem sõpru kui nende eakaaslastel.

Aidates vanemaid, aitame ka lapsi

Otsest pikaajalise töötuse mõju vanemlikule efektiivsusele ja laste subjektiivseid kogemusi seoses kasvamisega pikaajaliste töötute peres ei ole Eestis sügavuti uuritud. Päril selge on aga see, et pikaajaline töötus ei puuduta ainult töötuid endid, vaid kogu perekonda, sealhulgas ka tänaseid lapsi ning vaesuskultuuri üle kandudes ka tulevast laste põlvkonda.

Senine tööturupoliitika on liialt vähe pööranud tähelepanu pikaajalisele töötusele ja selle võimalikele tagajärgedele põlvkondade aspektist. Aga seda tuleks teha. Pikaajalised töötud on kõige nõrgem ja haavatavam töötute rühm. Nende sotsiaalne staatus on erakordselt madal. Enamasti ei ole nad tööhõiveametis registreeritud ja on välja langenud ka sotsiaalkaitse süsteemist. Kodanikena on nad muutunud nähtamatuteks. Lisaks materiaalse heaolu ja isiklike ressursside vähenemisele puudub neil ka igasugune motivatsioon tegutsemiseks, enesekindlus, nad kogevad sotsiaalset isoleeritust ja tõrjutust. Üldine töötuse taseme kahanemine pikaajalisi töötuid enamasti ei puuduta, vaid tõenäolisemalt neid inimesi, kes tööst eemal olnud lühikest aega. Duffy (1999) on rõhutanud, et pikaajaline töötus näitab ühiskonna sotsiaalkaitse süsteemi nõrkust. Kuna meil puudub ajutise töötamise skeem, mis aitaks inimestel säilitada tööharjumusi, on pikaajaline töötus muutunud rohkem "seisvaks veeks", mis sisaldab endas riski nende perede sotsiaalseks tõrjutuseks ja jätab pikaajalistele töötutele kui sotsiaalselt väga haavatavale inimrühmale vähe võimalusi ühiskonda sulanduda.

Kasutatud kirjandus

- Dodge, K.A., Pettit, G.S., Bates, J.E.** (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child Development* 65: 296-318
- Duffy, K.** (1999). Project on Human Dignity and Social Exclusion (HDSE) Final report.
- Hashima, P.Y., Amato, P.R.** (1994) Poverty, social support and parental behavior. *Child Development* 65: 394-403.
- Kutsar, D.** (1996) The Imprint of the Transformation on Living Conditions in Estonia. Grøgaard, J. (ed.) Estonia in the Grip of Change. The NORBALT Living Conditions Project. FAFO Report 190: 11-18.
- Kutsar, D.** (2000) Vaesuse peegeldus laste igapäevaelus. ÜRO raport *Lapsed Eestis*.
- Kutsar, D.** (2000) Vocational training against social exclusion. Report for the European Training Foundation. Torino.
- Sidel, R.** (1996) Keeping women and children last. NY: Penguin Books
- Torjus, U.** (2003) Pikaajaste töötute meeste sotsiaalne heitumus Raplamaal. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Vandivere, S., Moore, K.A., Brown, B.V.** Child well-being at the outset of welfare reform. An overview of the Nation and 13 States. www.urban.org (7.10.2004).
- Vetemäe, K.** (2004) Sotsiaalne tõrjutus teismeeas. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Pikaajaline töötus – probleem või probleemide kogum

Foto: Marko Mumm, Eesti Päevaleht

Jüri Kõre

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsent, PhD

Töötus on Eestis suhteliselt uus nähtus ja enamus eestlasi pole õnneks otseselt selle probleemiga kokku puutunud. Töö kaotuse ohtu tunnetab aga enamik palgatöö tegijatest, see on üks stressi allikaist. Stressi all kannatab 38% Eesti rahvastikust (Postimees 05.10.2004). Töötuse ja töötute, töö kaotuse põhjuste ja probleemi lahenduste kohta levib üllatavalt palju väärarvamusi ja -arusaamu. Poliitikud ja ajakirjanikud on töötuse kohta esitanud lihtsustatud seisukohti. Paljukorratud väited on korrutamise tagajärjel muutunud harjumuspärasteks ning nende kummutamine pole sugugi lihtne. Järgnevad Eesti tööturгу kirjeldavad faktid ja töötuse põhjusi avavad pikaajaliste töötutega tehtud intervjuud peaksid lugejat panema mõtlema, kas probleemi lihtsustatud must-valge käsitlus on ikka õigustatud:

- Tööga hõivatute arv on püsivalt vähenenud, 1990. a. 823 tuhandelt 2002.a. 579 tuhandeni. Tööhõivest rääkides tuleb arvesse võtta mitte ainult töötute, vaid ka mitteaktiivsete arvu kasvu (tööturult lahkunud, kes küsitlustel ei liigita ennast töötuks, kuid kellele faktiliselt töökohti ei jätku ja kelle arv on 1990.a. 270 tuhandelt kasvanud 338 tuhandeni 2002.a.)

- Töötuse määr on kõrge (10,3% 2002.a.), viimasel paaril aastal toimunud töötute arvu vähenemine on seotud nii rõõmustava tööga hõivatute arvu suurenemisega kui ka mitteaktiivsete arvu kasvuga.

- Eestis on tööturu ümberstruktureerimine olnud kiirem kui teistes üleminekuriikides. Ümberstruktureerimine on toimunud vanade töökohtade kadumise arvel, kusjuures uusi töökohti on asemele loodud vähe. OECD analüütikute hinnangul põhjustab üleminekuriikides tööpuudust tööjõu vähene paindlikkus, ettevõtete madal innovaatus ja juhtimisoskuste defitsiidist tulenev töökohtade aeglane tekkimine (õigemini kadu).

- Tavaarvamusest erinevalt ei ole teenindussektoris

tööhõive absoluutarvudes kasvanud. See (tertsiaar)sektor pakub Eestis viimasel kümnendil püsivat tööd 350 tuhandele inimesele, samal ajal kui teistes sektorites on tööga hõivatute arv järjekindlalt langenud.

- Tööaja paindlikkus (olulisim tööturu paindlikkust iseloomustav tegur) on Eestis väike. Valdav osa (90%) tööga hõivatutest töötab täistööajaga, osaaajaga rakendatutest moodustavad suurima rühma üksikettevõtjad, järgnevad oma pere palgata töötajad.

- Pikaajalise tööpuuduse (töötud üle 12 kuu) osatähtsus on järjekindlalt kasvanud: 2002.a. oli 52% töötutest pikaajalised töötud. Töötute arvu vähenemine 2001.-2002.a on toimunud lühemat aega töötava inimeste rakendatuse suurenemise arvel (alla 12 kuu töötute arv vähenes aastatel 2000-2002 kolmandiku võrra, üle 12 kuu töötute arv ainult kümnendiku võrra). (Loogmaa, Terk, Raim, Sirel 2003).

Kaks uuringut Tartu linnas

Käesoleva artikli autor analüüsis aasta alguses Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakonna tellimisel tööhõive olukorda Tartus. Töö käigus intervjueriti 52 pikaajalist töötut, kes saavad toimetulekutoetust (selle rühma igat viendat isikut). Koos eelnevalt (novembris 2003) TÜ magistrandi E. Kõivu poolt 57 kodutu-pikaajalise töötuga tehtud intervjuudega annab kogutud informatsioon pildi nimetatud rühma probleemidest, võimalustest ja soovidest.

Tööhõive seisukohast hinnatakse Tartu ja Tartumaa olukorda suhteliselt heaks: 2000.a. rahvaloenduse andmetel oli 14-74 aastaste hulgas töötuid Tartu linnas 6,2%. Jooksvad tööhõive uuringud ei esita andmeid omavalitsuste kaupa, kuid hinnanguliselt oli 2002.a. Tartus töötuid 5% rahvastikust.

Üldandmete (profiili) poolest ei erine Tartu pikaajalised töötud samast rühmast mujal Eestis. Valdavalt on tegemist

üksikute vallaliste või lahutatud meestega (2/3 intervjueritust) vanuses 25-49 aastat; töötute hulgas on suhteliselt rohkem mitte-eestlasi ja madalama haridustasemega isikuid. Küsitletute hulgas oli kõige pikem töötaoleku aeg 15 aastat, üle 5 aasta oli olnud töökohata 1/3 meestest ja pooled naistest.

Töötuse üldine põhjus on tööhõive langus, sotsialistlikus majanduses eksisteerinud nn. sotsiaalsete töökohtade sulgemine. Konkreetset põhjust (miks just need ja mitte teised inimesed on töötud) tulenevad inimese üldise kvalifikatsiooni ja hariduse mittevastavusest tööturul toimunud struktuurimuutustele. Pikaajalise töötuse püsivust soosib ka varimajandus – ehituses, transpordis, põllumajanduses, metsatöötlemisel, osaliselt teeninduses on töökohti, mida tööandjad eelistavad täita töölepinguta. Milliseid täiendavaid teadmisi andsid nimetatud sadakond intervjuud pikaajaliste töötute kohta?

Tabel 1. Töölt lahkumise (töötaoleku) põhjused, %-des

	Mehed	Naised
Ei leidnud tööd pärast lapsepuhkust	-	21
Ei leidnud tööd pärast haigestumist	9	-
Ei leidnud tööd pärast asutuse likvideerimist (pankrotti)	15	16
Ei leidnud tööd pärast vanglast vabanemist	3	-
Koondati viimaselt töökohalt	9	10
Vallandati viimaselt töökohalt	24	10
Töölepingu tähtaeg lõppes	12	5
Lahkus omal soovil	27	25
Põhjust ei nimetatud	-	10

Töötuks jäämisele eelnenud probleemid

Esiteks peab konstateerima, et pikaajaliste töötute haridustase pole mitte ainult keskmisest madalam, vaid nende haridus on keskmisest ka vähem kvaliteetne. Erinevatel põhjustel on pooled küsitletutest töötanud paralleelselt õppimisega ja lõpetanud põhikooli või keskkooli kaugõppes. Põhiosa meestest on omandanud eriala kas sõjaväes, kursustel või esimesel töökohal (60%). Naistest on 84% omandanud eriala koolis. Küsitletute tööalane karjäär pole olnud väga edukas. Ka kõrgema haridusega isikud on töötanud mitte spetsialisti, juhi, teenistuja vms ametikohal, vaid on olnud töölisel. Küsitletava rühma perekonnaelu pole läinud viperusteta. Vaid pisut rohkem kui veerand küsitletutest elab koos perekonnaga, pooled on lahutatud. Põhjendatud pole süüdistused töötute laiskuse, vähese motivatsiooni, liigse töö valimise vms. suhtes. Viiendik meestest ja neljandik naistest on varem töötanud mitmel kohal, kolmandik meestest teinud põhitööga seotud lisatööd (nn. halduritat), tavaline on olnud töötamine kas oma, vanemate või teiste sugulaste abimajapidamises. Naiste hulgas on nn. halduritegemist esinenud suhteliselt harva.

Töölt lahkumise või vallandamise tõeliste põhjuste selgitamine ei olnud intervjuu kestust (kolmveerand tundi kuni tund) arvestades võimalik. Osa tabelis 1 leiduvatest vastustest võib pidada tõe vastavaks (kuigi need alati ei väljenda töö kaotamise sisulisi põhjusi), osa aga formaalseteks ja tegelikke töökoha kaotuse asjaolusid varjavateks. Omal soovil töölt lahkumise täpsemate põhjuste seas nimetati nii madalat palka, töö puudumist (sellest tulenevalt ka sisse-

tuleku puudumist) kui ka vastuolusid tööandjaga. Ainult üksikudel juhtudel tunnistasid intervjueritavad, et vastuolude põhjuseks oli alkoholi pruukimine. Tõenäoliselt ei tulnud alkoholi liigtarvitamine kui konfliktide allikas aga täiel määral küsitluses esile.

Küsitletutel paluti nimetada **kolm viimast töökohta**. Üldine seaduspärasus on, et varasemate tegevusvaldkondade loend on mitmekesisem (tööstus, põllumajandus, ehitus, teenindus), hilisemate loend aga kitsam (ühetaolisem). Töökohtade loend, mida pikaajalised töötud täidavad, aheneb järjest ja nad ei võistle töövõimaluste pärast teiste rühmadega, vaid konkureerivad omavahel. Hakkab silma, et töötute poolt nimetatud töökohad jagunevad selgelt kaheks: ühed kuuluvad neisse tegevusvaldkondadesse, kus vajadus töötajate järele on selgelt vähenenud (side, raudteetransport, lastehoid ja haridus, kommunaalmajandus (katlakütja), teenindus (meestejuuksur) või kus rakendustingimused on muutunud (ehitus). Teise osa ametite puhul on nõudlus tööjõu järele küll säilinud – tõsi, töö on varasemast keerukam (koristaja, valvur-turvamees) –, või siis on tingimused, millel töötajaid palgatakse, varasemast erinevad (autojuhilt nõutakse ka auto remondi oskust vms.). **Rakendustingimuste muutumise** näitena nimetasid töötud ise kõige sagedamini kahte asjaolu:

1) Lisaks praktilisele tööoskusele, millest varem piisas tööle saamiseks, on täna vaja

ka oma kvalifikatsiooni tõendada (vaja on n.ö paberit). See on takistuseks töö leidmisel paljudele varem ehituses töötanud inimestele.

2) Kvalifikatsiooni tõendavaid dokumente oleks tulnud ümber vahetada (nt autojuhiloa), milleks pole töötutel olnud vajalikul momendil raha.

Hetkeolukord: probleemid sissetuleku ja tervisega

Üks paaril viimasel aastal aktuaalsena püsinud teema puudub hoolekandel olevate isikute (toimetulekutoetuse saajate) **sissetulekuid ja vara**. Täna tundub, et poliitiline kokkulepe on sõlmitud ja sotsiaalkindlustusest ning tööst sissetulekut saavad isikud, aga ka kinnisvara omanikud ei tohiks pikemat aega sotsiaalabi saajate nimekirjas seista. Küsitletud kodutute hulgas polnud toimetulekutoetuse saajaid. Kuigi Euroopa sotsiaalharta ratifitseerimisega lubas Eesti anda sotsiaalabi kõigile abivajajatele, jätab kehtiv sotsiaalhoolekande seadus nad rahalise abi (toimetulekutoetuse) saamise õigust omavate isikute ringist välja. Põhiseaduse § 28 formuleering “Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral” on konkreetsel juhtudel vaid deklaratsioon, mitte poliitikat ja igapäevaelu mõjutav tegevusjuhend. Kolmandik küsitletud kodututest olid **pensionärid** (töövõimetus- ja vanaduspensionärid). See on fakt, mis normaalses lääne ühiskonnas mõjuks üsna ärritavalt. Vanu ja töövõimetusid ei jätnud vald ei enne Eesti Vabariiki ega ka vabariigi ajal (1918-40) tänavale. Teine kolmandik küsit-

tud kodututest sai **sissetulekut juhutöödest**, kolmas kolmandik **taara, metalli jm. korjamisest ja müügist**. Vaid 5% ei saanud mingit sissetulekut ja elatusid sellest, mida neile pakkus supiköök, varjupaik, prügikast ... Ometi ei teinud need sissetulekud ühtegi küsitletut toimetulejaks ei formaalses (rahalis) ega ka sisulisel mõttes. Küsitletud pikaajaliste töötute hulgas oli ainult toimetulekutoetuse saajate leibkondi veerand (27%). Mitme sissetulekuliigi omajatel oli toimetulekutoetuse kõrval kasutada lastetoetus (23% leibkondadest), teise leibkonnaliikme palk (13%), rohkem kui kolmandik (37%) oli saanud ajutist sissetulekut juhutöödest. Need juhussissetuleku saajad on seaduse seisukohalt petised, keda sotsiaaltöötajad peaksid jälitama ja neilt põhjendamatult saadud toimetulekutoetuse sisse nõudma. Tegelikult on see, et nad kuu jooksul päeva või nädalagi tööd teevad, ühiskonnale kasulikum kui see, kui nad jõude istuvad. Pooltel küsitletutel on töötaoleku aja jooksul toimunud drastilised **muutused majandusoludes**: nad on müünud EVP-d ja jätnud korteri rahapuudusel erastamata, vahetanud korteri odavamaks vastu, müünud auto, korteri või muu kinnisvara (maa), müünud või pantinud majapidamisemeid. Kõige raskemas olukorras on tagastatud eluruumides elavad toimetulekutoetust saavad töötud, kellel on sisuliselt võimatu tööle minna. Töölemineku toob kaasa toimetulekutoetuse maksmise katkemise, üüriõla (üüri tähtaeg on enne esimest palgapäeva) ja ebastabiilselt makstava palga või ebaühtlase tasu korral kasvava probleemidekuhila.

Eelnevalt tsiteeritud allikate (Torjus 2003; Venesaar, Hinnosaar, Luuk, Marksoo, 2004) põhjal mõjub töötus (eriti pikaajaline töötus) inimese **vaimsele ja füüsilisele tervisele**. Küsitletute hinnang oma tervisele oli suhteliselt hea. Töötute meeste hulgas sarnaneb pilt meeste keskmisega (keskmisega samapalju on enda hinnangul rahuldava tervisega, pisut vähem hea ja pisut rohkem halva tervisega mehi). Naiste puhul on erinevus keskmisest suurem.

Põhiosa halba või väga halba tervist deklareerinud vastajatest jäi 35 ja 50 eluaasta vahemikku, st suhteliselt heasse tööikka. Iga neljas intervjuueeritu väitis, et ta on pidanud mõnest tööpakkumisest loobuma tervise tõttu (sobimatu töökeskkond vms.). Arsti juurde pääsu hindasid vastanud järgmiselt: ligemale pooled (46%) pole arstiabi vajanud, kolmandik on vajanud arstiabi ja on seda ka saanud, kuid pole suutnud osta ravimeid, viiendik on vajanud arstiabi ja pole seda saanud. Küsitletud isikutest 6% sai arstiabi linnaarsti vahendusel (kindlustamata isikute raviks kohalikust eelarvest eraldatud raha arvel).

Töö otsimise kogemused

Meeste ja naiste käitumine ja **tööotsingu strateegiad** on erinevad. Meeste võimalused leida ajutist tööd on järgu võrra suuremad naiste omast: ajutist tööd oli teinud 60% küsitletud meestest ja ca 1/3 naistest. Sealjuures jagunesid ajutised töötajad selgelt päeva- ja nädalatööliseks (viimaseid oli 1/5 kõigist küsitletutest, tööperioodi pikkuseks üldjuhul 1-2 nädalat) ja hooaja (sesoonseteks) töölisteks (1/3 küsitletutest, rakendatust olid nad leidnud valdavalt põl-

lumajandus- ja ehitustöölisel). Formaalne infoallikate loetelu töövõimaluste kohta on meestel ja naistel sarnane ja enamas kasutatavad infokanalid (ajalehed ja Tööturuamet) mõlema jaoks samad. Keskmiselt on mehed kasutanud 3 infoallikat naiste 5 vastu, mis pole teab kui suur number. Allikate arvu piirab väike võrgustik (vähe sugulasi), tuttavate või töökaaslaste madal staatus (samuti töötud). Tööotsingu tulemuslikkust mõjutab aga kõige rohkem info kvaliteet (Tööturuameti ja ajaleheinfo on vananenud vms). Kuigi 43% märkis, et ühel või teisel moel on nende tööotsingud olnud tulemuslikud (on saadud tähtsajalist tööd), pole siiski leitud püsivat töökohta.

Sotsioloogiast on teada kaks tõsiasja. Esiteks, edukas tööotsing toimub mitte formaalsete struktuuride (töövahendussüsteem vms), vaid **mitteformaalsete kontaktide** kaudu. Lihtsustatult öeldes on töötul suurem šans saada tööotsinguks kasulikku infot koeraga jalutuskäigul teiste koeraomanikega suheldes, kui töövahenduskontori ukse kulutades. Teiseks on tööotsingu puhul rohkem abi mitte nn. tugevatest sidemetest (perekonnaliikmete, sugulaste jt. lähedaste abist), vaid hoopis nn nõrkadest sidemetest (vanad koolikaaslased, kolleegid, varasemad tööandjad, klubi-kaaslased jne). Intervjuueeritud töötutel polnud tihedate sidemete hulk just ülearu suur. Paljudel juhtudel olid sidemed laste, endise abikaasa jt. katkenud. Nõrkade sidemete kohta esitatud küsimustele vastati tavaliselt, et endised töökaaslased on samuti töötud, endised tööandjad pensionil jne. St. neid nõrku sidemeid, mis teoreetiliselt peaksid töö leidmisel olema tõhusaks abivahendiks, ei peetud "kasutuskõlblikeks".

Tabel 2. Infoallikad töökohta otsimisel, %-des¹

	Mehed	Naised
Sugulased, perekonnaliikmed	21	47
Sõbrad, tuttavad, endised töökaaslased	42	74
Tööandjad	55	47
Ajaleht(ed)	73	100
Tööturuamet	79	95
Sotsiaalabi asutused	-	26
Muu (eelkõige internet)	21	74

¹ Võimalik mitu vastusevarianti

Meeste ja naiste **suhtumine haridusse** (täiendkoolitusse ja ümberõppesse) on selgelt erinev. Naised püüavad ennast tööturule "tagasi tuua" kursustel ja koolitustel käimisega. Mehed on koolituse suhtes ükskõiksemad ja loodavad tööd leida olemasolevate teadmiste ja kogemuste baasil.

Meestest pole viimase 5 aasta jooksul pooled (52%) käinud ühelgi koolitusel, naistest vaid kolmandik (32%). Naised on aktiivsemad nii täiendkoolituse saajatena (37% meeste 9% vastu), ümberõppel käijatena (21% meeste 6% vastu) kui ka kursustest (keeled, arvuti jms) osavõtjatena (37% meeste 15% vastu).

Intervjuueerija palus nimetada kolm kõige suuremat **probleemi kohaliku tööhõiveameti ja sotsiaalabi osakonna töös**, millega pikaajalised töötud pidevalt kokku puutuvad. Tööhõiveameti puhul nimetati probleemiks, et pakutakse aegunud või ebatäpset infot vabadest töökohtadest. Tööpakkumiste kohta info vahendamisel ei ole tööhõiveametnikud töötute hinnangul eriti aktiivsed (soovi-

tatakse lugeda töökuulutusi stendilt, ei aidata leida värsket infot internetist vms). Töötutel on raske pääseda koolitusele, koolitatakse eelkõige siis, kui tööhõiveametil või töötajal on olemas potentsiaalne tööandja. Nimetati ka seda, et töötü abiraha on liiga väike, mis sunnib inimesi otsima teisi toetusi (toimetulekutoetus) ja tegema tööotsingu asemel ajutisi töötusi.

Rääkides probleemidest sotsiaalabi osakonna töös, märkisid intervjuueeritavad, et pakutakse n.ö vale teenust valele kliendile (näiteks õpetatakse 60-aastast meest kirjutama CV-d vms, mida ta kunagi tegema ei hakka) või pakutakse n.ö poolikut teenust (näiteks alamastme arvutikoolitust, mis ilma edasise õpetuseta ei anna mingeid täiendavaid tööoskusi vms.). Kliente õpetatakse n.ö igaks juhuks (eesti keele õpe, ilma et oleks mingit selgust võimaliku töökoha suhtes ja selles, kas ja kui palju on eesti keelt töös vaja). Toetuste maksmisel arvestatakse vähe töötü vajadustega. Vähe antakse toetust, mis aitaks aktiivselt tegelda töö otsimisega (näiteks tasuta kuukaart, telefonikaart vms, mis aitaks tööandjatega suhelda).

Lahendused ja tuleviku väljavaated

Pikaajalised töötud näevad oma töötuse probleemile üsnagi realistlikke lahendusi. Üldine soov oli saada värsket (st kehtivat) infot vabadest töökohtadest. Praktiliselt kõigil küsitletutel oli kogemusi vananenud infoga ja sellega, et suhtlemine tööandjaga (võtame/ei võta tööle) on ebamäärane. Väga tähtsaks peeti eneseusalduse taastamist – 55% küsitletutest toonitas selle vajalikkust. Ei usutud enda sobivust hakata ettevõtjaks.

Terviseprobleemidega inimesed näevad võimalikku pääseteed muidugi ravis ja tervise taastamises. Eriti rõhutasid tervise taastamise vajalikkust naised (iga kolmas küsitletud naine).

Üldisemaks lahenduseks töötusest pääsemiseks arvati koolitus ja uue eriala omandamine. Peaaegu võrdselt loodeti lihtsalt uuele erialale (1/3 küsitletutest), veelgi rohkem aga tööpakkumise ja koolituse ühendamise kaudu töö leidmisele (39%).

Üldiselt ei lootnud siiski paljud pikaajalised töötud lähiajal tööd leida. Levinud on kolm hoiakut:

- 1) 21% vastanutest soovib leida tööd õpitud erialal Kuni pole tööd leidnud, tehakse ajutist tööd, tegeldakse millegi muuga, nt ollakse hooldaja vms.
- 2) 42% õpib uue ameti. Uue ameti õppimist tiivustab soov saada seoses Eesti astumisega EL-i tööd välismaal.
- 3) 44% otsib tööd väljastpoolt Tartut (k.a välismaalt). Väljaspool Tartut tööd otsima soostunute hulgas oli võrdselt neid, kes on valmis õppima ka uut ametit ja neid, kes loodavad mujalt leida tuttavat tööd.

Hinnangud oma tulevikule on üsna realistlikud – näiteks ettevõtlusse mineku peale eriti ei mõelda. Kuigi koolitus pole küsitletud rühma seisukohast sugugi perspektiivitu või ülejõukäiv – sest paljud on iseseisvalt õppinud keeli, kasutavad arvutit (interneti) jms –, on mõnevõrra ülepaistatud koolituse (uue eriala) abiga töö leidmise lootus.

Kokkuvõtteks

Sotsiaalministeeriumi koostatud hoolekande kontseptsioon märgib oluliste sotsiaalmajanduslike probleemide hulgas tööturgu puudutavaid küsimusi vaid kõige üldisemalt: tööpuuduse kõrge tase (2002.a. 10,3%) võrreldes EL keskmisega (7,4%); pikaajalise tööpuuduse prevaleerimine; keskmisest märgatavalt kõrgem tööpuudus noorte, puuetega inimeste ja mitte-eestlaste hulgas. Lahendina näeb kontseptsioon ette riigi vastutuse suurenemist tööealiste hoolekandes ja Tööturuameti muutmist selleks institutsiooniks, mis viib erivajadustega isikud, s.h pikaajalised töötud, tööturule. See on julge lubadus, seda enam, et tänased

probleemid on kontseptsiooni koostajatele teada. Esiteks on probleemiks koolituse madal tase või vale orientatsioon. Probleem pole ju ainult riikliku üld- või kutsehariduse paindumatuses, mis noored tööta jätab. Suur osa jätkukoolitusest, ümberõppest jm. elukestva õppe alla arvatud tegevustest toimub erafirmade kaudu. Turg või eraalgatus peaks valdavalt tegema õigeid valikuid. Paraku tundub, et Eesti haridusturg eksib ülearu sageli. Teiseks tuleb arvestada, et pikaajalisel töötul ei ole ainult üks probleem (madal kvalifikatsioon, hariduse vm puudujääk) vaid terve probleemide pundar, näiteks kvalifikatsiooni probleem koos terviseprobleemiga, kvalifikatsiooniprobleem koos alkoholiprobleemiga, kvalifikatsiooni probleem koos isiksuslike iseärasustega (rahvapärastel öeldes, inimene on natuke iseäralik), mis teeb tema töötamise kollektiivis keerukaks. Seda loetelu võiks jätkata. Klientide liitprobleemid tingivad vajaduse tihedaks koostööks riiklike ja kohalike struktuuride vahel. Tööturuameti juhtumikorraldajad peavad omavalitsustele selgeks tegema, et nende hoolealuste jaoks on kohalikust eelarvest vaja teha kulutusi psühholoogilise abi andmiseks, alkoholismi raviks või rehabilitatsiooniks, eluaseme muretsemiseks jpm, ühesõnaga asjadele, millele seni on raha kulutatud kasinalt või vastumeelselt. Sest kogukonna vastutus oma liikmete eest ei kao kuhugi.

Kasutatud kirjandus

Hoolekande kontseptsioon. www.sm.ee

Kõiv, E. (2004) Kodutus Tartu linnas: põhjused ja võimalikud lahendused. Magistritöö. Tartu

Loogmaa, K., Terk, E., Raim, J., Sirel, A. (2003) Eesti tööhõive trendide analüüs majandusarengute taustal. Eesti Tulevikuuringute Instituut

Torjus, U. (2003) Meeste sotsiaalse heitumuse teed Raplamaa näitel. Magistritöö, Tartu

Venesaar, U., Hinnosaar, M., Luuk, M., Marksoo, Ü. (2004) Pikaajaline töötus Eestis. Tallinn

Toimetulekutoetuse saajad

Tallinna Kesklinna linnaosas: probleemid ja lahendused

Mari Leis

*Tallinna Kesklinna
sotsiaalhoolekande osakonna
vanemspetsialist*

Igapäevatöö toimetulekuraskustes peredega ning õpingud Tallinna Pedagoogikaülikoolis on andnud mulle võimaluse uurida toimetulekutoetuse saajate probleeme ning otsida vastust küsimusele, missugust abi nad tegelikult vajaksid. Käesolevas artiklis annan ülevaate oma uurimusest.

Uurimust ette võtma ajendas soov teada saada, milline on seos pikaajalisel toimetulematusel klientide majanduslike ressursside nappuse, sotsiaalse tõrjutuse ja õpitud abitusega. Sotsiaalne tõrjutus kui nüüdisaegne termin tähistab subjekti(de) eraldumist ühiskonnast, kusjuures tõrjumise kriteeriumiks on subjekti suutmatus osaleda ühiskonna majanduslikus, poliitilises ja kultuurilises elus (Pavelson, Luuk 2002). Sotsiaalse tõrjutuse põhjusi võib olla palju. Suurem osa tõrjutuse põhjustest on seotud ilmajätuse või toimetuleku probleemidega. Oluline põhjus on töökaotus, mis vähendab sissetulekuid ning paneb ohtu pere arengu. Pikaajaline töötaolek, millega kaasnevad üldjuhul täitmata kohustused eluaseme eest tasumisel või pere ülalpidamisel, tõrjuvad inimese aktiivsest ühiskonnaelust eemale ja sunnivad senistest tarbimisharjumustest loobuma (Luuk 2003). Sotsiaalse tõrjutusega võib kaasas käia ka nn õpitud abituse. Õpitud abituse teooria on loodud Seligmani (1975) poolt ning toetub eksperimentidele, mis tõestavad, et kui inimesed pidevalt kogevad oma tegevuse ebaefektiivsust, jõuavad nad veendumiseni, et nende toiminguid pole

mingit kasu ja nende motivatsioon probleemide lahendamiseks võib kahjustuda (Payne 1995).

Uurimus toimetulekutoetuse saajate probleemidest

Olin 2001. aasta septembris-oktoobris üks Tallinna Avahoolduse Arenduskeskuse poolt korraldatud kliendiuuringu läbiviijatest. Tegemist oli kogu Tallinna hõlmava projektiga, mille eesmärk oli välja selgitada abivajajate tegelik olukord ja selle põhjal hinnata toetuste maksmise skeemi, et parandada Tallinna puudustkannatavate inimeste elukvaliteeti. Tallinna Kesklinna linnaosas täideti kokku 82 ankeeti. Vastanute hulgas oli pensionäre, töötuid, miinimumpalgaga tööealisi isikuid ning lastega perede esindajaid. Käesoleval aastal koostatud magistritöös võrdlesin Kesklinna linnaosa toimetulekutoetuse saajate toimetulematus põhjusi 2001. aastal kogutud andmetega ning üritasin välja tuua iseloomulikke muutusi klientide olukorras. Selleks viisin 2004. aasta jaanuaris-veebruaris läbi uue ankeetküsitluse. Valimi moodustasid toimetulekutoetust saavad pered, kokku 70 leibkonda. Paljud uuritavad olid needsamad inimesed, kes osalesid uuringus ka kaks ja pool aastat tagasi.

Enamik toimetulekutoetuse saajatest olid kas lahutatud või vallalised. Üle poole 2004. aastal toimetulekutoetust saavatest klientidest olid toimetulekutoetuse saajad ka 2001. aastal. Küsitletute vastuste kohaselt sai toetuse vajadus alguse nii 2001. kui 2004. aastal eelkõige töökohast ilmajäämise tagajärjel, aga ka abielu/kooselu purunemise või lähedase inimese kaotuse tõttu. Veel toodi

välja terviseprobleeme ning elukohaga seotud muresid.

Sotsiaalne tõrjutus ja õpitud abitus

Magistritöö hüpotees, et majanduslike ressursside nappus on vähendanud toimetulekutoetuse saajate sotsiaalse osaluse võimalusi 2001. aasta võrreldes veelgi, leidis kinnitust. Süvenenud on ilmajätuse tendents. Kõige sagedamini on uuritavad pidanud loobuma kultuuri tarbimisest, samas ei peeta seda alati ka oluliseks. Klientide jaoks on tähtis võimalus osta hädavajalikke rõivaid, jalanõusid ning hoolitseda oma tervise eest. Paraku pidi 2001. aastal sellest loobuma 45%, 2004. aastal aga koguni 59% uuringus osalenud toimetulekutoetuse saajatest. Piiratud on inimeste võimalused osta tervislikku toitu, suhelda oluliste inimestega, tegelda vaba aja harrastustega, tähistada pidulikke sündmusi. Ainus asi, mille suhtes klientide olukord on paranenud, on eluasemekulude eest tasumine, kuna siin aitab neid toimetulekutoetus. Peamised põhjused, miks inimesed toime ei tule, on jäänud samaks: töötus, vähene sissetulek, eluasemekulude tõus. Suurem osa küsitletud peredest elab ainult toimetulekutoetusest. Väga paljud on olnud töötud juba mitu aastat ning seetõttu kaotanud õiguse saada töötü abiraha.

Uurimusega seoses huvitas mind õpitud abituse, mis on tekkinud pikaajaliste toimetulekutoetuse saajate hulgas. Igapäevases vestlemises oma klientidega ning uurimusest saadud andmetel on alust väita, et probleem on ulatuslik ning sügav. Korduvalt läbi elatud ebaõnnestumised on teki-

tanud inimestes jõuetus- ja pettumustunde ning käegaloomismeeleolu. Paljud toimetulekutoetuse saajad on pidanud töölt lahkuma ettevõtte või firma tegevuse lõpetamise tõttu. Tööhõiveameti kaudu uut sobilikku töökohta saada on praktiliselt võimatu, sest pakutavate tööde nimekiri ei ole kuigi pikk ega mitmekülgne. Kinnipidamiskohast vabanenud inimesi ei taheta tööle võtta nende kriminaalse mineviku tõttu. Lastega emade puhul kardetakse nende sagedast töölt puudumist, mistõttu ka nemad ei kipu töölevõtmisel valituks osutama. Mitte-eestlastel on töölesaamisel takistuseks sageli keeleprobleem. Toimetulekutoetuse saajatele on kohaliku omavalitsuse poolt pakutud aeg-ajalt hädaabitöid, kuid nende ki kohtade arv on piiratud ning kuna toetuse arvestamisel hädaabitööst saadud raha arvestatakse sissetuleku hulka, ei paku see klientidele piisavalt motivatsiooni. Lapsed, kes kasvavad toimetulekuraskustega peredes, saavad kaasa õpitud abituse ja toimetulematuse oma vanematelt.

Kavandatavad meetmed Kesklinna linnaosas

Tallinna Kesklinna Halduskogu kinnitas 18. märtsil 2003 otsusega nr 17 Tallinna Kesklinna Valitsuse hoolekande strateegilise arengukava aastateks 2003-2005. Kava töötas välja strateegilise planeerimise töörühm 2001. aasta oktoobrist kuni 2002. aasta detsembrini. Töörühmas osalesid oma ala parimad asjatundjad Tallinna Kesklinna Valitsusest, Tallinna Laste Tugikeskusest ning Tallinna Kesklinna Sotsiaalkeskusest, asutuseväliselt koordineerisid kava koostamist Tallinna Linnakantselei ja Avahool-duse Arenduskeskuse esindajad.

Dokumendis on välja toodud esmased arendusülesanded Kesklinna hoolekandele: maksta toimetulekutoetust vähemalt minimaalse toimetuleku saavutamiseni, vältida õpitud abituse tekkimist. Õpitud abituse vältimiseks on vaja suurendada sotsiaal-nõustamisteenuse mahtu toetuse taotlejatele, töörealisi inimesi tuleb motiveerida endale tööd otsima ja töökohta säilitama. Samuti peaks lin-

naosa pakutavatest heakorrastustöödest saadav tulu olema suurem kui tulu toetustest. Arengukavas on eraldi märgitud arendustöösunad laste, eakate, puuetega inimeste ning töötute, kodutute ja kinnipidamiskohast vabanenute suhtes. Siinkohal mõned põhimõtted töös töötutega, kes on toimetulekutoetuse saajatest kõige suurem kliendirühm. Kesklinna hoolekande strateegilise arengukava

Töökäimine tasub ennast ära

Peres on isa, kes saab madrusena 2206 krooni kuus kätte; ema on abirahata pikaajaline töötu, peres kasvab kaks kooliealist last. Toimetulekutoetuse suurusena suvekuudel on olnud 300-400 kr, talvekuudel 800-900 krooni. Pereema leidis osalise tööajaga töökoha majahoidjana netopalgaga 1212 kr kuus. See tähendab, et toimetulekusaajate ringist jääb see pere nüüd välja. Kätte jääb perel pärast eluasemekulude mahaarvamist mõlema vanema palka arvestades ka suvekuudel üle 2500 kr ning kui liita juurde lastetoetused, mis praeguse korra kohaselt toimetulekutoetuse maksimise sissetuleku hulka ei kuulu, siis üle 3000 krooni. Seega tasub töökäimine rahalises mõttes tööpoolest ära, kuigi ka nüüd ei ole see pere kaugelki hiilgaval järjel, arvestades koolitarvete ostmisega seotud kulusid, kasvavate laste puhul iga-aastast uute riiete ja jalanõude vahetust, igapäevast toiduainete vajadust ja seda, et "vahel tahaks kuskil väljas ka käia"...

kohaselt tuleb töötutele anda võimalus resotsialiseerumiseks, sh eluaseme, töö ja minimaalse sissetuleku saavutamiseks; neile tuleb tutvustada töötutele mõeldud teenuseid ja toetusi

ja hoolitseda selle eest, et nad elukohast ilma ei jääks. Vajadusel tuleks töötutele leida väiksemate üüri- ja hoolduskuludega ajutine elamispiind, mis aitaks säilitada motivatsiooni töö ja parema elamispinna iseseisvaks muretsemiseks.

Teenused pikaajalistele töötutele

Uuringus soovisin teada saada, mis teenuseid on tööhõiveamet oma klientidele pakkunud. Selgus, et peale informeerimise olemasolevatest töökohtadest ei olnud klientidele kuigi palju muid pakkumisi tehtud, mingil määral olid kliendid kuulnud ka tööturukoolitusest. Kindlasti oleks vaja pakkuda aga kutsenõustamist, hädaabitöid, tööturutoetust ettevõtluse alustamiseks, teavet eelpensionile jäämise võimalustest ning õigust tasuta õigusabile. Tugevdada tuleks tööhõiveameti ja sotsiaalhoolekande osakondade vahelist koostööd. Juhtumikorralduse rakendamine aktiivse tööhõive ja hoolekande ühismeetmena peaks järk-järgult käivituma alates tulevast aastast ning selle eesmärk on aidata igal tööturult eemale jäänul leida just tema oskuste ja võimetele vastav töö.

Käesoleva aasta aprillikuust alustati Kesklinna sotsiaalhoolekande osakonnas töötutele suunatud rehabilitatsiooniga. Vestluse käigus üritatakse teada saada, missugune on kliendi olukord, tema haridustase, õpitud eriala, läbitud täiendkoolitused, viimane töökoht, aktiivsus töökoha otsimisel jne, et leida lahendusi, suunata min-gile tööle (nt hädaabitöödele).

Kliendi enda leitud lahendused on efektiivsemad

Loodetavasti on pikapeale võimalik töötute olukorda leevendada. Töötute aktiveerimiseks on vaja kasutada jõustamise põhimõtteid: tuleb panna nad mõistma, et aidata on võimalik eelkõige neid, kes on ise valmis astuma samme enda elu muutmiseks. Töötutele peaks võimaldama koolitusi nendel erialadel, mida meie ühiskonnale vaja on. Vaja on ka

abinõusid, millega turgutada töötute eneseusku, et neil oleks võimalik tunda end taas subjektina, sest sageli tunnevad nad end vaid objektina, st kellenagi, kellest ei sõltu siinses elus mitte miski. Töö leidmisel peavad inimesed ise aktiivsust üles näitama, neid peaksid toetama ka sugulased, tuttavad ja pere.

Ankeetküsitlusest tuli välja, et osa toimetulekuraskustes klientidest aitab end võimaluste piires tõepoolest ka ise. Mõned neist kasvatavad köögivilja, teised püüavad leida ajutisi töötusi ning ostavad vajaminevat turult. Enamasti on inimesed aga nõus tööle minema palga eest, mis oleks tuntavalt suurem kui toimetulekutoetus.

Kasutatud kirjandus

Luuk, M. (2003). Elupiirkonnast tingitud sotsiaalne tõrjutus. www.tpu.ee/editmode/akastruktuur/sotsiaal/doktorikool/Tekst.doc (04.04.2004)

Lõpetuseks klientide mõned arvamused toimetulekuraskustes inimeste parema abistamise võimalustest:

- rohkem tuleks töötuid koolitada, töbörsil pakkuda rohkem töökohti;
- tuleks tõsta toimetulekupiiri;
- rohkem võiks anda ühekordseid toetusi;
- pension peaks vastama töötatud aastatele;
- väikeste lastega emadel tuleks aidata leida tööd või pakkuda ümberõppe võimalusi;
- tuleks mõelda tervise kaitsele;
- oleks vaja luua uusi töökohti ja kaotada keelebarjäär;
- tuleks vähendada bürokraatiat;
- tuleks tõsta ametnike kompetentsust;
- tuleks kooskõlastada üüriteatiste saabumise ja toetuse maksmise aeg;
- oleks vaja tähelepanelikumalt suhtumist klienti;
- sooviks rohkem infot töötutele abi saamise võimalustest.

Payne, M. (1995) Tänapäeva sotsiaaltöö teooria: kriitiline sissejuhatus. Tallinn.

Pavelson, M., Luuk, M. (2002). Lastega pered tõrjutud perede hulgas: seisund, probleemid ja tugivõrgustik www.riik.ee/rahvastik/loppavelson.html#_Toc25979309. (05.04.2004)

Seligman, M.E.P. (1975)

Helplessness: on Depression, Development and Death (San Francisco, Freeman).

Tallinna Kesklinna Valitsuse hoolekande strateegilise arengu kava 2003-2005. (2002). Kinnitatud Tallinna Kesklinna Halduskogu 18.märtsi 2003 otsusega nr 17. Tallinn.

Toetustelt tööle – Pärnu kogemus

Raul Kivi

Pärnu Linnavalitsuse sotsiaalosakonna kodutute hoolekande ja toetuste peaspetsialist

Toetuste (toimetulekutoetus, töötü abiraha, lastetoetused) väiksust teades võiks arvata, et sel teemal kirjutada pole mõtet – asi on ju ilmselge. Kuna toetustest äraelamiseks ei piisa, siis ainus ellujäämise võimalus on kuidagi lisa teenida. Abivajaja tööle asumine oleks selles olukorras kasulik mõlemale osapoolale – nii riigile kui toetuse saajale. Riik ei peaks kulutama raha toetuste maksmiseks ja saaks juurde maksutulu, toetuse saaja kasuks räägib parem toimetulek ja suurem sõltumatus oma elu korraldamisel. Miks probleem ikkagi senini lahenenud pole, kuigi mõlemad osapooled on olukorra muutmisest huvitatud? Peamise põhjuse arvan peituvat riigi kehvast sotsiaal- ja tööhõivepoliitikast ning puudulikus perspektiivitundes.

Kahepoolne tahe puudub

Et kõiki töötuid kohalike tööhõiveametite kaudu nõustada või neile sobivat ümberõpet ja muid teenuseid pakkuda, vajavad ametid miljoneid kroone riigi investeeringuid, seda eelkõige täiendava personali palkamiseks ja teenuste ostuks. Ilmselt on siiani peetud odavamaks lahenduseks töötü abiraha maksmist ning tööhõiveametite jätkamist

senisel moel. Ei mõisteta, et investeeringud töötuse vähendamiseks on pikemas perspektiivis kõige otsesemalt seotud majanduskasvu jätkumisega ja sotsiaalse kaasatuse tagamisega. Riigil on materiaalsed võimalused, puudub aga tahe prioriteetide muutmiseks – nii mulle tundub.

Toetuse saajatel – vastupidi riigile – on olemas tahe olukorra muutmiseks, aga võimalused selleks puuduvad. Üldjuhul kulub kogu saadud toetus esmavajaduste rahuldamiseks (toit, riided) ning töö otsimiseks, mis nõuab sidevahendite ja transpordi kasutamist, enam raha ei jätku. Praegusel tasemel tasuta saadavad teenused, näiteks nõustamine või rehabilitatsioon, tagavad küll mingil tasemel sotsiaalse kontakti, aga töölesaamiseks jääb neist meetmetest väheks. Ehk just rehabilitatsiooni vähest efektiivsust peljates pole enamus Eesti omavalitsusi pidanud põhjendatuks oma eelarves raha eraldamist selle teenuse arendamiseks.

Rehabilitatsiooniteenuse pakkumine on otstarbekam, kui ainult toimetulekutoetuse maksmine

Pärnus on toimetuleku parandamisele suunatud rehabilitatsiooniteenust pakutud juba aastaid ning linna kulutused teenuse ostuks on märkimisväärselt väikesed – pisut üle 200 000 krooni aastas. Teenust ostetakse MTÜ käest kokku

kuni 90-le inimesele kuus, MTÜ kasutusse on teenuse pakkumiseks antud vanad töökojahooned. Väike arvestus näitab, et rehabilitatsiooniteenust pakkudes kulutab linn sel moel oma eelarvest igale pikaajalisele töötule u. 250 krooni kuus.

Rehabilitatsiooniteenuse puhul on võrdselt olulise tähtsusega nii tegevuse pakkumine kui ka täiendavate võimaluste loomine. Täiendavateks võimalusteks on näiteks võimalus kasutada tasuta sidevahendit, transporti, tööriistu jms – just seda, milleks passiivsel toetuse saajal raha ei jätku.

2004. aastal on rehabilitatsiooniteenuse kasutajatest püsivalt tööle saanud kuus inimest, lisaks on üks töötanud ajutisel kohal. Tööd on saanud heakorratöölisena, vanuri hooldajana, kalafileeerijana, valvurina, kojamehena, koristajana. Üks töölesaanutest oli naisterahvas, kes elukoha puudumise tõttu kasutas ööbimiseks täiskasvanute varjupaika. Temagi osales toimetulekule suunatud rehabilitatsioonis, leidis töö koristusfirmas, tüüris endale elamispinna ning suutis lahti öelda senise elukaaslasega karile jooksnud suhtest. Vabatahtlikuna osaleb rehabilitatsiooni kaudu pakutavates tegevustes üks inimene, pikaajalise töötü staatusest pensionäriikka jõudnud meesterahvas.

Rehabilitatsiooniteenuse kaudu saavutatakse parem sotsiaalne kontroll pikaajaliste töötute üle ja vähendatakse seeläbi ka toetuse maksmise vajadust. Sotsiaalhoolekande seadus sätestab omavalitsuse võimaluse jätta toimetulekutoetus määramata töövõimelisele isikule, kes on korduvalt ilma mõjuva põhjusega keeldunud osalemast valla- või linnavalitsuse poolt korraldatavas iseseisvale toimetulekule suunatud rehabilitatsioonis. Ma ei mäletagi, millal viimati seda sätet on rakendatud. Kui toetuse saajale rehabilitatsiooniteenust pakutakse, informeeritakse teda ka vastavast sättest ja antakse mõista, et sotsiaaltöötaja kontrollib hoolikalt neid “mõjuvaid põhjuseid”, mis võivad olla tema keeldumise aluseks. Üldjuhul toetuse saaja võtab pakutud teenuse vastu või põhjendab, miks ta rehabilitatsioonis osaleda ei saa. Enamasti on põhjuseks kehv tervis või kodune olukord (sugulase hooldamine vms), mida sotsiaaltöötaja ka aktsepteerib.

Siinkohal veel mõned rehabilitatsiooniteenuse kasulikkust tõendavad tegurid:

- teenus säilitab töötute kontakti ühiskonnaga ja võimaldab nende töötüsinguid aktiivselt toetada
- tagab teenuse saajate parema informeerituse toimetulekut toetavatest meetmetest (teave töökohtadest, toetustest, terviseprobleemide lahendamise võimalustest jms)
- paraneb teenuse saajate suhtlemisoskus ja distsipliin
- säilib teenuse saajate eneseusk

Nimetatud põhjused ja toetuse saamise võimalus on pikaajalistele töötutele piisavad, et teenuses osaleda.

Motivatsiooni vähendab näiteks olukord, kus töötü peres on teisi liikmeid ning nende sissetulekute (nt. pension) suuruse tõttu ei kuulu pere toetuse saajate ringi.

Töö leidmist takistavad asjaolud

On ka mitmeid töö leidmist takistavaid tegureid, mille kõrvaldamine ainult rehabilitatsiooniteenuse kaudu pole võimalik. Näiteks pole rahapuudusel võimalik korraldada ümberõpet või senise kvalifikatsiooni tõstmist, keelekursusi, lahendada osaleja alkoholiprobleem või vähendada tema vanust. Vanus üle 50 eluaasta on madala kvalifikatsiooni või haridustasemega töötul üheks sagedasemaks põhjuseks, miks teda tööle ei võeta.

Ühesuguse põhiprobleemiga (pikaajaline töötü) inimeste hulgas mõistetakse üksteist ehk paremini, kuid samas on raskem loobuda ühesugustest halvadest harjumustest. Et oma rasket olukorda helgemaks muuta, kipuvad ka rehabilitatsioonis osalejad tarvitama joovastavaid aineid. Muu hulgas juuakse surrogaate (odekolonn jms), kuna need on odavamad. Selliste surrogaatide kättesaadavust (sh hinda) pole riiklik alkoholipoliitika mõjutanud, aktsiis tõuseb ikka alkoholsete jookide nimistusse kuuluvatel toodetel.

Toimetulekutoetuse summad kulutatakse eeskätt töötutele

2004. a. esimesel poolaastal sai Pärnu linnas toimetulekutoetust 554 peret milles oli kokku 1108 liiget. Neist 1108st pereliikmest oli töötü staatusega 410 inimest, s.o. 37%.

Töötuga pere taotlused moodustasid kõikidest toimetulekutoetuse taotlustest sel perioodil 61% ning toimetulekutoetuse summast maksti neile peredele 66% .

Kahjuks puudub seni riiklik süsteem, mis motiveeriks pikaajalisi töötüid rehabilitatsioonis osalema.

Toimetulekutoetus või töötü abiraha motivaatorina on praegu ilmselgelt ebapiisav, kuna ei kata isegi eluks hädavajalikke kulutusi. Pole harvad juhtumid, kus ka pikaajaline töötü ei ole huvitatud rehabilitatsioonis osalemisest, kuna iseseisvalt tegutsedes – näiteks taarat, metalli jms korjates – teenib ta äraelamiseks rohkem kui toimetulekutoetuse raha. On küsitav, kas sellisel moel toimetulekut võib inimvääriks pidada.

Sotsiaalminister on oma arvamuses loos (*Õhtuleht* 18.05.04) kenasti kirjeldanud olukorda, millega nii töötü kui tööandjad võiksid rahule jääda: „...pikaajaliste töötute jaoks hakkab tööle juhtumikorralduskeskus, kus juhtumikorraldaja hindab esmalt tema juurde tulnud töötü vajadust teenuste järele, lähtudes tema võimalustest, teadmistest, oskustest, soovidest. Kui selgub, et töölesaamist takistavad näiteks vajadus töökoha kohandamise järele, ebapiisav keeleoskus, hariduse madal tase või alkoholiprobleem, siis nende leevendamiseks ja kõrvaldamiseks koostab juhtumikorraldaja üksikasjaliku ja tähtaegadega tegevuskava. Koos töötüjaga leitakse talle sobivad teenused ning tegevuskava loetakse edukalt lõpetatuks, kui inimene käib stabiilselt tööl. Juhtumikorraldaja peaks töötü olema kui hea sõber, kes annab asjalikku nõu.”

Minul tekkis ainult üks küsimus – millal leiab riik raha, et seda unistust täies mahus teostada.

Toetuselt taas tööle – müüt või tegelikkus

Eike Käsi

Keila linnavalitsuse sotsiaalnõunik

Kätt südamele pannes ja pikaajalisele töökogemusele tuginedes võin täna öelda, et suuresti siiski müüt. Selle müüdi ümberlukkamiseks ei piisa üksnes positiivsetest näidetest, vaja on ilmselt teha parandusi ka õigusaktides, kujundada üldist suhtumist töösse ja töötegitajasse. See viimane ei ole kiiresti ja kergelt saavutatav eesmärk, kuid väga oluline, sest kas tahame või ei, aga tuleb tõdeda, et töö ei ole meil enam auasi ega põhiline elatusallikas ja seda ei pea tegema, kui on muid võimalusi toimetulemiseks. Niisugusest hoiakust saab alguse sotsiaalse, ka materiaalse allakäigu pikk keerdtepp, mille päris viimastele astmetele jõudnud on kas hoolekande kliendid või hoopis n.ö. priileival ehk teisisõnu kinnipidamisasutustes. Mõned sellele trepile sattunud siiski päris lõpuni ei sammud, kuna neil jätkub nutikust, et olemasolevate abisüsteemide või nende kombineeritud kasutamise eest ennast kenasti ära elatada. Ja just need viimati mainitud isikud on sageli sotsiaaltoetuste ja -teenuste kasutajate õigustatud subjektina küsimärgi all. On juhtumeid, kus abi taotleja tegelikult sotsiaalami ei vajagi, aga tema esitatud dokumendid on korras ja seega ei ole keeldumiseks seaduslikku alust. Ometi on teada, et tegelikult ta töötab ja saab elamisväärselt sissetulekut, aga töötab mitteametlikult ega esita seepärast ka ühtki töötamist tõendavat paberit. Loodetavasti kavandatav sotsiaalhoolekande seaduse muutmise seadus teeb selliste olukordade lahendamise ametnikele kergemaks. Kindlasti tuleks toetuste määramisel inimese varanduslikku seisut arvesse võtta, kuigi see läheb praktikas väga keeruliseks.

Kes on töötü?

Töötü on sotsiaalse kaitse seaduse kohaselt isik, kes on valmis kohe tööle asuma ning otsib tööd. Kui end ametlikult töötüks vormistanu katkestab töötüsingud rohkem kui 30 päevaks, keeldub teist korda talle pakutud sobivast tööst või tööturukoolitusest või katkestab tööturukoolituse tööhõiveameti nõusolekuta, siis töötü staatus lõpetatakse ja inimesel ei ole niisugusel korral võimalik ka toimetulekutoetust taotleda. Kindlasti on väga palju neid, kes tõepoolest aktiivselt tegelevad tööd otsimisega, käivad regulaarselt tööhõivetalitustes ning kasutavad erinevaid tööturuteenusid, kuid on ka suur hulk teistsuguseid töötüid ehk siis pikaajalisi töötüisid, kellel sisuliselt on vaid töötü raamat ja kes käivad ennast ka töötüna märkimas, kuid töötüsimisega ei tegele või pole neil enam lootustki oma töötüdu töötüru müüa (näiteks pensionieelikud, muukeelsed lihttöölised jt.). Üks osa pikaajalistest töötüisidest on ka sellised, kes tegelikult töötavad, aga ametlikult seda ei näita, kuna siis nad ei saaks enam toimetulekutoetust. Ka meil on selliseid kliente, aga kuna jätitustegevus pole lubatud, siis me ei suuda seda tõestada. Näiteks võin tuua järgmise olukorra: kui klient esitab taotluse alati viimasel hetkel või kui ta proovib seda esitada juba enne tööpäeva

algust või ta ei saa teha sotsiaalse rehabilitatsiooni korras vajalikke töötüde (loomulikult on see tasustatav töötü), siis ei ole siit raske teha järeldust, et tal pole lihtsalt muul ajal aega, sest ta ei saa töötü puududa. Siin on koht, kus seadusi tuleks n.ö. järele aidata, viia vastavusse tegeliku olukorraga.

Suurim probleem – motivatsiooni puudumine

Kõige suuremaks probleemiks pean hetkel meie töötütust või töötüisidest klientide puudulikkust motivatsiooni ja stiimulite vähesusest töötüsingutega tegelemiseks. Täna maks-tavad riiklikud toetused (toimetulekutoetus, töötü abiraha ja töötükindlustushüvitis) ei ole sellise iseloomu ja suurusega, et võimaldada nende saajal tunda ennast ühiskonnas kindlustatuna, aga need võimaldavad siiski äraelamise ega suurenda seetõttu motivatsiooni töötüasumiseks, kuna paljudes lihtsates ametites pakutav tasu jääb toetuste suurusse alla (tuleb ju töötüamiseks üldjuhul kasutada transporti, rohkem kulutada riitusele ja toidule jms.). Nii ongi tekkinud nõiarüng, millest väljatulemine nõuab suuri pingutusi ja ka reaalseid võimalusi korralikult tasustatava töötü saamiseks ja seesuguste töötükohtade olemasolu. Ainuüksi sotsiaalnoustamisega siin olukorda ei paranda, sest inimene vajab jõukohast ja õiglaselt tasustatud töötü. Ja siit lihtne järeldus: töötühoivepoliitika peamine prioriteet peaks olema töötükohtade säilitamine ja loomine.

Töötü saamisel on muukeelsetel ikka veel takistuseks keeleprobleem, töötüisil ei ole raha keelekursuse tarvis, aga töötüru teenusena seda ei pakuta. Vabadest töötükohtadest pole piisavalt teavet, seda kogeme oma klientide pöördumistes pidevalt. Uueks klientirühmaks on kujunemas koon-damisteaate saanud inimesed, kes ootavad tuge ja lahenduste pakumist tekkinud olukorrale. Samuti on problemaatilised töötüru konkurentsisis noored emad, kes on lastega kaua kodus olnud ega oma seepärast töötükogemust ja on madala konkurentsivõimega. Nende puhul kaasneb veel üks probleem – lasteaiakohtade nappus ei võimaldagi alati soovitud ajal töötü minna. Väikelaste emadel on üldse raske töötükohta saada, kuna neid peetakse potentsiaalseteks töötü puudujateks, sest lapsed on ju sageli haiged ja neid tuleb hooldada.

Töötühoivetalituste ja nende osakondade pakutavad töötüru-teenused ei ole tegelikult elus alati kättesaadavad. Töötü või töötüisija ei saa sageli muud teenust, kui märke töötü kaardile ja töötü abiraha ülekandmine ehk siis tema puhul rakendatakse passiivseid töötüru meetmeid. Üldjuhul ei pakuta talle informatsiooni vabadest töötükohtadest, võimalikest koolitustest, nõustamisest rääkimata. Seega on aktiivsete töötüru meetmete rakendamine/kasutamine üpris tihti küsitav. Üleminek juhtumikorralduse põhimõtetele peaks andma töötüle või töötüisijale suurema kindluse, et tema probleemiga tegeldakse ja püütakse selle lahendamise

sele kaasa aidata, mis loomulikult ei välista inimese enda aktiivset tegutsemist ja töökoha otsinguid.

Olukord Keila linnas

Ametlikult on Harju Tööhõiveameti Keila osakonnas arvel 110 töötut (57 naist ja 43 meest), nendest 10 (6 naist ja 4 meest) on pikaajalised töötajad. Naisi on töötutena arvel rohkem kui mehi ja nad ei ole sugugi valmis täna enam 2000 kroonise palga eest tööle minema, kuna sellest lihtsalt ei piisa pere elamiseks. Soovitakse kõrgemat elustandardit, kui hetkeolukord seda võimaldab. Selle aasta 9 kuu jooksul on toimetulekutoetust saanud 23 töötuga peret, kus on kokku 27 töötut või pikaajalist töötajat. Nende hulgas on 9 peret, kus kasvavad alaealised lapsed. Keskmiselt on igale sellisele perele makstud toimetulekutoetust 504 krooni kuus, sealjuures lastega peredele 683 ja lasteta peredele 389 krooni kuus. Kuigi sellele lisanduvad veel mitmed riiklikud toetused (nt. töötut abiraha, lastetoetused, töötuskindlustushüvitis), ei ole toetuste näol saadav sissetulek kindlasti normaalseks äraelamiseks piisav. Sageli saavad töötuga pered veel täiendavaid sotsiaaltoetusi, et korvata elementaarseid väljaminekuid koolikäivatele lastele (riided, tööviikud, koolilõuna jms.). Järelikult peaksid toetustest elavad inimesed olema huvitatud tööle minekust ja iseseisvast toimetulekust. Tegelikult elus see sageli nii ei ole. Üks sagedasem põhjus, miks näiteks paljud noored emad, kes on lapsega pikka aega kodus olnud, ei leia sobivat tööd või on pakutavate kohtade suhtes valivad, on kõrgendatud ootused ja oma võimete/oskuste/teadmiste tugev ülehindamine. Siit sugenevad psühholoogilised tagasilöögid, mis pärsvad edasisi aktiivseid samme tööturule naasmisel, ja nii jäädaksegi toimetulekutoetuse abil elama. Siin oleks kindlasti abi psühholoogilisest nõustamisest, enesehinnangu tõstmisest, kutsesobivustestide tegemisest, aga kohapeal pole alati võimalik sellist teenust osutada, pealegi on see üsna kallis, ja nii ei võetagi midagi olukorra parandamiseks ette.

Kas toetustelt üldse saab tööle naasta?

Kogemus näitab, et üksikutele juhtudel on toetustelt tööle naasmine siiski võimalik, aga see pole reegel, mis alati kehtib. Näitena toon siin mõned juhtumid.

31-aastane vene rahvusest naine, kes üksi kasvatab 8-aastast last. Kui laps sai 3-aastaseks, registreeris ema end tööturuametis töötuna, oli arvel aasta ja kolm kuud, seejärel läks välismaale tööle (mitteametlikult), naastes võttis ennast uuesti töötuna arvele, oli jälle 3 kuud töötut ja sai toimetulekutoetust ning lisaks täiendavaid sotsiaaltoetusi. Seejärel töötas kaubanduses, kuid ilma sotsiaalsete garantiideta. Taas oli töötuna arvel, seekord 6 kuud. Tegeles aktiivse töötamisega, õppis ka eesti keelt. Täna on ta leidnud sobiva tööd ja püüab iseseisvalt toime tulla.

54-aastane raske nägemispuudega naine, lesk, oli töötuna arvel ja sai ka toimetulekutoetust, käis tööhõiveameti koolitustel ning talle anti ettevõtluse alustamiseks toetust. Alustas äritegevust lilleseadjana, hiljem õppis Pimedate Ühingu kaudu massööriks ja on nüüd sel alal väga hea ja tunnustatud töötaja.

56-aastane üksik naine, lesk, kellel on kaks täiskasvanud eraldi elavat last. Tal ei ole kindlat eriala, on töötanud elu

jooksul lihttöölisena. Töötuna arvel aasta ja 10 kuud, sai maksimaalse aja jooksul abiraha, kuna oli väga hoolas tööhõiveametis käija ja tegeles töötamisega. Osales sel ajal, kui ta töötut abiraha ei saanud, meie sotsiaalses rehabilitatsioonis ning tegi pakutud töid. Täna on ta leidnud piisava töökoha koristus- ja haljastustööde firmas, tal on olemas sotsiaalsed garantiid ning ta tuleb endaga toime. Tema ettevõtlikkust iseloomustab ka tõik, et ta vahetas 2-toalise korteri 1-toalise vastu ja parandas sellega oma majanduslikku toimetulekut.

Rehabilitatsioon Keila sotsiaalkeskuses

Kõige raskem on omavalitsusel tegelda pikaajaliste töötajatega, kellest paljud on muutunud aastatega juba n.ö. elukutselisteks töötajateks. Raske seepärast, et kohapeal ei ole eriti töökohti pakkuda ja ka seepärast, et sageli on need inimesed kas pahuksis seadustega, alkoholiprobleemidega, hariduse ja ametita, pensionieelikud või lihtsalt ei tahagi tööd teha või tegelikult töötavad, kuid mitteametlikult. Nende tarvis eksisteerib meil sotsiaalkeskuses iseseisvale toimetulekule suunatud rehabilitatsioon, mis seisneb järgmises:

- vestlus sotsiaalkeskuse juhatajaga ja sotsiaalnõustamine
- vajadusel psühholoogiline konsultatsioon ja nõustamine (samas majas pakutav tasuta teenus töötajale)
- osalemine heakorra- või abitöödel kahe nädala jooksul 40 töötunni ulatuses (töö eest makstakse tasu, mida arvestatakse toimetulekutoetuse määramisel sissetulekuna)
- isiklik aktiivne tööotsing, mille kohta esitab rehabilitatsioonis osaleja tõendusmaterjali
- vajadusel osaleb toimetulekuõppes personaalse plaani alusel (plaan koostatakse ja õpe viiakse läbi sotsiaalkeskuses, kus on selleks vajalik baas ja spetsialist olemas).

Selliselt on tegutsetud juba mitu aastat. Tuleb tõdeda, et sellisel tegevusel on mitmesugune mõju – ühelt poolt selgitas see välja need töötajad, kes tegelikult töötasid ja ei saanud seepärast rehabilitatsioonis ette nähtud töötunde teha ning ei pöördunudki enam toimetulekutoetuse saamiseks sotsiaaltöötaja poole, teisalt on aga palju ka neid töötajaid, kes ei soovigi mingis töös osaleda (ilmselt puudub neil tööharjumus ja tahe tööd teha, mõnikord on ka tervis kehva ja nad lihtsalt ei jaksa töötada), samas on neil õigus riigi abile. Selliste olukordade lahendamine on meile tõeline väljakutse ja sageli suure tööstressi allikas. Aga lahendada tuleb iga inimese probleem ja abi tuleb anda neile, kes seda vajavad ja kes on õigustatud seda saama.

Et müüdist saaks tegelikkus

Tulles tagasi pealkirjas püstitatud küsimuse juurde, pean hetkel siiski kinnitama, et toetustelt taas tööle puhul on tegemist müüdigaga, mille kummutamisega tuleb aga aktiivselt tegelda alates inimesest endast ja lõpetades ühiskonna hoiakute muutmise. Edule saame loota vaid siis, kui huvi töötamise vastu ja võimalused töötamiseks on tasakaalus ja siis, kui tööst on tõesti saanud oluline väärtus inimese elus.

Probleemid toimetulekutoetuse määramisega Jõhvi linnas

Sirli Tammiste

Jõhvi linnavalitsuse sotsiaaltöö peaspetsialist

Sotsiaalhoolekande seaduse järgi makstakse toimetulekutoetust **ajutise abina puuduse** korral. Tegelikult elu ja seaduse vastuolu on aga väga suur.

Praktiline sotsiaaltöö näitab, et kliendid võtavad toimetulekutoetust kui **igakuist sissetulekut**, millele neil on töötuse korral seadusjärgne õigus. Eks neil ju olegi omajagu õigus, aga kas selline suhtumine **motiveerib ennast aitama ja legaalselt tööd otsima?**

Sotsiaaltöötajate kogemus klienditöös toimetulekutoetuse taotlejatega ütleb, et toimetulekutoetus praegusel kujul ei motiveeri inimest tööd otsima, vaid tekitab sõltuvust abist. Seda soodustab ka asjaolu, et **perele makstava toimetulekutoetuse ja riigi kehtestatud miinimumpalga vahe** on väga väike, mõnedel juhtudel lausa olematu. Niisiis on lihtsam käia kord kuus toetust vormistamas, kui teha sama rahasumma nimel iga päev ränka tööd. Selline olukord on aga soodne pinnas **varitöötuse** tekkeks. Sotsiaaltöötajate sõnul on illegaalselt töötavad “töötud” suurem probleem kui töötus ise. Esiteks ei tea me täpselt varitöötuse ulatust, sest seda ei ole võimalik kontrollida. Ja teiseks – kui mõni jääbki vahele, kuidas sa tõestad, et ta tõesti töötas, mitte ei aidanud ajahädas olevat sugulast või tuttavat. Ka töödandja ei ole huvitatud afišeerima ümbrikupalga maksmist.

Jõhvi linnas vormistab toimetulekutoetust ~500 peret. Sotsiaaltöötajate sõnul ligikaudu 13 pereliikmetest töötab illegaalselt ja samas makstakse neile ka toimetulekutoetust, kuna dokumentide järgi on need isikud tööbörsil töötutena arvel ning seaduse järgi on neil õigus toetusele. Nii kujunebki olukord, kus toimetulekutoetus ei ole mitte **abipuuduse** korral, vaid **n.ö igakuine taskuraha**, millele töötul on veel pealegi seaduslik õigus.

Paljude inimeste jaoks on toimetulekutoetus ainult vahendiks eluasemekulude kompenseerimisel. Vastuvõtule tullaksegi küsimusega, kas siin kompenseeritakse igakuiselt kommunaalkulusid? Toimetulekutoetuse kui **ajutise toetuse** mõiste jääb inimestele arusaamatuks.

Probleeme tekitab ka asjaolu, et sotsiaaltöötajal on vähe õigusi teostamiseks kontrolli toimetulekutoetuse sihtotstarbelise kasutamise üle. Sotsiaaltöötajad käivad küll kodukülastustel, kuid on peresid, kes leiavad, et see on nende pereellu sekkumine ning selle asemel, et teha koostööd, ignoreerivad sotsiaaltöötajat, ei ava talle ust või ähvardavad kohtusse kaevata (põhiseaduse järgi on ju pereellu puutumatu ja püha).

Probleeme tekitab ka pere tegelik sissetuleku kindlustamine – nt. lapse kasvatamiseks vanemale makstava elatisraha suurus. On juhtumeid, kus kohtuaituri tõendi alusel saab vanem mitu aastat igakuiselt kindla summa elatisrahaks, kuigi on teada, et tegelikult käest kätte makstav summa on hoopis suurem, aga seda ei ole võimalik tõestada. Seetõttu on väga raske hinnata seda, kas perekond elab puuduses või mitte.

Kuigi 2005. aastal jõustuvad muudatused sotsiaalhoolekande seaduses peaks andma rohkem õigusi sotsiaaltöötajale (nt. pere toimetuleku hindamisel saab ta arvestada ka pere varalist seisuga) ja töötamine juhtumikorralduse põhimõttel võimaldab olla paremini kursis pere käekäiguga, suureneb koos sellega oluliselt ka sotsiaaltöötajate töökoormus ning tulemus on ikkagi sama – jõutakse inimesi vastu võtta ja teha tööd dokumentidega, aga peretöök ei jää aega. Omavalitsused ei ole kahjuks huvitatud töötajate arvu suurendamisest, sest sellega kaasneb ka palgakulu.

Tulemuslik abi põhineb koostööl

Palju räägitakse õpitud abitusel ja soovitatakse selle asemel, et anda kala, ulatada õng kala püüdmiseks. Mina arvan, et tõeliselt hädas olevale inimesele tuleb anda n.ö kala, sest tema usk oma võimetesse võib olla juba nii ammendunud, et ka parema tahtmise juures ta ei ole võimeline õppima kala püüdma.

Selline inimene vajab süsteemset abi ja toetust, et leida jõudu endasse ja teistesse uskumiseks. Ma arvan, et see peakski olema toimetulekutoetuse mõte – leida üles abivajava inimese ja/või tema võrgustiku võimed ja võimalused. Eestis sõltuvad abivajaduse hindamise instrumendid praegu sotsiaaltöötaja oskusest, kuid siiski võiksid olla mingid selged juhised ja reeglid. Olen veendunud, et sotsiaaltöö peab olema loominguiline, kuid keegi ei peaks ootama, et

sotsiaaltöötaja lihtsalt mõnele seadusepunktile “silma kinni pigistab” ja lahendab olukorra. Ma olen kindel, et abi on tulemuslik siis, kui see on süsteemne ja koostööl põhinev. Tahaks loota, et hoolekande kontseptsioonis pikaajaliste töötute abistamiseks soovitud juhtumikorraldus on tulemuslik, kuid koostöö peaks toimuma nii riigi (tööhõiveamet) kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. Üks hea kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajale mõeldud töövahend pikaajalise töötute hindamiseks koostati töögrupis, mida juhiti Johannes Mihkelsoni Keskuse koolitusjuht Karin Kiis.

Anne Veiram

Põltsamaa vallavalitsuse sotsiaalabi osakonna juhataja

Kohalik omavalitsus – “varjusurmas” partner aktiivses tööpoliitikas

Lühiülevaade projekti “Tööle rakendumist toetavad hoolekandemeetmed kohalikul tasandil” tulemustest

Karin Kiis

Johannes Mihkelsoni Keskus

e-post: karin.kiis@jmk.ee

Sellele, et pikaajaline töötus on võtmas järjest suuremaid mõõtmeid, ei pea ilmselt lugeja tähelepanu enam juhtima. Eestis moodustavad registreeritud töötutest üle poole pikaajalised töötud. Seejuures ei kajastu ametlikus statistikas inimesed, kes mitmesugustel põhjustel on loobunud tööd otsimast ning paremal juhul loodavad vaid juhutöödele. Seega, lähiaastatel peavad omavalitsused tulema toime järjest suurema osaga elanikkonnast, kelle toimetulek sõltub sotsiaaltoetustest. Samas on kohaliku omavalitsuse roll töötamist ja tööturule sisenemist toetavate meetmete rakendamisel senini olnud suhteliselt tagasihoidlik.

Tööhõiveprobleemi lahendamise tegelevad intensiivselt nii riiklikud institutsioonid kui era- ja kolmas sektor projektipõhiste ettevõtmiste abil. Euroopa Sotsiaalfondi toel on viimase paari kuu jooksul käivitatud kümneid tööhõive ja töötute olukorra parandamisele suunatud projekte. Jääb vaid loota, et töötute koolitamise ja tööhõiveametite haldussuutlikkuse tõstmise kõrval suunatakse osa energiat ja rahast ka omavalitsuste tegevusvõime tugevdamisele tööhõiveprobleemide lahendamiseks.

Projekti põhifookus: töölerakendumist toetavad kohalikud hoolekandemeetmed

2004. aastal Johannes Mihkelsoni Keskus viis läbi sotsiaalministeeriumi tellimisel projekti “Tööle rakendumist toetavad tööturu- ja hoolekandemeetmed kohalikul tasandil”.

Projekti üks sihte oli kaasa aidata sotsiaalabisüsteemi ümberkorraldamisele, keskendudes eelkõige kohaliku

tasandi hoolekandemeetmetele, mis toetaksid pikaajaliste töötute naasmist tööturule.

Projekti kaasati kohapeal töötavad sotsiaaltöötajad, kes koostasid oma igapäevase töö põhjal kahekümne toimetulekutoetust taotleva pikaajalise töötute juhtumikirjeldused. Lisaks viidi läbi kaks fookusgrupi-intervjuud, milles osalesid projekti eelmises etapis juhtumikirjeldused koostanud sotsiaaltöötajad.

Fookusgrupis käsitleti kolme teemat:

- 1) Peamised barjäärid, mis takistavad pikaajalise töötute (taas)sisenemist tööturule.
- 2) Omavalitsuse sotsiaaltöötaja käsutuses olevad sekkumismeetodid ja vahendid töös pikaajaliste töötutega.
- 3) Juhtumitöö pikaajaliste töötutega, sh peamised probleemid, millega praktikud puutuvad kokku pikaajaliste töötutega tegeldes.

Juhtumikirjelduste ja fookusgrupi materjalide põhjal käsitleti tänaseid võimalusi ja puudusi pikaajaliste töötute tööturule lõimimisel. Koostati ka ettepanekud töölerakendumist toetavate hoolekandemeetmete arendamiseks omavalitsustes. Projekti käigus valmis juhtumianalüüsi skeem sotsiaaltöö praktikutele. Projekti üheks olulisemaks praktiliseks väljundiks võib lugeda sotsiaaltöötajate kaasabil koostatud ning praktikas testitud hindamisinstrumenti. Koostatud hindamisvorm peaks koos selle juurde kuu-

luva abimaterjaliga olema abiks kohalikele sotsiaaltöötajale esmatasandi hindamisintervjuu läbiviimisel.

Barjäärid inimeses, keskkonnas ja süsteemis

Fookusgrupi ja juhtumimaterjali analüüsi põhjal võib tööturule sisenemise barjäärid jagada kolme rühma: indiviidi, keskkonna ja süsteemi barjäärid.

Tööturule sisenemise barjäärid üksikisiku tasandil

Siia kuuluvad takistused lähtuvad eelkõige kliendist endast: näiteks sõltuvus- ja terviseprobleemid; töö leidmist või säilitamist mõjutavad käitumismustrid ja elustiil. Kliendi suutmata taga endale (uuesti) tööturul koht leida on sageli ebasobiv haridus või puudulik kutsealane kvalifikatsioon, puudulikud või minetatud tööoskused. Vahel võivad takistuseks saada ka puuduvad dokumendid, mille alusel saaks end tööturuametis arvele võtta, oma haridust või kvalifikatsiooni tõendada. Kõige sagedamini pörkavad pikaajaliste töötutega tegelevad praktikud kokku kliendi madala motiveeritusega, mille taga võivad peituda väga erinevad tegurid (sissetulekuallikas mitteametlikust tööst, peres väikesed lapsed või pidevat hooldust vajav pereliige, jätkuvast ebaedust tekkinud käegalöömine).

Tööturule sisenemise barjäärid keskkonna tasandil

Tööturubarjääridena toimivad ka indiviidist sõltumatud tegurid, nagu töökohtade nappus selles piirkonnas ja transpordiprobleemid, mis raskendavad töölkäimist kodust kaugemal. Siia võib liigitada ka töötute elutingimused, mis mõjutavad tema

suutlikkust täita tööturule siseneamiseks vajalikud eeldused: näiteks pole tööotsijal raha sõidupiletite või korralike riiete ostmiseks, autojuhilubade vormistamiseks. Inimese lähikeskkond võib tema toimetulekut oluliselt toetada, kuid võib juhtuda ka vastupidi – väike ja töö leidmise seisukohalt mittefunktsionaalne sotsiaalvõrgustik võib osutada oluliseks takistuseks inimese tööturule naasmisele. Näitena võib tuua vanglast vabanenud isikud. Sotsiaaltöö praktika näitab, et väikestes kogukondades avaldab olulist mõju ka ümbritsevate negatiivne hoiak konkreetse kliendi suhtes (näiteks suhtuvad nii tööandjad kui kogukond tervikuna pahatihti eelarvamusega mustlastesse, puudega inimestesse, eesti keelt mittevaldavatesse töötajatesse). Keskkonna mõjust rääkides ei saa jätta arvestamata seda, et tööturul pakutavad palgad ei jõua järele reservatsioonipalgale ehk teisisõnu jäävad alla madalaimale töötasule, mille juures on inimene nõus tööle asuma.

**Abisüsteemide ja indiviidi kokku-
puutepunktides tekkivad probleemid**
Paradoksaalsel kombel peitub osa takistusi nendes süsteemides, mis on loodud abi pakkumiseks. Sotsiaalabisüsteem võimaldab praktikas toetusi saada ka neil, kel selleks sisuliselt õigust ei ole.

Sotsiaaltöötajate suure töökoormuse ja protseduurireeglite jäikuse tõttu on raske kontrollida, kas toetust taotlev inimene tõepoolest seda vajab. Nii kujuneb klientides hoiak, et sotsiaaltoetuse saamine on midagi iseenesest mõistetavat ning rumal on see, kes pakutavat ära ei kasuta. Teiselt poolt loob praegune sotsiaaltoetuste skeemi ülesehitus “vaesuse lõksu”, mille puhul sissetuleku ajutise suurenemisega toetused vähenevad või inimesel kaob õigus neid saada, kuid samas suurenevad tema maksukohustused või väljaminekud. Näiteks arvestatakse toimetulekutoetuse määramisel sissetulekute hulka õppetipendium ja transpordikompensatsioon, mille funktsioon on eelkõige kompenseerida koolitusel käimise lisakulud. See omakorda toob endaga kaasa “töötuse lõksu” ehk olukorra, kus inimese majanduslik olukord tööleminekuks ei parane. Abiraha madalad määrad aktiivset töötajast ei toeta ja kui inimesed harjuvad madala elustandardiga, siis motivatsioon oma elu-

järke parandada kahaneb veelgi.

Üks süsteemi probleemidest on ka kliendi heaks töötavate institutsioonide puudulik koostöö. See tekitab olukorra, kus osa kliente jääb n.ö kahe süsteemi vahele kukkudes abist ilma, teistel on aga võimalus saada abi topelt. Näitena tooksin tööhõiveametites riskigrupi töötutele osaliselt rakendunud individuaalsete tegevuskavade koostamise. Selles sisalduv informatsioon aitaks sama kliendiga tegeleva sotsiaaltöötajal koostada sekkumisplaan, mis toetaks muuhulgas ka inimese töötajast. Praegu puudub kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajal üldjuhul informatsioon isegi selle kohta, kas tema kliendile on personaalne tegevuskava koostatud.

Teenuste vähesus ja suur töökoormus teeb sotsiaaltöötaja jaoks kliendi aitamise raskeks

Juhtumianalüüsid näitavad, et kohalik sotsiaaltöötaja kasutab pikaajalise töötajate aitamiseks peamiselt üksikisikule suunatud meetodeid (nõustamine, teavitamine jne). Suureks probleemiks on kliendi toimetulekut toetavate teenuste vähesus (näiteks transporditeenus, tugiisikuteenus, eakate hooldusteenus, tööharjutusvõimalused jne). Üldiselt on abivajajate hulk maal suurem kui linnas. Samas ei suuda väikesed omavalitsused osutada kõiki neid teenuseid, mis on olemas suurtes linnades. Kohalike omavalitsuste suutlikkus ja tahe osutada töötamist toetavaid teenuseid on väga erinev. See sõltub suurel määral nende käsutuses olevatest ressursidest ja n.ö konkureerivatest vajadustest nende ressurside järele. Piirkondades, kus tööhõive on äärmiselt madal, on toetustest sõltuvate inimeste osatähtsus suur. See tähendab, et suur osa sotsiaalsummadest läheb toetustele ning teenuste käivitamiseks jääb vähe raha. Ka on sotsiaaltöötajate suur töökoormus üks põhjusi, miks jõutakse teha vähe keskkonnale suunatud kogukonnatööd: algatada ja läbi viia muutusi kohalikus teenustevõrgus ning teha tööd kohalike tööandjate kaasamiseks.

Lisaks eelpool mainitud tõi sotsiaaltöötajad välja järgmised probleemid:

- sotsiaaltöötajate ebapiisav väljaõpe tööks raskete klientidega; juhtumi-

korralduse meetodites, kliendi terviklikuks hindamiseks

- sotsiaaltöötaja vähesed võimalused kliendi poolt esitatud info kontrollimiseks
- tööandjate vähene huvi koostööks
- ebapiisav koostöö tööhõiveametiga
- vähene tunnustus ja toetus sotsiaaltöötajale omavalitsusjuhilt.

Kuigi käesoleva uuringu põhjal ei saa teha üldistusi kogu Eesti kohta, võib selle tulemuste alusel viidata kohaliku omavalitsuse tagasihoidlikule rollile aktiivse tööpoliitika rakendamisel. Selle taga on peamiselt ressursside vähesus, kuid oletatavasti mängib oma osa ka paljude omavalitsusjuhtide hoiak, et tööhõiveprobleemidega tegelemine kuulub eeskätt riigi pädevusse.

Hoolekandepoliitika muudatuste algatamine rohujuuretasandil

Praktikute kogemused ja käesoleva projekti tulemused kinnitavad, et paljud head ideed ja mudelid praktikas ei tööta. Seda olulisem on uute skeemide ja poliitike väljatöötamisel kaasata eri valdkondade praktikuid. Seetõttu on hea tõdeda, et hoolekande kontseptsiooni väljatöötamisel on sotsiaalministeerium senisest tunduvalt rohkem tähelepanu pööranud just praktikute seisukohtadele. Kohalikul tasandil töötavate praktikute kaasamise kaudu on võimalik järk-järgult suurendada ka omavalitsuse rolli töötamist ja tööturule sisenemist toetavate meetmete rakendamisel.

Lõpetuseks tahan tänada projektis osalenud sotsiaaltöötajaid, kelle entusiasmil ja praktilisel kogemusel põhines kogu ettevõtmise edu:

Marianne Hermann’i,
Tea Kallaste’t (Lasva Vallavalitsuse sotsiaalabiosakond);

Marje Laretei’d (Valga Aktiviseerimiskeskus);

Iia Konks’i (Valga Linnavalitsuse sotsiaalabiamet);

Ene Augasmägi’t (Tapa Linnavalitsuse sotsiaalosakond);

Anne Veiram’it (Põltsamaa Vallavalitsuse sotsiaalabiosakond),

Elle Voolma’t

(Pühalepa Vallavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakond).

Võti peitub võrgustikus

Karin Kiis

*Johannes Mihkelsoni Keskus,
e-post: karin.kiis@jmk.ee*

Selline oli ühe kogenud personalitöötaja vastus küsimusele, milles seisneb eduka töötöingu saladus. Asjaolu, et tänapäeva infoühiskonnas on edu vundamendiks "õiged" kontaktid ja juurdepääs vajalikule teabele, ei ole kaugeltki uudis. Samas iseloomustab just töötusriskiga rühmi (noored koolilõpetajad, lastega kodus viibivad emad, pikaajalised töötud) keskmisest ahtam sotsiaalvõrgustik ning sellest tingitud raskused teabe hankimisel ning sotsiaalse toe saamisel.

Teavet vabadest töökohtadest ning vajadusel ka kutsenõustamist ja tööturukoolitust saab töötaja tööhõiveametite kaudu. Paraku viitavad mitmed viimastel aastatel läbi viidud uuringud („Aktiivse tööpoliitika tulemuslikkuse analüüs Eestis”, „Pikaajaline töötus Eestis” jt) riikliku tööhõivesüsteemi madalale suutlikkusele teenuste pakkumisel: töötuid teenindavad konsultandid on ülekoormatud, koolituseks napib raha jne. Lisaks näitab 2001. aasta tööjõuuuring, et tööhõiveametis arvele võtmine tähendab paljude töötute arvates pigem rahalise abi saamist ja töötaks jäämist, kui tööle naasmise võimalust. Vajadus lisaabi järele ja rahanappus sunnib otsima uusi ressursisäästlikke lahendusi. Nii on viimasel paaril aastal avaliku sektori poolt pakutavale lisandunud projektipõhiselt mitmeid uusi tööhõivemeetmeid, teiste hulgas ka *tööklubi*.

Oled töötü? Tere tulemast klubisse!

Tööklubi võib olla lahenduseks nii mõnelegi töötule, kuna see ei võimalda üksnes oma sotsiaalset võrgustikku laiendada, vaid toimib ka toetusgrupina.

Laias laastus tähendab tööklubi töötöingut grupis¹. Tööklubi võib käsitleda kui toetus- ja arengugrupi kombinatsiooni. Olenevalt sellest, kas rõhuasetus on sotsiaalsete oskuste õpetamisel või eneseabil, võib gruppi juhtida kas sellekohase väljaõppe

saanud professionaal või töötud ise. Tööklubi võib moodustada homogeenisest rühmast (lastega kodus olnud emad, kes soovivad tööturule naasta, töötud noored, ühest ettevõttest koondatud inimesed) või siis erinevas vanuses, erineva sotsiaalse ja haridusliku taustaga inimestest, keda ühendab üksnes vajadus ja soov leida tööd. Kuigi iga klubi on teistest erinev, on eesmärgid samad – pakkuda osalejatele praktilist ja emotsionaalset tuge sobiva töö otsingutel.

Rühmatöö tööklubis on suunatud praktiliste lahenduste leidmisele

Johannes Mihkelsoni Keskus kasutas tööklubi ideed esmakordselt 2002. aastal töökeskuse pilootprojektis. Väljatöötatud metoodika seob omavahel neli komponenti: töötöingukoolituse, individuaalnõustamise, tööklubi tegevuse ning osalejate iseiseiva töö (vt skeem lk 23). Tööklubi tegevus hõlmab regulaarseid rühmakohtumisi, mida juhib selleks väljaõppe saanud juhendaja.

Tööklubi peamised funktsioonid on:

- soodustada infovahetust ja kogemuste jagamist
- toetada lahenduste otsimist praktilistele probleemidele rühma toel
- lihvida osalejate sotsiaalseid ja töötöinguoskusi
- tõsta osalejate eneseusaldust ja säilitada nende aktiivsustaset
- pakkuda vastastikust emotsionaalset toetust

Osavõtjaid julgustatakse üksteist toetama. Kaaslase aitamine annab abistajalegi positiivse impulsi ning pisut teistsuguse vaatenurga ka oma probleemidele. Tagasiside grupiliikmetelt pakub võimaluse eneseanalüüsiks ning grupis valitsev usalduslik õhkkond on sobiv uute käitumisviiside harjutamiseks. Kohtumine kord nädalas kaheks tunniks on üldjuhul optimaalne aeg tagamaks osalejate produktiivne töö. Kohtumiste vahele jääv aeg võimaldab otsida aktiivselt tööd või liikuda selle poole tööklubist saadud personaalsete ülesannete kaudu (näiteks täiendada end koolitusel, osaleda tööharjutuses või -praktilas jne).

Juhendaja roll on olla:

- **algataja**, kes pakub teemasid ja harjutusi nendega tegelemiseks
- **toetaja**, kes loob usaldusliku töise õhkkonna, õhutab rühmaliikmeid aktiivsusele ja vajadusel maandab sisepingeid
- **reguleerija**, kes jälgib rühmas toimuvat, vajadusel jagab kõnealga ning tagab turvalise suhtlemiskeskonna kõigile rühmaliikmetele
- **suunaja**, kes vajadusel hoiab töö sisuliselt raamides ja tuletab aegajalt meelde töö eesmärgid
- **eeskuju**, kes on soovitava käitumise mudeliks näiteks selles, kuidas oma partnerit kuulata, kuidas konstruktiivselt arusaamatusi lahendada jne

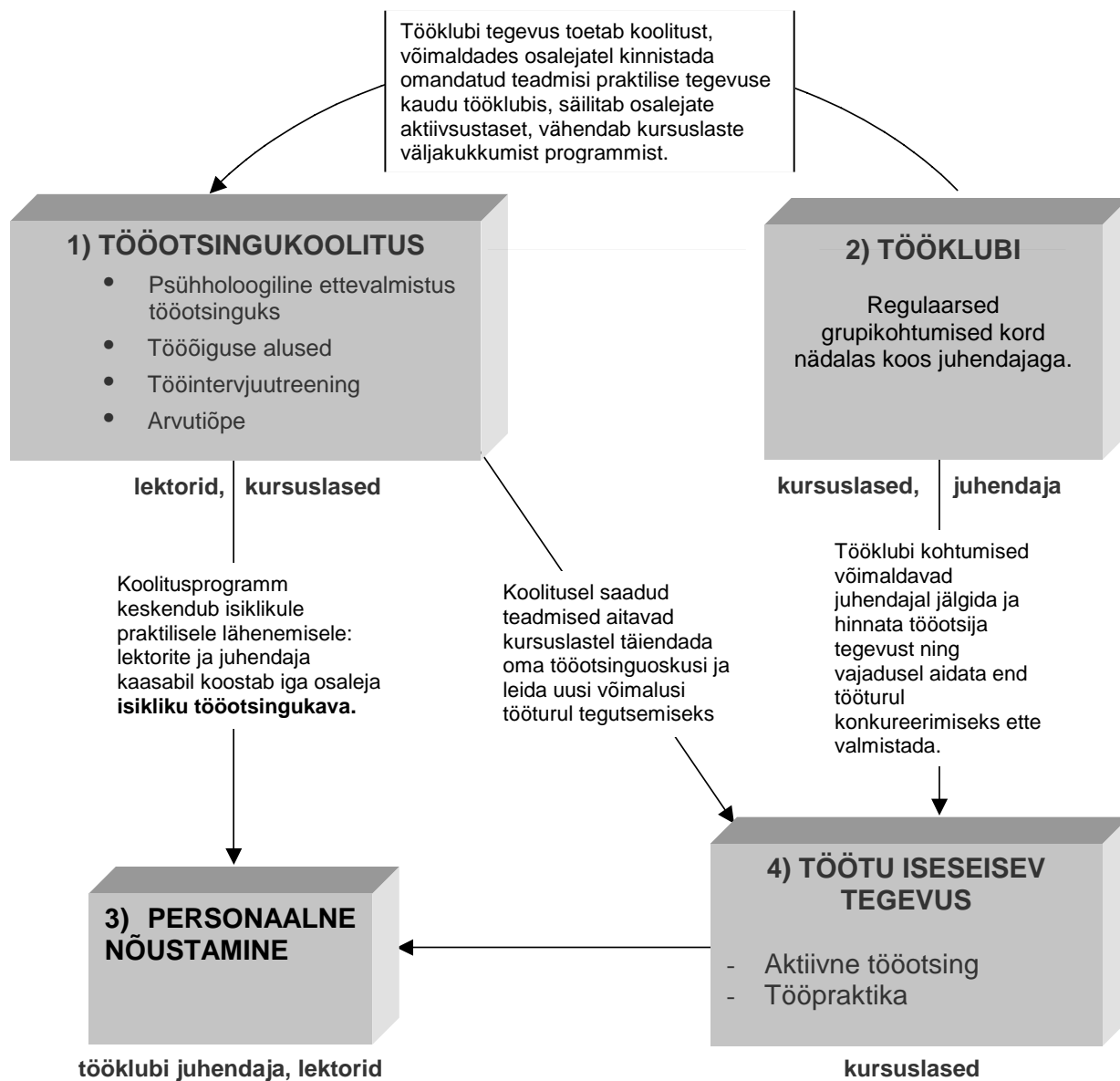
Grupi juhendaja osalus on suurem esimestel ja viimasel kohtumistel. Tööklubi kui meetodi lisaväärtus seisneb osalejate enda ressursside maksimaalses kasutamises. Seetõttu on grupi juhendaja ülesanne püüda maksimaalselt kasutada osalejate enda ideid ning delegerida ülesandeid ka grupi liikmetele.

Tööklubi toetab koolitust ja säilitab osalejate aktiivsust

Tööklubid annavad eriti häid tulemusi noorte puhul. Üheks näiteks on 2004. aasta jaanuaris alanud ja novembris lõppev Phare Noorte Tööhõive projekt, mis on suunatud noortele töötutele vanuses 16-24. Noortele pakuti töötöingu- ja erialakoolitust, klubilist tegevust ning tööpraktikat või tööd subsideeritud lepinguga. Noorte Tööhõiveprojekti kogemus näitas, et koolitusega paralleelselt käivitatud tööklubid toetasid koolitust, võimaldades noortel loengutes omandatud teadmisi kinnistada tööklubi praktilises tegevuses. Lisaks leevendas tööklubi noorte töötute koolitamise põhiprobleemi – osalejate väljakukkumist programmist. Tööklubi kohtumiste kaudu saadud toetus ning juhendamine aitasid ka vähese õppimisharjumusega noortel osalejalatel alustatud koolitus lõpuni viia. Tagasiside osalejalte kinnitas, et tööklubi andis juurde enesekindlust ning võimaldas luua uusi kontakte töövõimaluste leidmiseks.

¹ Autor kasutab sõna "grupp" samas tähenduses, mis "rühm". Rühmatöö meetodist loe lk 46-47

Projekti koolitusmetoodika seob omavahel 4 põhikomponenti:

Tööklubid osutusid heaks vahendiks osalejate motivatsiooni ja aktiivsustaseme säilitamiseks ka pärast koolituse lõppemist. Tööklubi juhendaja toetus ja abi aitas noortel toime tulla tööpraktika käigus ettetulevate probleemidega.

Tööklubi võiks olla tõhus täiendus riiklikele tööturumeetmetele

Tööklubi aluseks on indiviidikeskne lähenemine töötute abistamisele. Tööklubide tegevuse üheks suuremaks plussiks on töötute enda initsia-

tiivu toetamine vastastikuse abi väärtustamise kaudu. Inimesed, kes on ise kogunud töötust, adivad saatusekaaslaste vajadusi tunduvalt paremini ja suudavad seetõttu pakkuda vajalikku tuge ja praktilist abi ilma abisaaja eneseväarikust riivamata. Seetõttu on tööklubide käivitamine ja senisest aktiivsem töötute endi ressursside kasutamine tänuväärseks lisaks riikliku töövahendussüsteemi poolt pakutavale. eda enam, et meil on kättesaadavad nii Eestis ja mujal maailmas testitud projektikogemused kui Euroopa Sotsiaalfondi tegevusest tulenevad rahastamisvõimalused.

Phare Noorte Tööhõiveprojekti viivad ellu partneritena Bradley Dunbar Associates (Šotimaa), BDA Estonia OÜ, MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus, MTÜ Partnerlus, MTÜ Ida-Virumaa Arenduskeskus Askele, MTÜ Saaremaa Õppekeskus, Kaubandus-Tööstuskoda, Århus Business Colledge, Paisley & Johnston (Shotimaa), Niras (Taani), Salo-Baltic International OÜ. Projekti rahastab Euroopa Liit.

Töö tugisikud abiks omavalitsustele tööhõive probleemide lahendamisel

Ivika Nögel,
MTÜ Partnerlus
e-post: partnerlus@solo.ee

Sotsiaalne ja majanduslik olukord Kagu-Eestis on jätnud tööta ning selle tagajärjel töötegemise harjumuseta tuhandeid inimesi. Paljud neist on kaotanud usu oma vajalikkusesse, loobunud oma oskuste arendamisest ning töö otsimisest. Maakondlikel tööhõiveametitel puudub võimalus saada täielikku ülevaadet mittetöötavatest elanikest. Riigi pakutavatele tööturuteenustele pääsevad ligi vaid aktiivsemad, peamiselt suuremates keskustes elavad töötud. Kaugete maavaldade tööta inimestest on paljud mitmel põhjusel loobunud tööd otsimast ning paremal juhul loodavad vaid juhutöödele. Paljude omavalitsuste perspektiiv on nukker, sest järjest kasvab see osa elanikkonnast, kes on muutumas sõltuvaks sotsiaaltoetustest.

Alates 2001. aastast on Kagu-Eestis tegutsevad partnerluskogud alustanud mitmete uuenduslike tegevustega vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks kolmes maakonnas. Paljud neist on kas kaudselt või otseselt suunanud kohaliku tööhõive suurendamisele. 2002. aastal käivitati Võrumaal pilootprojekt "Tugisikud töötutele", mis proovis täiesti uut moodi käsitleda tööhõive küsimusi. Samasugust tugisikute kontseptsiooni kasutati ka käesoleval aastal sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi viidud *Noorte tööhõive projektis*, mille tulemused olid paljude meelet üllatavalt head – kolmandik kaasatud kuni 24-aastastest noortest asus tööle või ametit õppima. Senisele kogemusele toetudes soovivad partnerluskogud aasta lõpus käivitada kolme maakonna ühisprojekti, mis kataks tugisikute võrgustikuga pool Kagu-Eesti omavalitsustest.

Tugisikute roll

Töö tugisikute peamiseks sihtrühmaks on omavalitsuses elavad töötud, kes

ei ole mitmel põhjusel end töötuna arvele võtnud. Hinnanguliselt on neid vähemalt sama palju, kui registreeritud töötuid. Nende seas on nii lastega kodus olevaid emasid; noori, kes pärast kooli lõpetamist ei ole veel tööotsinguid alustanud; heitunud, kes ei usu enam töö leidmise võimalusse; "mustalt" juhutöödel käijaid ning ka neid, kes töötuna veedetud aastate jooksul on minetanud soovi töötada.

Töö tugisik kuulub oma sihtrühmaga ühte kogukonda, on nende seast see, kes viib teabe ja nõuande inimeseni, julgustab ja kui vaja, tõukab ka tagant. Just isiklik side on see, mis eristab teda ametnikust.

Varasemad projektid on tõestanud, et personaalne nõustamine on kõige efektiivsem siis, kui sellele on eelnenud rühmanõustamise etapp. Kagu-Eestis kasutavad tugisikud oma töös Johannes Mihkelsoni Keskuse poolt Tartus välja töötatud tööklubi meetodikat. Tugisik alustab oma tegevust väikeste rühmade moodustamisega, kellel kümne nädala jooksul viiakse läbi paaritunnised tööklubi koosolekud. Neil koosolekutel saavad töötud tugisikute juhendamisel praktilisi teadmisi ja oskusi tööotsinguks. Õpitakse, kuidas leida teavet tööpakkumiste kohta, kuidas kasutada selleks interneti, kuidas tuleks vormistada CV ja avaldus, kuidas käituda tööintervjuul, mida ütleb tööõigus, mis teenuseid pakub tööhõiveamet jne.

Tööklubide väärtuseks on ka rühma toetav mõju – omavahel vahetatakse kogemusi, antakse üksteisele nõu, tööd leidnud kaaslased julgustavad oma eeskujuga teisi rühma liikmeid. On üsna tavaline, et rühm tahab koosolekuid jätkata ka pärast planeeritud kümme nädalat. Selle aja jooksul süveneb usaldus tugisikute vastu ning edaspidi on abi ja nõu küsimine juba palju lihtsam.

Koostööpartnerid

Erinevalt tööhõiveametnikest on tugisikul kohustus jälgida pikaajaliselt oma hoolealuste käekäiku ning dokumenteerida igapäev edusammud. Tuge on vaja ka pärast tööle asumist. Väga sageli tekib esmakordselt või pika vaheaja järel tööle asunud tööandjaga arusaamatusi. Just esimestel töökuudel on tugisikut vaja, et arutada läbi tekkinud konfliktsituatsioonid ja pingete põhjused. Tugisikute töö on kindlasti edukam, kui ta suudab luua head sidemed kohalike ettevõtjatega. Sel juhul saab ta neid veenda kohaliku tööjõu eelistamise vajaduses ning aidata nii tööandjat kui ka töötajat töösuhteks valmistumisel.

Võrumaa aastatetaguse pilootprojekti üks õppetunde oli, et tugisikute tegevusele on vaja omavalitsuse heakskiitu. Kuigi tööhõive edendamine pole kehtiva seaduse järgi omavalitsuse asi, tunnustab enam neist vajadust tööhõivega tegelevate spetsialistide järele. Kagu-Eestis käivitatava projekti tugisikud hakkavadki tegema tihedat koostööd omavalitsustega, kes võtavad enda kanda tugisikute töötingimuste loomise kulud.

Tugisikute teiseks oluliseks koostööpartneriks on kindlasti maakonna tööhõiveamet. Sisuliselt on tugisik sillaks tööhõiveameti ja mittetöötavate elanike vahel, aidates viia tööturuteenused nendeni, kellele need mõeldud on. Tugisikute võrgustik saab oluliselt parandada teabevahetust omavalitsuste ja tööhõiveameti vahel ning kaasa aidata tööturukoolituse ja projektide kavandamisel.

Projekti algataja mittetulundusühing Partnerlus vastutab tugisikute töö täpse fikseerimise ja dokumenteerimise eest, see võimaldab paari aasta pärast rääkida meetodi tulemuslikkusest nii arvude kui ka näidete varal.

Sotsiaalne kaasatus ja riiklik tegevuskava

Liina Järviste
Sotsiaalministeeriumi
sotsiaalpoliitika info ja analüüsi
osakonna analüütik

Möödunud suvel valmis sotsiaalministeeriumis sotsiaalse kaasatuse riiklik tegevuskava aastateks 2004-2006 (ingl.k *National Action Plan for Social Inclusion* – NAP/incl). Selle tegevuskava ettevalmistamine on üks osa Eesti kui Euroopa Liidu liikmesriigi tegevustest ühenduse sotsiaalpoliitilises protsessis osalemisel. Siinkohal selgitatakse selle tegevuskava tausta ja eesmärgi. 2000. aastal seadis Euroopa Liit nn Lissaboni strateegiaga endale järgmiseks kümneks aastaks eesmärgi tagada stabiilne majanduskasv, suurendada töökohtade arvu ning sotsiaalset sidusust. Sotsiaalse sidususe parandamist loeti üheks oluliseks ühiseks eesmärgiks, sest leiti, et vaeste ja tõrjutute arv on liialt suur ning see vähendab Euroopa Liidu konkurentsivõimet.

Avatud koordineerimise meetod

Saavutamaks käegakatsutavaid tulemusi vaesuse ja tõrjutuse vähendamisel, lepiti kokku uues tööviis, mille nimeks sai avatud koordineerimise meetod. See tähendab, et vaesuse ja tõrjutuse vähendamiseks on Euroopa Liit kokku leppinud ühistes eesmärkides, kuid abinõud nendeni jõudmiseks valib iga liikmesriik ise. Ühe osa sellest töömeetodist moodustavad riiklikud sotsiaalse kaasatuse tegevuskavad, millega iga liikmesriik informeerib teisi riike ning Euroopa Komisjoni oma strateegiast ja tegevustest vaesuse ja tõrjutuse vähendamisel ning seab ka konkreetseid sihid probleemidega tegelemiseks. Tegevuskava koostatakse iga kahe aasta tagant ning Eesti esitas sellel suvel oma esimese tegevuskava.

Tegevuskava ettevalmistamine

Juba 2003. aastal oli tegevuskava ettevalmistamiseks koostatud *Sot-*

siaalse kaasatuse ühismemorandum ehk JIM (*Joint Memorandum for Social Inclusion*, vt ka Pille Liimali artiklit Sotsiaaltöös nr 6/2003), milles analüüsiti põhjalikult Eesti olukorda. Selgitati välja sotsiaalsed rühmad, kes on kõige suuremas vaesuse ja tõrjutuse ohus, ning püstitati pikaajalised eesmärgid olukorra leevendamiseks. Sotsiaalse kaasatuse tegevuskava 2004-2006 koosneb neljast osast: olukorra kirjeldus, ülevaade strateegiast ja tegevustest, näited parimatest kogemustest ja ülevaade tegevuskava koostamise protsessist. Eesti esimene tegevuskava ei ole "asi iseeneses", vaid dokument, mis koondab eri valdkondade (tööhõive, sotsiaalkindlustus ja hoolekanne, tervishoid, haridus, õigus- ja ohvriabi, infotehnoloogia) arengu- ja tegevuskavad ning liidab need ühtseks strateegiaks. Tegevuskava suurimaks väärtuseks on asjaolu, et see käsitleb vaesust ja tõrjutust mitmetahulise probleemina ning annab ülevaate eri valdkondade eesmärkidest ja tegevustest. Järgnevalt antakse ülevaade sellest, milliseid sotsiaalseid rühmi peetakse tegevuskavas vaesuse ja tõrjutuse poolt ohustatuiks ning tutvustatakse Eesti ees seisvaid väljakutseid sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks.

Vaesuse ja tõrjutuse risk

Kuigi suhtelises vaesusrisiks (ELi suhteline vaesuspiir – 60% mediaanisissetulekust tarbimiskaaludega 1:0,5:0,3) elavate inimeste arv on vähenenud, on see siiski hetkel pea 18% elanikkonnast. Kolm peamist vaesusest ohustatud elanike rühma on **töötud** (eelkõige pikaajalised töötud) ja pered, kus mõni liige on töötu; **paljulapselised** ning **üksikvanemaga pered**. Töötute leibkondadest, kus ükski täiskasvanud liige ei tööta, on vaesed 62%, üksikvanemaga peredest 35%, kolme ja enama lapsega peredest 20%.

Tööturul on riskirühmadeks ka noored, puuetega inimesed, eesti keelt mittevaldavad muulased ning madala haridustasemega ja üle 45-aastased tööotsijad. Üheks peamiseks

noorte ebasoodsa positsiooni põhjuseks on asjaolu, et nende haridus ei vasta tööturu nõudmistele. Puuetega inimestesse ei ole varem suhtunud kui potentsiaalsesse tööjõusse ning seepärast kogevad nad tööturul takistusi, olgu selleks siis tööandjate ja puuetega inimeste endi hoiakud, ebasobiv haridus ja ettevalmistus või töö ja töökoha kohandamisega seotud probleemid.

Kokkuvõttes võib öelda, et peamiste vaesuse ja tõrjutuse ohus olevate rühmadena nähakse tegevuskavas pikaajaliselt töötuid ja tööturult tõrjutuid, koolist väljalangenuid, erivajadustega lapsi, puuetega inimesi, eluaseme-probleemidega inimesi ja vägivalla ohvreid.

Väljakutsed tõrjutuse vähendamiseks

Eesti jaoks on peamised väljakutsed vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel ja vähendamisel järgmised:

- suurendada tööhõivet, toetades eelkõige pikaajaliste töötute ja teiste riskirühmade tööle saamist ja tööl püsimist
- tagada sotsiaalkindlustuse kaudu piisav sissetulek inimestele, kes ei suuda ise endale vanuse, täieliku töövõimetuse või töö kaotuse tõttu elatist teenida
- kindlustada lastega peredele piisav rahaline toetus ja muu abi, et ennetada ja leevendada laste vaesust
- parandada hariduse kättesaadavust ja kvaliteeti ning vastavust tööturu nõuetele
- tõhustada vägivalla ja kuriteoohvrite abistamist, ennetamiseks nende tõrjutust
- parandada riskirühmade elamis-tingimusi ja muuta neile eluase kättesaadavaks
- kodutuse ennetamiseks laiendada aktiivseid tööhõive- ja hoolekandemeetmeid ning tegelda alkoholismi ja narkomaania ennetamise ja raviga
- siduda tugevamini haridus-, tööhõive-, sotsiaalkaitse-, tervishoiu-, eluasemepoliitika nii riigi kui koha-

likul tasandil tagamaks abivajajatele igakülgne ja nende vajadustele vastav abi.

Riiklik strateegia

Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ning vaesuses elavate inimeste arvu vähendamine on Eesti majandus- ja sotsiaalse arengu peamisi väljakutseid. Eesti strateegia vaesuse ja tõrjutuse vähendamiseks lähtub arusaamast, et parim viis vaesuse leevendamiseks on töö. Teiseks oluliseks põhimõtteks on integreeritud teenuste pakkumine, mis tähendab eeskätt seda, et sotsiaal- ja tööturuteenused peavad olema omavahel seotud ning nende eesmärk on inimeste tööturule saamine ja jäämine. Kolmas strateegiline lähtekoht on universaalse teenuste ja toetuste süsteemi arendamine. See lähtub põhimõttest, et riskirühmad peaksid saama abi üldistest ehk kõigile mõeldud teenustest ja toetustest süsteemidest. Niisuguse suhtumise positiivseks küljeks võrreldes erimeetmete süsteemiga on vaeste ja tõrjutute stigmatiseerimise vältimine. Samas tuleb loomulikult tunnustada teatud riskirühmade probleeme seoses üldiste teenuste- ja toetuste süsteemiga. Üldise süsteemi n.ö aukude täitmiseks tuleb kasutada spetsiaalset, konkreetsete rühmade vajadusi arvestavaid meetmeid.

Eesti tegevuskavas on seatud konkreetsete sihid, mis tulemusteni kahe aasta jooksul peaks jõutama. Kuigi lühiajalised eesmärgid ei pruugi tunduda väga ambitsioonikatena, on nende seadmise lähtekohaks olnud meetmete täidetavus ning kooskõla finantsiliste võimalustega. Eesmärgid on kooskõlas 2004. a riigieelarvega ja riigieelarve strateegiaga aastateks 2005-2008. Järgnevalt ülevaade mõnede võtmevaldkondade pikaajalistest eesmärkidest, planeeritud tegevustest ja 2006. aastaks seatud eesmärkidest.

Tööhõive

Tööhõive on vaesuse ja tõrjutuse vähendamisel kõige olulisem.

Seepärast on pikaajalisteks eesmärkideks seatud kogu tööealise elanikkonna võimalikult suur tööga hõivatus ning pikaajalise töötuse, mitteaktiivsuse ning toetustest sõltumise ennetamine. Liikumaks pikaajaliste eesmärkide täitmise poole, on järgneval kahel aastal plaanis keskenduda aktiivsete tööturumeetmete arendamisele, sh kehtestada töötubi-

raha saajatele aktiivsusele. Kavas on suurendada tööhõivemeetmete valikut ning juhtumikorraldust ja võrgustikutööd. See tähendab, et rohkem tähelepanu pööratakse töötutele tulemusliku abi osutamisele. Kuna puuetega inimesed on üks tegevuskava peamisi sihtrühmi ning nende tööhõive on väga madal, alustati 2004. aastal puuetega inimestele mõeldud tööhõivemeetmete pakkumisega. Näiteks tegutsevad tööhõiveametites puuetega inimeste konsultandid, on välja töötatud töökohtade kohandamise programm ning tegeldakse võrgustikutöö arendamisega. Nii puuetega inimeste tööhõive kui üldiseks tööhõive edendamiseks on kavas parandada koostööd tööandjatega.

2006. aastaks on tööhõivele seatud olulisimad eesmärgid järgmised:

- tööealisest elanikkonnast on tööga hõivatud 64,3% (2003. – 62,6 %)
- tööealistest puuetega inimestest töötab 30% (2003. – 26%)
- töötuskindlustushüvitise keskmine kestus on 120 päeva (2003. – 140 päeva)
- pikaajaliste töötute osakaal kõigist töötutest on 45% (2003. – 46%)

Sotsiaalkindlustus ja hoolekanne

Pikaajalisteks eesmärkideks on seatud lastega perekondade vaesuse vähendamine ja ennetamine ning vanemaalistele kohase sissetuleku kindlustamine. Pikemas perspektiivis soovitakse vältida puuetega laste ning erivajadustega inimeste tõrjutust ning tagada puuetega inimestele võimalus elada iseseisvalt. Oluline eesmärk on piisava ka sotsiaalabi kindlustamine ning pikaajalise toetustest sõltumise ennetamine. Järgmise paari aasta jooksul on kavandatud toimetulekutoetuse tõstmine, sotsiaalabi saamise sidumine aktiivsete töötuse meetmetega ja plaanipärane pensionide tõus. Plaanis on ka puuetega inimeste toetuse saajate motiveerimine ja toetamine tööturul osalemisel ning paljulapseliste ja üksikvanemaga perede toetuste tõstmine.

Hoolekande vallas on eesmärgiks seatud sotsiaalteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine, lapse õiguste tagamine strateegia, abi vajavast lapsest teavitamise süsteemi ning abi andmise korralduse ellurakendamise.

Sotsiaalteenuste osutamisel on uueks põhimõtteks inimese vajaduste esikohale seadmine, mitte olemasolevatest teenustest lähtumine. Järgmiste aastate jooksul tehakse pingutusi sidumaks sotsiaalteenuseid ja -abi aktiivsete tööhõivemeetmete ja sotsiaalse kaasatusega.

Konkreetsete sihid 2006. aastaks on järgmised:

- allpool suhtelist vaesuspiiri elavate laste arv on võrreldes 2003. aastaga vähenenud 2% võrra
- allpool suhtelist vaesuspiiri elavate inimeste osakaal ei ületa 15% (2003 – 18%)
- tulumaksuvaba miinimum kuus on 2000 krooni
- keskmise vanaduspensionini säilitamine tasemel, mis vastab vähemalt 40% meeslihttöölise palgast
- 2005. aastaks on toimetulekupiiri tõstetud 500 kroonilt vähemalt 750 kroonini
- sotsiaalteenuste kättesaadavus on paranenud – ühe sotsiaaltöötaja kohta on täisealisi elanikke 1800 (2003. aastal 2360), ühe lastekaitsetöötaja kohta lapsi 1340 (2003. aastal 1820)

Haridus

Hariduspoliitika põhimõtteks on, et tööturu nõudmistele vastav haridus suurendab kõikide väljavaateid tööd teha, ennast teostada, elada iseseisvat elu ja aktiivselt osaleda ühiskonnas. Olulisimad pikaajalised eesmärgid hariduse vallas on tagada igale lapsele hea ettevalmistus kooliks, parandada noorte konkurentsivõimet tööturul, ennetada koolist väljalangemist ning teha huvi- ja võimetekohased õppimisvõimalused kättesaadavaks kõigile, sealhulgas erivajadustega lastele ja noortele.

Saavutamaks neid eesmärgi, on järgmiseks kaheks aastaks kavandatud tegevusi, mis edendavad kutseõpetamist ning tööks vajalike sotsiaalsete oskuste õpetamist nii kutsekui ka keskkoolides. Parandatakse ka praktikavõimalusi ettevõtetes. Puuetega noored ning koolist väljalangemise ohus olevad õpilased peaksid enim kasu saama paindlikest õppimisvõimalustest ja individuaalõppekavadest.

Plaanis on pöörata suuremat tähelepanu põhiharidusele ning erivajadustega inimeste võimalusele omandada teadmisi ja elukutset.

2006. aastaks on hariduses kõige olulisemad järgmised eesmärgid:

- parandada koolieelses aastal kuni 6-aastaste laste võimalusi eelõppeks, muukeelsete perede lastel tasuta eesti keele õppeks
- 95%l õpetajaist on nõutav kvalifikatsioon
- loodud on nõustamiskeskused õpilastele ja nende peredele
- põhikooli katkestajate osakaal on vähenenud 0,4%ni
- keelekümbelprogrammi hõlmab 20 muukeelset lasteaeda ja 26 kooli, (2003. – 9 lasteaeda ja 11 kooli),
- muukeelsetest keskkooliõpilastest enamused teeb ära eesti keele riigieksamid
- elukestva õppe arengukava on välja töötatud ja rakendatud

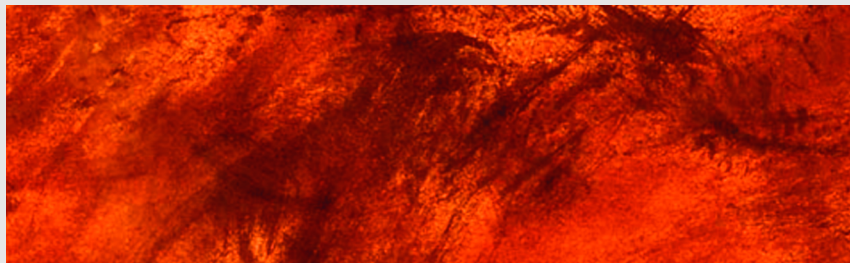
Tegevuskava täitmine

Sotsiaalse kaasatuse tegevuskava täitmine sõltub siseriiklike tegevuskavade täitmisest paljude organisatsioonide poolt.

Sotsiaalministeeriumile jääb sotsiaalse kaasatuse protsessis koordineeriv ja analüüsiv roll, tegevuskava elluviimise jälgimine ning valitsuse teavitamine sotsiaalse kaasatuse edusammudest, samuti avalikkuses sellel teemal aktiivse arutelu tekitamine. Sotsiaalministeeriumi kohuseks jääb jälgida ka seda, kuidas sotsiaalse kaasatuse aspekte arvestatakse poliitikas. Teisisõnu, strateegiate ettevalmistamisel on oluline pöörata rohkem tähelepanu siseriiklike integreeritud lähenemisele vaesuse ja tõrjutuse koostoimivale vähendamisele. Kaugem eesmärk on, et äsja valminud tegevuskava peaks tulevikus kujunema vaesuse ja tõrjutuse alase poliitika rakendamise vahendiks.

Eesti sotsiaalse kaasatuse riikliku tegevuskavaga võib tutvuda sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee (hoolekanne – sotsiaalne kaasatus).

Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse strateegia kohta saab teavet Euroopa Liidu koduleheküljelt: http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm

Süvalaiendamine ja puuetega inimeste organisatsioonide koht ühiskonnas

Margit Rosental

MTÜ Noorteklubi Händikäpp

Demokraatliku ühiskonna üks olulisemaid jooni on kodanike osalemine otsustusprotsessis. Eesti on põhiseaduse järgi demokraatlik riik, kus kõigil kodanikel on võimalus otsustusprotsesse mõjutada. Eesti Puuetega Inimeste Koda korraldas 04.-05.10.04 seminari *Puuetega inimeste poliitika süvalaiendamine – mis see on?*

Minu arvates on juba seminari pealkirjas loogikaviga ning vähemalt mina ei saa ülesandepüstitusest aru. Mul tekkisid seminari pealkirja *Puuetega inimeste poliitika süvalaiendamine* kuuldes järgmised küsimused:

- **Mis on puuetega inimeste poliitika?** Poliitika on vahend kindlate eesmärkide saavutamiseks ühiskonnas. Kas Eestis või Euroopas on mõnel ühiskonna rühmal eraldi poliitika? Minu arvates kehtivad õigusaktid kõigile kodanikele ühtmoodi.

- **Mida tähendab puudega inimeste poliitika süvalaiendamine?** Süvalaiendamine e. *mainstreaming* on mingi voolu või tegevuse levimine, domineerimine. Usun, et lisavajadustega inimeste liikumise eesmärk ei ole kogu poliitikat ainult puudega inimestega tegelema panna. Kõikvõimalikke eluvaldkondi puudutavate poliitikate kujundamisel, rakendamisel ja hindamisel tuleb hoopis tagada kõigi ühiskonnaliikmete ühesugune kohtlemine. Seega lisavajadustega inimestest rääkides tuleb jälgida, et kõigi eluvaldkondade poliitikate kujundamisel oleks igal etapil tagatud puudega inimeste võrdne kaasatus.

Niisiis, pole meie eesmärk puudega inimeste poliitika süvalaiendamine, vaid poliitika süvalaiendamine.

Eestis on kujunemas tugev kodanikuühiskond, mis võimaldab võtta vastutust ja teha koostööd oma huvide järgimisel ja avalike asjade otsustamisel. Kodanikuühiskonna all mõistetakse inimeste omaalgatuslikku koostööd oma huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti niisugust koostööd võimaldavaid ühendusi, võrgustikke ja institutsioone.

Viimastel aastatel on puudega inimesed aktiivselt loonud ühendusi lisavajadustega inimeste elu parandamiseks. Kümne aastaga on tehtud võrdlemisi palju tööd oma liikmete heaks. Samas on minu arvates liiga sageli piiratud vaid oma liikmeskonnaga, sageli aga tegeldud üksnes väikse osa liikmete heaoluga. Lisavajadustega inimeste ühenduste ühiskondlik vastutus võiks ja peaks olema tunduvalt suurem, sest puudega inimesed moodustavad 10% elanikkonnast. Puudega inimesed ise peavad üle saama eksiarmusest, et nad saavad tegelda üksnes kitsalt oma probleemidega. Me saame kasutada võrdseid võimalusi vaid siis, kui anname oma panuse ühiskonna arendamisse.

Poliitika laienemine peaks toimuma kolmes suunas:

- Lisavajadustega inimesed peaksid senisest tunduvalt energilisemalt seisma oma õiguste eest. Puudega inimeste ühenduste juhtimine olgu puudega inimeste käes.
- Puudega inimeste ühendused peaksid muutuma aktiivseks osalejaks kodanikuühiskonna üldises tegevuses.
- Lisavajadustega inimesed peavad hakkama osalema poliitikas.

Hoolimata sellest, et meil on kümne aasta jooksul tegutsenud palju puudega inimeste ühendusi, kuuleme tihti, et meie vajadusi ei arvestata. Ikka veel ei ole haridus kättesaadav, ikka veel on suur osa puudega inimesi töötud, ikka veel töötab enamik juhtumikorraldajaid ratastoolis inimesele mitteligipääsetavas kohas, ikka veel pole igale vajajale tagatud võimalus kasutada isikliku abistaja teenust jne. Lihtne on teha etteheiteid riigile või siunata sotsiaaltöötajaid. Üks põhjus on minu arvates see, et puudega inimeste ühendused on nõrgad. Puudega inimesed ei väljenda oma vajadusi selgelt, nad lasevad tihti teistel inimestel enda eest otsustada. Ühendustevaheline võrgustik on sageli juhuslik. Puudega inimeste ühendused peaksid senisest paremini aitama oma liikmetel seista inimõiguste eest. See on puudega inimeste ühenduste esmane kohustus ühiskonna ees.

Oluliseks sammuks kodanikuühiskonna kujunemisel on olnud *Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni* vastuvõtmine. Rääkides puudega inimeste osalemisest, peab kahjuks ütlema, et üksikud erandid välja arvatud, on puude-

ga inimesi võrdlemisi vähe osa võtnud kodanikuühiskonna ühisüritustest.

Arvestades seda, et pea kogu puudega inimestele võrdsete võimaluste tagamise nimel tehtav töö toimub ühendustes, pean eriti tähtsaks puudega inimeste aktiivset kaasalöömist Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaua (EMÜ) töös. EMÜ on Eesti mittetulundusühenduste avalik ja avatud koostöövorm mittetulundussektori põhimõteteliste küsimuste arutamiseks ja seisukohtade kujundamiseks ning sektori ja tema üksikute organisatsioonide huvide kaitsmiseks. 20. novembril 2004 koguneb Paides mittetulundusühenduste IV suurkogu, kus kodanikuühendused lepivad kokku eesmärkides ning kavandavad tegevused järgmiseks perioodiks. Kutsun kõiki puudega inimeste ühendusi aktiivselt suurkogus osalema.

Kuna väga palju oleneb poliitikast ja vaid lisavajadustega inimesed ise saavad paremini oma vajaduste eest seista, näen olulise võimalusena puudega inimeste aktiivset osalust nii poliitilises lobitöös kui erakondades. Ma olen nõus Sirlis Sõmeriga sotsiaalministeeriumist, kes seminaril ütles, et ministeerium on viimasel ajal kaasanud puudega inimeste ühendusi dokumentide ettevalmistamisse hästi varases staadiumis, kuid kahjuks on puudega inimeste ühenduste aktiivsus olnud sageli väike. Loomulikult võib sellele leida seletusi: vähesed teadmised, inimressursi ja raha puudumine jne. Kui lisavajadusega inimesed ise ei seisa oma vajaduste eest, ei saa ka riigile ette heita, kui niipea ei avane võrdseid võimalusi iseseisvaks eluks.

Kokkuvõttes:

- Puudega inimeste ühendused peavad radikaalsemalt seisma poliitika süvalaiendamise eest.
- Puudega inimeste liikumise põhiteemaks peavad saama inimõigused.
- Puudega inimeste ühendused peaksid olema kodanikuühiskonna eeskujuks.
- Eesti poliitika iga valdkonna arendamisel arvestatagu ka puudega inimestega.

Soovin kõikidele puudega inimeste ühendustele otsustavat tegutsemist inimõiguste tagamisel. Loodan, et riik ja omavalitsused kaasavad üha rohkem lisavajadustega inimesi poliitika kujundamise igal etapil.

TELLIGE AJAKIRJA

2005. AASTAKS!

2005. aastal ilmub 6 numbrit ajakirja Sotsiaaltöö

- Aastatellimuse hinnaks on **234** krooni
- Kui tellite **KOLM** eksemplari, maksate ainult KAHE eest, s.o **468** krooni
- Sooduspakkumine **TUDENGITELE:** ajakirja aastatellimus - **150** krooni*

Tellimuse saab vormistada:

- kohalikus postkontoris
- saates faksi Eesti Postile numbril 6616089
- saates e-kirja Eesti Postile aadressil tallinn.tellimine@post.ee või toimetusele aadressil ajakiri@tai.ee

*Eesti Postist tellimisel ISIC kaardi ettenäitamisel

Sotsiaalkindlustuse mõju töö väärtustamisele

24.–26. augustil toimus Pärnus Läänemere maade sotsiaalkindlustuse konverents “Sotsiaalkindlustuse mõju töö väärtustamisele”. Konverentsist võtsid osa sotsiaalkindlustuse eksperdid ja spetsialistid Baltimaadest, Skandinaavia maadest, Poolast, Moldovast, Venemaalt ja Saksamaalt ning rahvusvahelise sotsiaalkindlustuse ühenduse esindajad.

Kõiki konverentsist osavõtvaid riike puudutab teravalt sotsiaalkindlustuse finantsiline jätkusuutlikkus, sest elanikkonna vananemise tõttu kasvavad pidevalt kulutused sotsiaalkindlustusele. Selle probleemiga toimetulekuks on vaja, et tööeline elanikkond osaleks tööhõives maksimaalselt. Konverentsil käsitleti selliseid teemasid nagu töövõimetushüvitiste mõju tööturule, töötushüvitiste roll töötaja integreerimisel tööturule ning peretoetuste mõju töö- ja pereelu ühitamisele.

Alljärgnevad artiklid tutvustavad algatusi, millega Euroopa riikides püütakse suurendada eri sihtrühmade osalemist tööturul.

Hinnakem töövõimet, mitte töövõimetust

Mike Buckley

Eesti sotsiaalministeeriumi nõunik, Suurbritannia

Artikkel põhineb ettekandel, mille esitasin hiljuti toimunud Läänemere-maade sotsiaalkindlustuse konverentsil Pärnus. Konverents tõstas küsimuse, kas ja mismoodi avaldavad puuetega inimeste toetused ja hüvitised mõju puuetega inimeste käitumisele tööturul. Võttes kokku Suurbritannia ja Eesti kogemuse ning hinnates läbiviidud reforme ja kavandatavaid tegevusi, väitsin, et toetused ja hüvitised avaldavad mõju küll, aga nende mõju on negatiivne. Puuetega inimeste toetused ja hüvitised keskenduvad sellele, mida inimene *ei suuda teha*. See tekitab eelarvamusi puuetega inimeste suhtes ja takistab nägemast seda, milleks on inimene *suuteline* – tema võimeid. Sest muidugi on need inimese võimed, mis aitavad tal tööle saada.

Termin tekitab eelarvamusi

Põhiline puuetega inimestele mõeldud hüvitis Suurbritannias on töövõimetushüvitis. Just hüvitise nimetus – traditsiooniline, kogu Euroopas ja mujal üldlevinud – on see, mille üle tahaksin diskuteerida. Niisugune termin viib mõtled automaatselt töövõimetusele, töötamise piirangutele, mis on tööhõive seisukohast negatiivne. Selle hüvitise saamise õigus põhineb traditsiooniliselt meditsiinilisel tõendamisel. Antakse väga üldine hinnang hüvitise taotleja puude või pikaajalise tervisehäire mõju kohta tema seisundile, kasutades selleks väga üldistavat “töövõime” raamistikku. On levinud arvamus, et inimesed, kes saavad töövõimetushüvitist, ei ole töö tegemiseks võimelised. Mis pole ka üllatav, arvestades hüvitise nimetust ja hüvitise taotlemise protseduuri. Võib koguni öelda, et töövõimetushüvitist peaks taotlema hetkest, kus puude või tervisehäire mõju inimesele on nii ränk, et tööotsimist ei saa seada tingimuseks hüvitise taotlemisel. Tegelikult pole aga öeldud, et inimene ei

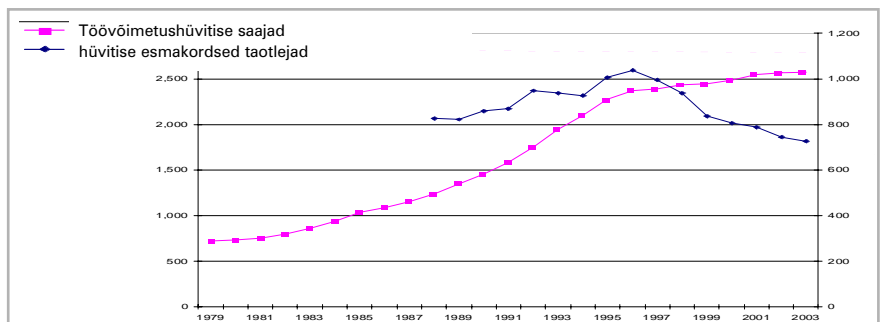
suuda töötada, vaid üksnes seda, et kui toetuse saaja ei osale tööhõives, siis ei saa töö otsimist seada hüvitise saamise tingimuseks. Kahjuks veenab keelekasutus vastupidises.

Töövõimetushüvitisel tööle

Teisest küljest me teame, et puue ei tähenda automaatselt suutmatust tööd teha. Inimesel võib olla puue ja samal ajal võib ta olla väga viljakas töötaja, täiesti võimeline ülal pidama ennast ja oma perekonda. Kuid kas Suurbritannias on märgata inimeste liikumist töövõimetushüvitisel tööle? Kahjuks mitte. Alates 1979. aastast on töövõimetushüvitise saajate arv peaaegu neljakordistunud (vt joonis 1).

Kuigi hüvitise esmakordsete taotlejate arv langeb, on töövõimetushüvitisel lahkuvate inimeste arv ikkagi

kõrval näeme, et paljud puuetega inimesed Suurbritannias siiski töötavad – neid on tervenisti pool kõigist tööalistest puudega inimestest. Siiski püsib suur vahe puuetega inimeste ja teiste elanikkonna rühmade tööhõives – see on üle 30% – ja sellega tuleb tegelda. Sellegipoolest võime veenduda, et väide, mille kohaselt puue ei võrdu võimetusega tööd teha, on tõene. Puuetega inimesed ületavad mitmesuguseid puudest tingitud takistusi ja töötavad, nad teevad seda ka avatud tööturul ja need on “päris” töökohad, mitte kaitstud või toetatud. Ka kõige raskema puudega inimene, nagu näiteks nägemise täieliku kaotusega inimene, on võimeline toime tulema hästi tasustatud täistööajaga töökohal, kui ta saab õiget tuge ja kui tema töö vastab tema võimetele. Kuigi on mitmesuguseid

Joonis 1. Töövõimetushüvitise saajad (1979-2003) ja hüvitise esmakordsed taotlejad (1988-2003) (tuhat inimest)

väga väike. Nii et enamus hüvitise taotlejatest kujuneb hüvitise pikaajalisteks saajateks. Kui inimene on saanud töövõimetushüvitist kahe aasta jooksul, on tõenäoline, et ta jääb hüvitise saajaks kuni pensioniikka jõudmiseni. Tegelikult pole enamlevinud põhjus, miks inimesed lahkuvad hüvitise saajate hulgast, mitte tööle naasmine, vaid see, et perearst ei anna enam tõendit, mida on vaja töövõimetushüvitise saamiseks. Näiteks 2003. aasta I kvartalis naasis tööle vaid 5% hüvitise saajatest.

Kuid selle küllaltki masendava pildi

spetsiaalseid puuetega inimestele mõeldud tööhõiveteenuseid, mis aitavad töökohti saada ja hoida, on töövõimetushüvitise saajate tööturule tagasitoomiseks kulutatavad summad siiski väga väikesed, mis torkab eriti silma, kui võrrelda neid summasisid teenustega, mida osutatakse tavalisetele töötutele (vt joonis 2, lk 31).

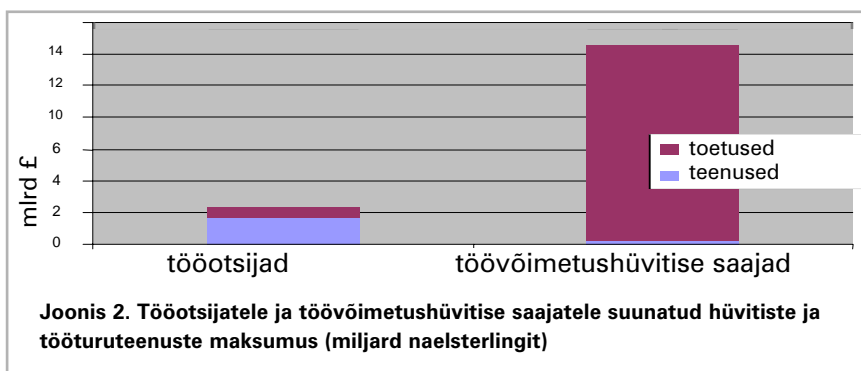
Reform Suurbritannias

Suurbritannia on hakanud nüüd selle probleemiga tegelema. Nagu iga teine riik, peame ka meie aitama võimalikult paljudel puuetega inimestel

tööle saada. Selle reformi puhul on kõige tähtsam välja töötada viis, kuidas hinnata mitte seda, mida puudega inimene ei suuda teha, vaid

ja üllatavalt kergesti – võtma tööle puuetega inimesi. Tähtis on üksnes leida konkreetsele töökohale õige inimene. Ja tihti osutub selleks õigeks

milleks ta on võimeline. Muidugi ei ole see meditsiiniline protsess, vaid põhineb selgel mõistmisel, missugust mõju avaldab puue inimese töövõimele, mida see nõuab tööandjalt, milline on võimalik vajadus toetuse ja töökoha kohandamise järele, et ületada puudest tingitud tõkked. Puuetega inimeste tööhõive konsultandid, kes töötavad riiklikus tööhõiveametis (*Jobcentre Plus*), on saanud spetsiaalse koolituse töötamiseks puuetega inimestega ja tööandjatega. Saades tuge professionaalsetelt kutsepsühholoogidelt, töötavad nad puuetega inimestega personaalselt, et kindlaks teha iga inimese huvid, oskused, töökogemuse ja karjäärisoovid. Toetudes positiivsele hinnangule selle kohta, mida inimene suudab pakkuda tööandjale, võtab konsultant ühendust tööandjatega, kes vajavad uusi töötajaid. Seejärel tutvustab konsultant potentsiaalset töövõtjat ja tööandjat üksteisele.

Konsultant aitab välja selgitada, mida tuleb teha, kui on vaja kohandada töökohta või hoonet, milles see asub; teha muudatusi töökirjelduses või kasutada spetsiaalseid töövahendeid. Nende ümberkorraldustega kaasnevad kulud katab “Riiklik tööligipäasetavuse programm” (tihti on need kulud üllatavalt väikesed).

Eesti kogemus

Eestis aastatel 2003-2004 läbi viidud Phare projekt “Puuetega inimeste tööhõive edendamine” näitas, mida annab teha, kui keskendutakse töövõimetuse asemel töövõimele. Projekti sõnum oli, et puuetega inimesed soovivad töötada, suudavad töötada ja neist saavad suurepäraseks töövõtjad. Tööandjaid saab veenda –

inimeseks puudega inimene. Me ei tohi lasta ennast eksitada sellistest hüvitiste sildistavatest nimetustest nagu “töövõimetuspension” ja hakata arvama, et inimene ei suuda üldse tööd teha.

Kujundades oma arusaamist puudest ja selle seostest tööga, keskendudes positiivsele, teevad koolitatud juhtumikorraldajad koostööd tööhõiveametiga, rehabilitatsioonimeeskonnaga, kutseõppeasutustega, kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega – ning järjest rohkem puuetega inimesi saab tööd avatud tööturul. Paari esimese kuuga, mis juhtumikorraldajad on töötanud, on nende abiga tööd leidnud üle 50 inimese. Enne seda ei olnud tõenäoline, täpselt nagu Suurbritanniaski, et töövõimetuspensionil inimesed töötaksid.

Ka fakt, et mõnel juhul pensionisaajad töötavad, näitab, et puue ei tähenda töövõimetust.

Seega me näeme, et see on nii keelekasutus kui puuetega inimeste toetuste ja hüvitiste taotlemise kord, mis toetab eeldust, et puue tähendab suutmatust tööd teha. Et saada puuetega inimeste toetusi ja töövõimetushüvitist, tuleb tõestada, et ei suudeta tööd teha: see tähendab inimesele surve avaldamist, et ta kujutaks oma seisundit nii halvana kui võimalik. Seesugune mõtlemine, mis läbib puuetega inimeste toetuste ja hüvitiste poliitikat, mõjutab kogu meie poliitilist mõtlemist: milleks pakkuda tööhõiveteenuseid inimesele, kes on hinnatud töövõimeetuks?

Nii mõistetakse puuetega inimesed elukestvatele sõltuvusele toetustest. Paratamatult viib see vaesuseni koos kõigi sellele lisanduvate sotsiaalsete pahedega.

Puuetega inimesed soovivad ja suudavad töötada

Valmistudes oma ettekandeks, vaatasin läbi minimaalse töövõime kaotuse määra, mille puhul on eri riikides võimalik saada täismahus töövõimetushüvitist. OECD andmetel sellised riigid nagu Eesti, Austria, Poola ja Belgia on kehtestanud selleks 40%. Teised riigid, näiteks USA, Kanada ja Suurbritannia aga 70%. Kui puue tähendab võimetust tööd teha, siis tähendab see seda, et inimest, kelle töövõime kaotuse protsent jääb 40 ja 70 vahele, ei peeta töövõimeliseks. Suurbritannias satuksid nad kõige pikaajalisema töötusega inimeste hulka. Õnneks seda tegelikult ei juhtu. Taas võimas tunnistus, et puue ei tähenda suutmatust töötada.

Praegune puuetega inimeste toetuste ja hüvitiste poliitika tähendab, et toetused ja hüvitised mõjutavad tööturu käitumist ja seda mittesoovitaval viisil.

On vaja põhjalikult üle vaadata, kuidas toetused ja hüvitised puuetega inimestele on kujundatud ja kuidas need töötavad, võttes arvesse nende tegelikku mõju inimeste iseseisvale toimetulekule, sotsiaalsele kaasatusele ja puuetega inimeste võrdsetele võimalustele. Peame kindlustama, et toetused ja hüvitised ise ei oleks põhjuseks, miks nii paljud puuetega inimesed on sunnitud elatuma nendest oma elu lõpuni.

Töövõimetushüvitise saamise õiguse hindamine jagab inimesed kohe kahte rühma: töövõimelisteks ja töövõimetuteks. (Eestis on neid rühmi kolm: töövõimelised, osalise töövõimega ja töövõimetud inimesed.). Hindamine keskendub sellele, mida inimene ei suuda teha.

Kuigi õigust toetuse saamisele tuleb hinnata võimalikult objektiivselt, mistõttu meditsiiniline hindamine tundub mõistlikuna, peame tagama, et inimesed võiksid olla samaaegselt õigustatud nii toetust saama kui ka võimelised tööd tegema. Kui me arendame välja viisi, kuidas hinnata inimese võimeid, on see oluliseks abiks puudega inimestele töö leidmisel ja töö säilitamisel. Sellest võidavad kõik: puuetega inimesed parema kaasatuse kaudu ühiskondlikku ja majandusellu; tööandjad, kellele avaneb ligipääs talentidele ja oskustele; ühiskond tervikuna, sest rohkem inimesi saab selles täiel määral osaleda.

Tööhõive suurendamise alg

Jürgen Meierkord

Saksamaa sotsiaalkindlustusameti rahvusvahelise koostöö büroo juhataja

Küllap te teate, et meie riigis ei jätku kõigile tööd ja samasugune on olukord enamikus Euroopa Liidu liikmesriikides. Kõik otsivad retsepte, kuidas suurendada töötavate inimeste hulka ja vähendada töötust. Sest töötus on väga kallis, ta hävitab majandust. Saksamaal on töötus väga kõrge, hetkel on see ligi 10,5%. Saksamaal on 82 mln elanikku, kellest üle 4 mln on töötud. Eriti madal on naiste tööhõive – kõigest 56% –, mis on väga madal võrreldes Baltimaade või põhjamaadega. Saksamaa tööhõivet mõjutab ka demograafiline olukord – 50ndatel sündinud arvukas põlvkond suundub 7-8 aasta pärast pensionile. Ilmselt vabaneb tänu sellele töökohti, kuid samas peame leidma uusi võimalusi pensionisüsteemi finantseerimiseks.

Tööturu reform

Valitsus on astunud samme pensionisüsteemi kindlustamiseks. Laiapõhjaline tegevuskava *Agenda 2010* sisaldab arvukalt meetmeid pensionikindlustuse ja tööturu reformimiseks. Jaanuarist 2005 jõustub ka *Seadustik paremate teenuste väljaarendamiseks*. Need seadusmuudatused on tuntud ka kui Hartz'i reformid, kuna nende aluseks on olnud Volkswageni kontserni personalidirektor Peter Hartz'i juhitud komisjoni ettepanekud tööturuprobleemide lahendamiseks¹. Uue Hartz'i seadustiku järgi (IV ettepanekute pakett) liidetakse töötutoetuse ja sotsiaalabi süsteem, ka pannakse suuremat rõhku tööturuteenustele. Kui varem võis saada samaaegselt töötutoetust ja sotsiaalabi, siis nüüd ühendatakse need kaks toetust üheks töötotsija toetuseks (nn tööturaha II – *Arbeitslosengeld II*), mille saamine

on seotud kohustusega osaleda aktiivsetes tööturumeetmetes. Töötotsija toetuse saajad peavad osalema ka ühiskondlikult kasulikes töödes.

Rootsi ja Taani eeskujul avatakse tööagentuurid, mille konsultandid hakkavad töötotsijaid personaalselt nõustama ja neile töökohti otsima. Parlament on need regulatsioonid vastu võtnud. Hetkel eriti Ida-Saksamaal, kus tööpuudus on kõrgem, kuid ka Lääne-Saksamaal toimuvad suured meelevaldused reformide vastu. Seda seetõttu, et reformid näevad ette töötuskindlustushüvitise (*Arbeitslosengeld I*) maksmise kestuse märkimisväärset lühenemist. Valitsus on läinud mõningatele järeleandmistele, kuid põhilised asjad jäeti muutmata. Loodame, et need seadused aitavad töötust vähendada.

Tööle osalise tööajaga

Minu isiklik arvamus on, et kuna paljud töökohad viiakse üleilmastumise tingimustes odavamatesse riikidesse, peab ettekujutus täisajaga töötamisest muutuma². Kui me ei suuda massiliselt luua uusi töökohti, siis peaksime mõtlema teistsugusele tööjaotusele. Miks mitte luua süsteem, kus inimesed, eriti need, kellel on väikesed lapsed, saaksid töötada osalise tööajaga. Võiksime jagada tööd töötute inimestega. Sel juhul saame küll kõik vähem palka, kuid maksta tuleks ka vähem makse, sest praegu kulutame väga palju raha tööpuudusega võitlemisele. Ja meil jääb tunduvalt rohkem vaba aega, et tegelda oma lastega, midagi õppida, teha sporti, tegelda hobidega. See aga loob uusi töökohti töövõime ja tervise taastamise sektoris, sest inimesed kulutavad rohkem raha vabale ajale. Mõned riigid on seda juba järele proovinud, näiteks Holland, kus juba 5-6 aastat tagasi ei töötanud peaaegu keegi täisajaga. Kui uued seadused rakendati, olid inimesed alguses rahulolematud, sest raha saadi vähem.

Kuid mõne aja pärast nad avastasid, et on päris tore, kui jääb aega, et perega pargis jalutada, raamatuid lugeda, keeli õppida, golfi või jalgpalli mängida. Inimesed hakkasid mõistma, et elu on midagi enam kui lihtsalt töötegemine. Neil tuli küll oma tarbimist piirata. Kuid mis kasu on tarbimisest, kui töötad 50 tundi nädalas ja ei saa elust rõõmu tunda!

Kes on vana inimene?

Teine meid mõjutav suundumus on elanikkonna vananemine. See, et inimesed elavad kauem, on ju iseenesest hea. Kõik me tahame jõuda kõrgesse ikka, säilitades seejuures hea tervise. Medali teine külg on, et meie sotsiaalkindlustushüvitiste skeemid peavad arvestama sellega, kes on tänapäeval vana inimene. Minu vanaema suri 72-aastasena. Sellest ajast alates, kui ma teda mäletan, oli ta alati vana, kuigi ta võis olla kõigest 40, kui ma teda esimest korda nägin. Lapsena, kui me kasutasime ühistransporti, pidime 50-55-aastasele naisele istekohta pakkuma. Aga minu lapsed ei liigutagi, kui bussi siseneb 55-aastane inimene, ehk alles siis, kui inimene on 75-ne, aga noorema kohta mõtlevad, et ta on sama noor nagu nemadki.

Inimesed elavad kauem

Pensionisüsteemide kujundamisel lähtutakse mitte kogu rahvastiku eeldatavast elueast, vaid üle 65-aastaste inimeste eeldatavast elueast. Kunagi oli pensionile mineku iga Euroopa riikides tunduvalt madalam. Läänes arvati, et 60-selt on õige aeg pensionile minna, Ida-Euroopas mindi pensionile veelgi varem – naised 55-aastaselt ja mehed 58-selt. Lisaks sellele olid ka eritingimused mitmete elukutsete esindajatele. Muidugi, kui me räägime pensionieast, tuleb arvesse võtta ka eeldatava eluea pikkust – selles esineb suuri erinevusi Euroopa

¹ Vt ka Dörte Schönfelderi artiklit "Sotsiaalriik ja sotsiaalsüsteem Saksamaal" Sotsiaaltöös nr4/2003

² Osalise tööajaga töötamise suurendamine oli ka üks Hartz'i komisjoni ettepanekutest, kuid praegused seadusmuudatused seda meetodit veel ei sisalda (toim.)

atustest Saksamaal

Liidu vanade liikmesriikide ja endise idabloki maade vahel. Näiteks on Venemaal meeste keskmine eluiga kõigest 59 aastat. Ja Prantsusmaal on nii palju üle 100-aastasi inimesi, et nende kohta peetakse eraldi statistikat! Kuid üldiselt on viimase kolmekümne aastaga eeldatav eluiga tõusnud rohkem kui 15%. Statistika järgi elab 65-aastaseks saanud naine Saksamaal keskmiselt 85-aastaseks, mees 80-aastaseks. 30 aastat tagasi olid vastavad numbrid naiste puhul 76 ja meeste puhul 72. Kui me võrdleme, mitu aastat jääb keskmiselt 65. eluaastast kuni pensionäri surmani, siis kujuneb pensioniiga ikkagi pikemaks, kui see oli 30 aastat tagasi.

Pensionile 65-aastaselt

1992. aastal avalikustati Saksamaal mahuka uurimuse tulemused, millest selgus, et me peame tõstma pensioniiga. Varem kehtis naistele ja meestele erinev pensionilemineku iga, samuti olid eritingimused töötutele ja puuetega inimestele. Seadused võimaldasid varasemat pensionile siirdumist – 58-aastaselt võis lõpetada töötamise, seejärel saada kaks aastat töötuskindlustushüvitist ja 60-selt hakata saama pensioni. 1992. aastal otsustati, et pensioniiga tõstetakse järk-järgult ja 2008. aastaks on see nii naiste kui meeste jaoks 65 eluaastat. Otsustati kaotada ka kõik eelpensionile mineku võimalused. Ainukese erandina jäi eelpensionile võimalus 63-aastaseks saanud töötavatele puuetega inimestele, töövõime kaotanud inimestele ja töötutele. Iga varasema pensionile mineku kuu eest vähendatakse pensioni suurust 0,3% võrra.

Vanemaealiste töötajate osatähtsus tööturul on Saksamaal endiselt väga madal, kuigi viimaste aastatega on see mõnevõrra suurenenud. Kui veel mõned aastad tagasi oli sakslaste pensionile mineku keskmine iga 59 eluaastat (sh töövõimetuspensionid,

eelpensionid jms), siis nüüdseks on see tõusnud peaaegu 62-ni. (Sama kogemus on Rootsi kindlustussüsteemil, kus pensionireform toimus 1990-ndate lõpus. Kehtestati paindlik pensionilemineku iga, kõige varem saab pensionile minna 61-aastaselt. Mida hiljem inimene läheb pensio-

*Tulevikus on edukas
tööandja see,
kes ehitab üles
meeskondi, mis
koosnevad eri
põlvkondade
esindajatest,
kuna eri põlvkondadel
on erinev vaatenurk,
mis võimaldab välja
pakkuda parimaid
lahendusi, olgu siis
tegemist uue auto
disainiga või uue
seaduse
väljatöötamisega
ministeeriumis.*

nile, seda suuremat pensioni hakkab ta saama. Reformi tulemusena tõusis keskmine pensionilemineku iga 58-lt 63-le.)

2001. aastal võeti Saksamaal vastu seadus, milles on kirjas, et 2020 aastal ei tohi sotsiaalkindlustusse tehtavad sissemaksed pensionile ületada 20% ja 2030. aastal 22% töötaja sissetulekust. See ei paku kuigipalju võimalusi pensionide kindlustamiseks elanikkonna jätkuva vananemise korral: tuleb kas väljamakseid vähendada, mis kutsuks esile üldise pahameele, või pensioniiga tõsta. Kui iga 5 aasta tagant leiab aset järjekordne

märgatav eluea pikenemine, siis 2020. aastaks võib pensioniiga tõusta 68-le aastale ja 2030.a 70-le aastale.

Vanemaealise töötaja panus

Kui me tahame pensioniiga tõsta, siis tuleb senisest rohkem väärtustada vanemaealisi töötajaid, integreerida neid tööturule. Peame veenma tööandjaid, et 60-aastane töötaja pole veel sugugi vana, et tegelikult on ta noorem, kui 52- või 53-aastane 25 aastat tagasi. Tööandjad peavad mõistma, et neile on kasulik vanemaid inimesi tööle võtta. Muidugi ei tasu kedagi kunstlikult tööle hoida – noorte tööpuudus on meil suur ja värsked koolilõpetajad vajavad rakendust. Kuid tavaliselt on need tööd, mida vanemad inimesed teevad, seesugused, kuhu noored oma väikese kogemuse tõttu ei saakski kandideerida. Tööandja peaks panustama tööalasesse koolitusse, elukestvasse õppesse. Ka oma kontoris ma näen, kuidas üle 60-sed inimesed üritavad vapralt toime tulla kogu selle uue tehnikaga – arvutid, mobiiltelefonid, telekommunikatsioon. Loomulikult inimesed, kes äsja tulnud ülikoolist, on selleks paremini ette valmistatud. Peame kulutama hulga raha, et anda vanematele inimestele – sellistele nagu mina – võimaluse õppida uusi asju, et noorematega konkureerida. Teisalt on vanematel töötajatel noortega võrreldes teistsugused omadused ja kogemused. Arvan, et tulevikus on edukas tööandja see, kes ehitab üles meeskondi, mis koosnevad eri põlvkondade esindajatest, kuna eri põlvkondadel on erinev vaatenurk, mis võimaldab välja pakkuda parimaid lahendusi, olgu siis tegemist uue auto disainiga või uue seaduse väljatöötamisega ministeeriumis. Põlvkondade koostoime ära kasutamine aitab saavutada ka häid põlvkondadevahelisi suhteid.

Kirja pani Regina Karjakina

Norra: suurem kaasatus töökohal

Norra *Kolmepoolne kokkulepe suuremaks kaasatuseks töökohal* aitab ennetada diskrimineerimist tööelus ja vähendada tööjõunappuse ohtu tulevikus. Projekti eesmärk on pakkuda kõigile võimalus teha tööd, kes seda soovivad ja on selleks võimelised. Norra valitsuse, tööandjate ja töövõtjate vahel 2001. aastal sõlmitud kokkulepe tulenes vajadusest vähendada sotsiaalkindlustuskulusid ja peatada inimeste lahkumine tööturult. Eelneva kümne aastaga oli Norras märkimisväärselt suurenenud töötajate haiguslehel viibimine, kasvanud töövõimetuks tunnistatud tööealiste inimeste arv ning vanemaealiste inimeste arv, kes valisid ennetähtaegse pensioni. Kokkuleppega soovitakse saavutada haiguslehel viibimise vähenemine 20% võrra, tagada tööga hõivatus vähenenud töövõimega inimestele ja tõsta keskmist pensionile mineku iga.

On jõutud arusaamisele, et haiguslehel viibijate hulgas on väga palju neid, kes ei suuda ületada tööle naasmisega kaasnevat psühhosotsiaalseid raskusi või hakkama saada tehtavale tööle esitatavate kõrgete nõudmistega. Selle asemel, et rääkida töövõimetusel, keskendutakse nüüd töötaja võimetele – vaadatakse, missuguse koormusega ja mis töötingimustel on inimene suuteline tööd jätkama. Pikaajaline töölt puudumine toob kaasa haiguse või õnnetusjuhtumi tagajärjel langenud töövõimega töötaja võõrandumise tööst ja kutseoskuste kaotamise. Tähtis on säilitada side töökohaga. Kui vähegi võimalik, tuleks julgustada haiguslehel viibivat töötajat töötama kas või osalise töötajaga. Uue töökaitse- ja tööohutusseaduse kohaselt on tööandja kohustatud pikaajaliselt haiguslehel viibiva töötajaga sidet pidama ja hoolitsema tema tööle naasmise eest. Tööandja või asutuse juht on kohustatud kohandama ka töötingimusi ja töö sisu vastavaks oma töötaja vajadustele, töövõtja aga on kohustatud informeerima tööandjat oma tervislikust seisundist. Kolmepoolse kokkuleppe eesmärkide saavutamiseks on hädavajalik hea kommunikatsioon tööandja või asutuse juhi ja töövõtja vahel.

Et aidata kaasa kokkuleppe eesmärkide saavutamisele, avas Norra valitsus 2002. aastal igas maakonnas kaasava tööelu keskused. Täna selleks töötab nendes keskustes 420 konsultanti, kelle ülesanne on toetada kokkuleppega liitunud ettevõteteid töökorralduse kaasavamaks muutmisel, olla nii tööandjatele kui töövõtjatele kontaktisikuks, kes korraldab nende omavahelisi suhteid. Tööandjate osalemist toetatakse ka rahaliste toetuste ja soodustuste kaudu.

Kaasava tööelu ettevõtetes on võetud kasutusele mitmesuguseid meetmeid tööelu edendamiseks: lühemad tööpäevad vanemaealistele töötajatele, kes muidu siirdusid pensionile; algatused, mis on suunatud töökohaga rahulolu suurendamisele, kuuluvustunde tugevdamisele ja suhtlemise avatumaks muutmisele.

2004. aasta juuni seisuga, vähem kui kolm aastat pärast esimese kolmepoolse kokkuleppe sõlmimist Norra valitsuse ja tema koostööpartnerite vahel, töötas üle miljoni inimese (üle 55% riigi tööjõust) kaasava tööelu ettevõtetes.

Esimesed uurimistulemused näitavad, et nendes ettevõtetes, kellel on sõlmitud kaasava tööelu kokkulepe, on õnnes-

tunud töötajate haiguslehel viibimist vähendada.

Kaasava tööelu mõtteviis hakkab juurduma Norra ühiskonnas. See on inimlik suhtumine, mille puhul suudetakse paremini ära kasutada iga töövõtja võimeid ja isiklikke ressursse.

Rootsi: kaks leivateenijat, kaks laste kasvatajat

Vanemahüvitis ja kvaliteetne, kõigile kättesaadav lastepäevahoid on Rootsi perepoliitika kesksed meetmed, mille kaudu toetatakse inimesi töö ja pereelu ühitamisel. Eesmärk on innustada emasid ja isasid võrdselt osalema oma laste kasvatamises, säilitades seejuures sidemed tööturuga. See nõuab lastevanemate toetamist ajal, kui nad on tööst eemal, ja samaaegset laste toetamist ajal, kui vanemad on tööl. Kõigil Rootsi lastel alates teisest eluaastast on õigus lasteaiakohale. Mida vanem on eelkooliealine laps, seda rohkem kasutatakse lastepäevahoiu teenuseid: 4-5-aastastest lastest käib lasteaias 90%. Päevahoiuteenuse peab korraldama kohalik omavalitsus. Kooliealistele lastele on koolide juures avatud vaba aja keskused. Tasu päevahoiuteenuste eest on kõigile taskukohane ja sellele on kehtestatud ülempiir: päevahoiutasu esimese lapse eest ei tohi ületada 3% vanemate sissetulekust, järgmistele lastele on päevahoiutasu veelgi madalam, alates neljandast lapsest on teenus aga tasuta. Lapsehoolduspuhkus on Rootsis võrreldes paljude teiste riikidega pikem ja vanemahüvitis suhteliselt suur. Kompenseeritavat lapsehoolduspuhkust võib võtta ühe lapse kohta kuni lapse 8-aastaseks saamiseni kokku 480 päeva, neist 390 päeva eest saab vanem 80% oma eelnevast palgast ja 90 päeva toetust kindlaksmääratud suuruses (60 Rootsi krooni päevas). Vanemahüvitist võivad kasutada nii emad kui isad, kuigi emad kasutavad seda tunduvalt rohkem. Et innustada isasid rohkem osalema laste kasvatamises, on kaks kuud lapsehoolduspuhkusest reserveeritud isadele. Isade lapsega kojujäämist propageeritakse nii meediakampaaniate kaudu kui personaalselt, informeerides isasid nende õigustest. Kui 1974. aastal oli lapsehoolduspuhkuse kasutajate hulgas isasid vaid 3% ja isade võetud lapsehoolduspuhkuse päevade arv moodustas alla 1% kõigist lapsehoolduspuhkuse päevade arvust, siis nüüd moodustavad isad 43% vanemahüvitise saajatest ja nende kasutatud lapsehoolduspuhkuse päevade arv ulatub 17%-ni kõigist kasutatud päevadest.

Selline perepoliitika on üks põhjusi, miks Rootsis on tööhõive kõrge nii meeste kui naiste hulgas ja ka sündimus ületab Euroopa Liidu keskmist.

Rohkem infot vanemahüvitisest ja laste päevahoiust Rootsis vt www.peerreview-employment.org, www.skolverket.se

Läänemeremaade sotsiaalkindlustuskonverentsi ettekannete materjalid on kättesaadavad sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee

Soome: jätkusuutliku tööelu tegevuskava

Intervjuu **Matti Toiviainen**’iga Soome sotsiaalkindlustus- ja tervishoiuministeeriumist

Tutvustasite konverentsil Soome jätkusuutliku tööelu tegevuskava, mis hõlmab väga paljusid valdkondi. Millest tekkis vajadus tegevuskava järele ja mida see ette näeb?

Soome elanikkond vananeb kiiresti, samal ajal valitseb meil ka väga suur tööpuudus. Paljud tööealised inimesed saavad töövõimetuspensioni. Just praegu hakkab Soome tööturult lahkuma rohkem inimesi, kui sinna juurde tuleb. Mitteaktiivsete meeste osas oli Soome 2000. aastal koguni Euroopa juhtiv riik. Nii et me püüame hoida inimesi tööl, mis tähendab, et tulevikus töökarjäär praegusega võrreldes pikeneb märkimisväärselt. Selleks peame tegutsema mitmel rindel. Püüame vähendada tööõnnetusi, haiguslehel viibimist, eelpensionile minekut. Tahame, et noored inimesed lülituksid tööellu varem. Praegu alustavad inimesed töötamist Soomes keskmiselt 26-27-aastaselt, mis on selgelt liiga hilja. Need on Soome jätkusuutliku tööelu tegevuskava sihid.

Millised konkreetsed eesmärgid tegevuskava püstitab?

Tegevuskava näeb ette, et 2010. aastaks kestab inimeste tööelu 2-3 aastat kauem kui praegu. Töölt puudumine haiguse tõttu peab vähenema 15%, tööõnnetuste ja kutsehaigustesse haigestumiste arv väheneb 40% võrra. Tööellu siirdutakse varem. Püüame saavutada ka seda, et vähenevad vaimse tervise probleemid, alkoholism, narkootikumide tarvitamine ja suitsetamine.

Nimetasite oma ettekandes, et vaimse tervise ja sõltuvusprobleemid teevad soomlastele tõsist muret.

Oleme täheldanud uute probleemide esiletõusu, mis esitab väljakutse sotsiaalkindlustusele. Paljud inimesed kannatavad depressiooni ja tööstressi all ja neid ei osata aidata. Depressioonihaike tuleb arsti juurde, talle kirjutatakse välja tablette ja antakse kuu aega haiguspuhkust. Siis tuleb ta uuesti, saab veel suurema portsu ravimeid ja pikema haiguspuhkuse. Äkki oleks tal siiski parem jätkata kas või osalise tööajaga tööl käimist? Ja mida teha, et aidata sõltuvusprobleemidega töötajat? Tervisespetsialistid ja tööhõivespetsialistid püüavad nendele probleemidele lahendust leida.

Mis oli Teie jaoks kõige huvitavam Eesti sotsiaalkindlustussüsteemis?

Eesti sotsiaalkindlustussüsteemi viimastest saavutustest tõstaksin esile töötuskindlustuse. Kuigi paljude riikide süsteemid on heldemad, arvan, et 6 kuud on töötuskindlustushüvitise maksmiseks just õige periood. Kui töötus kestab kauem, on palju raskem tuua inimene tagasi tööturule. Toetuste maksmise asemel tasub panustada aktiivsetesse tööturumeetmetesse. See võib tunduda kallima lahenduse-
na, kuid on kindlasti kõige tulemuslikum.

Soome jätkusuutliku tööelu programm (VETO- ohjelma vetovoimaiseen työelämän) näeb ette järgmised meetmed:

- tööeluks ettevalmistava hariduse tõstmine
- sotsiaalkindlustuse kuluefektivsuse parandamine
- elukestva õppe toetamine
- tööohutuse parandamine
- töö- ja pereelu ühitamise edendamine
- võrdõiguslikkuse edendamine
- töökeskkonna ja töö kollektiivide arendamine
- osaleva juhtimisstiili väljatöötamine
- ennetava tervishoiu tõhustamine
- füüsilise aktiivsuse toetamine, et edendada tervist ja töövõimet
- rehabilitatsiooni kvaliteedi parandamine
- avalikkuse teavitamine programmi eesmärkidest

www.vetoatyoelamaan.fi

VARMA

TÖÖTAJA, HAIGUS,

Sotsiaaltöötajate suveülikool Pühajärvel 2.- 4.08.2004

Jüri Juusti*Pensionikindlustuse kompanii
Varma rehabilitatsioonikorraldaja*

Soomes kehtib palgaga seotud tööpensionisüsteem nii avalikus sektoris kui ka eraettevõtluses. Eesmärk on kindlustada palgasaaja ja ettevõtja toimetulek siis, kui töötamine lõpeb näiteks vanaduse, töövõimetuse või pere ülalpidaja surma tõttu.

Eraettevõtete tööpensioni kindlustusteenust osutavad erasektori kindlustusfirmad. Avaliku sektori pensionikindlustuse eest hoolitsevad selleks loodud asutused. Soomes vastutavad seadusjärgse tööpensioni kindlustuse eest erafirmad sotsiaal- ja tervishoiuministeeriumi kontrolli all. Töö muutub varasemast üha enam spetsialisti- ja planeerimistöök, juurde tuleb teenindusala töid. Tehnoloogia täienemisega väheneb paljudel aladel füüsilise töö koormus ja rutiinsus, suureneb aga nõudlikkus baaskoolituse suhtes; vajatakse mitmekülgseid oskusi, vaimset vastupidavust ja muutuste talumist.

Töösuhte kestus lüheneb, suureneb tähtajaliste ja osalise tööajaga tööde osatähtsus. Lisandub tööjõu vahendufirmasid, kes üürivad töötajaid. Suureneb nõudlikkus põhi- ja kutsekoolituse suhtes. Suureneb ka vajadus täiskasvanukoolituse järele.

Kesksel kohal on muutustega seotud protsesside juhtimine: tegevuste juhtimine, muutuse kontrollitud läbiviimine ja töötervishoiu toetamine. Kõigeks selleks vajavad keskastme juhid palju tuge.

Töötuse tase on püsinud kõrgena ka pärast majandusliku languse lõppu. Töötuid on ligemale 300 000, neist pooled pikaajalised töötud, kellel on raske tööd leida. Olukord tööturul on muutunud, pakutav töö nõuab teistsugust tööjõudu ja oskusi. Paljudel aladel on vajadus töötajate järele vähenenud, töötajaid jääb üle, samas valitseb teistel aladel tööjõupuudus.

Varma on Soome kõige suurem tööpensioni kindlustusfirma. Tema põhiülesanne on pensionifondi kindlustamine. Pensionivarade kaitsmise

seisukohast on oluline, et Varma kindlustatud töötajad püsiks töövõimelisena vanaduspensioni ealiseks saamiseni.

Haigestunud töötaja tööl püsivust saab toetada, finantseerides seadusjärgseid rehabiliteerivaid abinõusid. Kindlustatud töötajal on neist abinõudest kasu: tema oskused paranevad, tal on võimalik leida oma tervisliku seisundiga paremini sobiv töö või amet. Töötaja kasu on ka selles, et ta saab kauem töötada ja pensioni koguda.

Tööandjal on võimalik rehabiliteerivate tegevuste abil oma töötajatele uusi oskusi õpetada. Õnnestunud rehabiliteerimine hoiab kokku nii töötajate kui kogu tööpensionisüsteemi pensioniraha.

Mida tähendab tööpensionisüsteemi finantseeritav rehabiliteerimine (työeläkekuntoutus)?

See on personaalne kutsealane rehabilitatsioon, mille tulemusena haigestunud töötaja saab jätkata töötamist oma töökohal või pärast tervenemist tööle naasta.

Töötajal on kindlate kriteeriumide alusel õigus kutserehabilitatsioonile:

- rehabilitatsioon määratakse siis, kui töötajal on haigus, mis vähendab tema töövõimet niisugusel määral, et teda ähvardab lähiaastatel töövõimetuspensionile jäämine või ta juba ongi töövõimetuspensionil;
- rehabilitatsiooni määramine eeldab, et töötaja on omandanud pädevuse mingis ametis praktilise töö või koolituse kaudu ja on töötanud erialal palju aastaid.
- Rehabilitatsiooni vältimatuks tingimuseks on, et töötajal peab olema õigus täispensionile, kui rehabiliteerimine osutub vajalikuks. Praktikas see õigus teostub, kui töötaja töötab või töötamise lõpetamisest ei ole kulunud rohkem kui üks aasta.

Nii nagu on seadusjärgne õigus töövõimetuspensionile, on töötajal õigus ka tööpensionisüsteemi poolt finantseeritavale rehabiliteerimisele.

Varma rehabiliteerimismeeskond ja arstid-spetsialistid hindavad taotleja avalduse ja muude dokumentide põhjal, kas töötajal on õigus taotletavale rehabiliteerimisele.

Soomes osales pensionisüsteemi korraldatud rehabiliteerimises eelmisel aastal umbes 5000 inimest. Tüüpiline rehabiliteeruja oli 45-aastane isik, kellel tööstaaži üle 20 aasta, kellel on aastate jooksul tekkinud tugi- või liikumiselundite vaevused või vaimse tervise häired ja kellele töö jätkamine oli muutunud nii vaevaliseks, et lähiaastatel ähvardas töötajat töövõimetuspensionile jäämine. Sageli oli rehabiliteerujal madal haridustase ja ta oli pikka aega teinud rutiinset tööd, näiteks töötanud tööstuses lihttöölisena.

Varma kasutatakse rehabiliteerimisel kõige rohkem proovitöötamist

Seda võib kasutada

- kui inimene tuleb pika haiguse järel tagasi tööle
- kui tahetakse leida tema tervisliku seisundiga paremini sobivaid tööülesandeid
- kui töötajale tahetakse anda võimalus tutvuda uue ametiga enne, kui pakutakse ümberõpet
- kui tahetakse toetada ümberõppelt tulnud inimese sisseelamist uuel töökohal

Proovitöötamist võib korraldada oma ettevõttes või mõne teise töötajaga juures ja selle kestus on 1-6 kuud. Töötaja võib teha alguses näiteks lühemaid tööpäevi või töötada lisatööjõuna. Ta saab õppida täitma uusi tööülesandeid või sisse elada muutustesse, mis on toimunud tema äraoleku ajal. Töötajal ei pea maksma proovitöö ajal palka, pensionifirma maksab selle aja eest rehabilitatsiooniraha. Kui töötajal maksab tööharjutamise ajal palka, võidakse rehabiliteerimise maksta töötajale. Mõned näited:

• *Teenindusala ettevõttes töötav peaspetsialist, kellel on tugi- ja liikumiselundite haigus ning vererõhuhäigus. Ta oli 10 kuud järjest haiguslehel, siis võttis kontakti Varmaga.*

TÖÖ

Tema sooviks oli proovitöötamise abil oma tööle tagasi pöörduda. Koostöös juhataja ja töötervishoiutöötajaga korraldatigi kuuajaline proovitöötamine, mille jooksul oli tal võimalus kohaneda tema äraoleku ajal töös toimunud muutustega. Seejärel jätkas ta töötamist endisel töökohal.

• Korstnapühkija, kellel oli liigesereuma ja masendus ning kelle töövõimetuspensioni taotlust ei rahuldatud. Korraldati kolmekuuline proovitöötamine, et toetada tema tagasipöördumist endisele tööle. Töötaja leidis, et harjutusaeg võimaldas rahulikult tööle keskenduda. Kuigi väsimus piinas, ületas ta tööle tagasituleku raskused ja tundis, et ületas ka iseenda. Tööharjutuse järel jätkab ta iseseisvalt endisel töökohal.

• Jaekaubanduse osakonnajuhataja, kellel on seljahaigus ja kes on stressis. Tema puhul toetati kolme kuu pikkust tööharjutamist, mille toel ta siirdus sama ettevõtte sisseostjaks.

Töötamise jätkamist võidakse toetada ka töötreenimise kaudu.

Siin on küsimus personaalses programmis, milles on ühendatud õppimine töö kaudu, töökoha pakutav koolitus ja vajadusel pensionifirma finantseeritav lisakoolitus. Näitena võib tuua 45-aastase trükitöölise, kes enam ei suuda seistes tööd teha põlveliigese vigastuse tõttu. Tal võimaldati treenida 10 kuud klientitööd, kus ühendati teooriaõpe praktilise töö käigus õppimisega.

Ümberõpe. Kui tervislik seisund on selline, et varasem töö enam ei sobi ja oma töökohast ei leita muud tööd, võib kõne alla tulla ümberõpe. Uus eriala peab sobima tervisliku seisundiga, see peab vähendama töövõimetuks muutumise riski ja soodustama töötamise jätkamist võimalikult kaua. Enne ümberõppe alustamist saab pakkuda tutvumist uue ametiga. Näiteid:

- *Veautojuht, kellel oli neuroloogiline haigus, õppis inseneriks.*
- *Juuksur, kellel oli seljahaigus, koolitas end inseneriks.*
- *38-aastast elektroonikatöötajat,*

kelle õlavöö pärast operatsiooni ei lasknud enam teha koostetööd liinil, toetati kolmeaastase majandusõpingu sooritamisel.

*• 45-aastast kinnisvaratöötajat, kellel oli pärilik progresseeruv silmahai-
gus, mille tagajärjel nägemisväli oli
ahe-nenud ja nägemine nõrgenenud,
toetati kolmeaastasel korvipunumise
ja mööblitöö õppimisel.*

Alla 50-töötajaga ettevõttes katab ettevõtte poolt makstud kindlustussumma kõik rehabiliteerimiskulud. Tööandja omavastutus kasvab lineaarselt 50 kuni 800 töötajaga ettevõttes.

Mida rehabiliteerimise ajal makstakse?

Rehabiliteerimisraha makstakse töölt kutserehabiliteerimisele siirduvale töötajale. Aluseks on tööpension, mida rehabiliteerija saaks, kui temale määratakse töövõimetuspension. Pensionide kogusummale lisatakse 33%. Lisaks sellele tasutakse rehabiliteerimise käigus vältimatud õpi- ja reisikulud. Juhul, kui võib loota, et pensionitaotleja töövõime tulevikus paraneb, võidakse töövõimetuspension määrata tähtajalise rehabiliteerimistoetusena. Rehabiliteerimistoetus on sama suur kui täielik töövõimetuspension. Toetust võidakse suurendada 33% selle aja eest, mil toetuse saaja osaleb kutsealases rehabiliteerimises.

Kokkuvõtteks võib öelda, et töö muutub ja elanikkond vananeb. Lähiaastatel jääb pensionile rohkem töötajaid, kui uusi juurde tuleb.

Pensionisüsteemi poolt vaadatuna on rehabiliteerimine tulemusrikas, kui rehabiliteeritav jätkab rehabiliteerimisprogrammi järel töötamist ja sel viisil säästetakse pensioniraha. Seda on Soomes uuritud ja jõutud järeldusele, et õnnestunud rehabilitatsiooniprogrammi keskmine hind on 19 400 eurot, mis sisaldab rehabiliteerimise ajal makstavat toimetulekuraha ja rehabiliteerimise kulusid. Keskmise töövõimetuspensioni kulu on aastas 11 400 eurot. Siit järeldus, et rehabiliteerimisprogramm tasub ennast ära, kui inimene jätkab pärast rehabiliteerimisprogrammi läbimist töötamist vähemalt 2 aastat. Seire on näidanud, et rehabiliteeritud on sageli jätkanud töötamist kaks, kolm ja isegi viis aastat pärast rehabiliteerimisprogrammi lõppemist, mis tähendab, et süsteemi eesmärk on saavutatud.

Tööpension Soomes

Soome tööpensionisüsteemi eesmärk on pakkuda tööga hõivatu-
tutele sissetuleku asendust töö-
võime kaotuse või töötuks jäämise
puhul ning vanaduse saabumisel.
Süsteem katab ka toitja kaotanud
ülalpeetavad pereliikmed.

Tööpensionikindlustus on kõigile
kohustuslik. Süsteemi rahastatakse
tööandja ja töövõtja sissemak-
setest, mis on proportsioonis töö-
andja makstavate töötasudega ja
töövõtja sissetulekuga.

Töövõimetuspensioni arvutamisel
võetakse aluseks pensionile jää-
misele eelnenud sissetulek ja ka
see sissetulek, mida inimene oleks
teeninud aastatega, mis tal on
jäänud vanaduspensionini, kui ta
poleks oma töövõimet kaotanud.

Soome tööpensionisüsteem on ai-
nulaadne. Kui teistes Lääne-Eu-
roopa riikides administreeritakse
palgaga seotud pensioni tsen-
traliseeritult riikliku ameti kaudu
või teevad seda erasektori kindlus-
tuskompaniid, siis Soome skeem
kujutab endast kombinatsiooni
mõlemast. On mitmesuguseid töö-
pensioni skeeme – töövõtjatele,
lühiajaliste lepingute alusel tööta-
vatele inimestele, meremeestele,
kohaliku omavalitsuse töötajatele,
riigiteenistujatele ja FIE-dele.

Mõnedel suurtel ettevõtetel ja
tööstusharudel on oma pensioni-
fondid, mõnedel juhtudel kor-
raldab kindlustust riik. Siiski on
suurem osa tööpensionisüsteemi
korraldusest usaldatud selleks vo-
litatud erakindlustusfirmadele, kes
konkureerivad omavahel ja see
tagab süsteemi suurema efektiiv-
suse. Osa sissemaksid, mida tehakse
pensionifondidesse (ligi nel-
jandik kõigist sissemaksetest),
investeeritakse, et tagada süsteemi
toimimine tulevikus, kui mak-
sumaksjate arv väheneb ja pen-
sionäride osatähtsus suureneb.

Kõik kindlustuse pakkujad kan-
navad nii ühist kui jagatud vastu-
tust, mis tähendab, et pensionide
väljamaksmine on igal juhul ga-
ranteeritud, ükskõik millise kind-
lustuspakkujaga on tegemist.

www.stm.fi, www.työelake.fi

Pensionisüsteemi adekvaatsuse ja jätkus

Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS pensio

Lauri Leppik
sotsiaalkindlustuse ekspert

Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS uurimisrühm, kuhu kuulusid emeriitprofessor Ene-Margit Tiit, Lauri Leppik, Andres Vörk ja Reelika Leetmaa, viis Riigikantselei ja sotsiaalministeeriumi tellimisel läbi uurimuse "Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile". Uurimistöös analüüsiti, kuidas paistab välja Eesti pensionisüsteem Euroopa Liidu 11 ühise pensionieesmärgi valguses (vt ka Sotsiaaltöö 6/2003).

Analüüsimisel kasutati indikaatoreid, mille alusel EL sotsiaalkaitse komitee on otsustanud pensionisüsteeme hinnata.

Pensionistrateegia eesmärgid

EL ühine pensionistrateegia keskendub sellele, et liikmesriikide pensionisüsteemid:

1) tagaksid pensionide adekvaatsuse, s.t pensionisüsteemid peavad vältima eakate vaesuriski, aitama säilitada pensionieelset elatustaset ning edendada põlvkondadevahelist ja põlvkonnasisest solidaarsust;

2) oleksid finantsiliselt jätkusuutlikud, s.t põhineksid stabiilsel ja tugeval rahalisel alusel, aitaksid kaasa maksimaalse tööhõive saavutamisele, väldiksid varajast pensionile siirdumist;

3) kohaneksid muutuvate oludega, s.t vajadust reformida pensionisüsteemi nii, et see vastaks paremini demograafilise olukorra, tööturu ja majandusolukorra muutustele ning tagaks meeste ja naiste võrdse kohtlemise.

Hinnates Eesti pensionisüsteemi EL sotsiaalkaitse komitee poolt kokku lepitud indikaatorite alusel, leidsid PRAXISe uurijad, et Eesti pensionisüsteem vastab EL ühiseesmärkidele suhteliselt hästi. Rakendunud pensionireform – nii I sambas tehtud muudatused kui ka täiendavate pen-

sioniskeemide, II ja III samba käivitamine – on toonud Eesti pensionikorraldust suuresti EL ühiseesmärkides rõhutatud printsiipidele lähemale. Pensionireform on loonud uusi võimalusi oma pensioniea sissetulekute suurendamiseks, tegevdanud tööealiste inimeste motivatsiooni pensionisüsteemi finantseerimises osalemiseks, suurendanud inimeste huvitust ja vastutust oma tulevase pensioni suhtes, loonud selguse pensionisüsteemi reeglites ja rahastamises ning selle finantsilises jätkusuutlikkuses.

Eestis madalam asendusmäär

Samas on Eesti pensionisüsteemi jätkuvaks probleemiks pensionide suhteliselt madal asendusmäär. EL sotsiaalkaitse komitee ei kasuta asendusmäära hindamisel mitte keskmise pensioni võrdlemist keskmise palgaga, vaid aluseks võetakse 40 aastat töötanud ja kogu selle aja keskmist palka saanud töötajale arvatud vanaduspensionide suhe tolle töötaja enda varasemasse netotöötasusse (ehk siis keskmisse netopalka). Niisiis võrreldakse keskmise palga saaja sissetulekut enne ja pärast pensionile siirdumist – täpsemalt võrreldakse küll ainult pensioni varem saadud töötasuga, jättes arvesse võtmata muud sissetulekud.

Eestis oli vastav nn. teoreetiline asendusmäär 2003. aastal ca 43%. Kõige madalama asendusmääraga vanas liikmesriigis – Belgias – oli see aga 66%. Eestist madalam on riikliku pensioni asendusmäär Suurbritannias, Iirimaa ja Hollandis, ent nendes riikides lisandub riiklikule pensionile täiendav II samba pension, mis muudab summaarse asendusmäära suuremaks.

Teoreetilise asendusmäära alusel riikide võrdlemine osutab niisiis sellele, et Eesti pensionisüsteemil on senini probleeme pensionide adekvaatsusega, mistõttu keskmise palga saaja elatustase pärast pensionile jäämist oluliselt langeb.

Pensionieelikute töötasu alla Eesti keskmise

Et hinnata, milline on tegelik olukord – ehk siis seda, kui suures osas võimaldavad Eesti pensionid tegelikult säilitada pensionieelset elatustaset – analüüsiti riikliku pensionikindlustuse registri andmete põhjal kõigi 2001. ja 2002. aastal määratud pensionide suhet pensionisaajate varasemasse töötasusse. Iga pensionäri jaoks arvutati pensioni konkreetne asendusmäär määratud pensioni suuruse ja pensioni määramisele eelnenud kalendriaasta sotsiaalmaksuga maksustatud keskmise brutokuutöötasu suhtena. Selliselt leitud asendusmäärad rühmitati parema ülevaate saamiseks kindlatesse vahemikesse.

Ligi veerandil neist, kellele 2001. aastal määrati vanaduspension, puudus eelnenud kalendriaastal sotsiaalmaksuga maksustatud palga- või ettevõtlustulu. See tähendab, et pensioni määramise ajaks olid need inimesed juba tööturult välja jäänud ning pension tagas neile püsiva sissetuleku.

Nende vanaduspensionäride hulgas, kes pensioni määramisele eelnenud kalendriaastal sotsiaalmaksuga maksustatud tulu said, oli ca 17% selliseid, kellel asendusmäär ulatus üle 100% ehk teisisõnu – neile määratud pension oli suurem kui varem saadud töötasu. Seega kokku vähemalt 41 protsendil kõigist vanaduspensionile siirdujatest elatustase pärast pensioni määramist paranes.

Tegelikult on selliste inimeste osatähtsus aga veelgi suurem, sest märkimisväärne osa inimesi jätkab töötamist ning nendel pension ei asendanud varasemat töötasu, vaid lisandus sellele.

Nende hulgas, kes enne vanaduspensionimääramist töötasu said, oli asendusmäära mediaankeskmine 51,4%, s.t pension moodustas keskmiselt veidi üle poole varasemast brutotöötasust¹.

¹ Andmed 2002. aasta kohta olid pea samad

uutlikkuse tasakaalu poole oniuurimuse tulemustest

Tabel 1. Pensioni teoreetilised asendusmäärad 40-aastase tööstaazhiga keskmist palka saanud töötaja jaoks EL liikmesriikides

	I samba brutoasendusmäär	II samba brutoasendusmäär	Kokku brutoasendusmäär	Kokku netoasendusmäär
Belgia	36,5	3,5	40,0	66,1
Taani	41,7	3,4	45,1	68,4
Saksamaa	44,6	5,5	50,1	76,1
Kreeka	108,0	...	108,0	118,0
Hispaania	88,6	...	88,6	95,4
Prantsusmaa	65,0	...	65,0	78,8
Iirimaa	31,4	35,3	66,7	81,4
Itaalia	79,6	0	79,6	88,9
Luksemburg	89,5	...	89,5	97,2
Holland	32,6	37,4	70,0	89,0
Austria	74,3	...	74,3	88,3
Portugal	72,3	...	72,3	88,7
Soome	57,6	...	57,6	66,2
Rootsi	57,0	13,9	70,9	74,6
Suurbritannia	16,6	50,0	66,6	81,9
Eesti	33,3	...	33,3	42,8

Allikas: Social Protection Committee 2003, PRAXISE arvutused

Märkus: EL liikmesriikide andmed 2002. Eesti andmed 2003, keskmise töötasuna on käsitletud keskmist sotsiaalmaksuga maksustatud tulu

Loomulikult tuleb neid tulemusi hinnata kindlas kontekstis. Nii leibkonna eelarve uuringust kui ka pensionikindlustuse registri andmetest teame, et üle 50-aastaste vanuserühmades on keskmine töötasu alla Eesti keskmise. Niisiis pensionile siirdumisel tegelikult ei toimuigi nii järsku langust inimeste elatus- tasemes, kui võiks oletada keskmise vanaduspensioni ja keskmise töötasu võrdlusest.

Soovitav pensionimudel

Kui vaadata tulevikku, siis sõltub asendusmäärade areng oluliselt riiklike pensionide suurendamiseks kasutatavast indeksist. PRAXISE koostatud pensionimudelil tehtud kind-

lustusmatemaatilised projektsioonid näitavad, et seniste indekseerimisreeglite puhul ei ole rahvastiku vananemisele vaatamata pensionisüsteemi finantsiline jätkusuutlikkus

Tabel 2. 2001. aastal määratud vanaduspensionide personaalsete asendusmäärade jaotus pensioni liikide kaupa %-des

asendusmäära vahemik	vanaduspension
0-20%	6,6
20-40%	22,2
40-60%	14,6
60-80%	9,5
80-100%	6,1
100-200%	9,7
200-300%	2,1
300-400%	1,3
üle 400%	3,9
Palk puudub	24,1
Kokku	100,0
Mediaan, kui töötasu olemas	51,4%

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti andmed, PRAXISE arvutused

probleemiks. Pensionide indekseerimine sotsiaalmaksu laekumise ja tarbijahinnaindeksi kasvu aritmeetilise keskmise alusel tagab ka pensionide reaalkasvatuse (ostujõu) kasvu. Samas langeks indeksi kasutamise jätkumisel vanaduspensioni keskmine asendusmäär aastaks 2050 ligi kaks korda. See tähendaks vaatamata teise pensionisamba lisandumisele teravnevaid probleeme pensionide adekvaatsuse tagamisel.

Testides sotsiaalmaksu laekumise ning tarbijahindade kasvuindeksite osatähtsust pensioniindeksi valemis, leidsid PRAXISE uurimuse autorid, et pensioniindeksi võiks vähemalt 2/3 ulatuses sõltuda sotsiaalmaksu laekumisest (s.t pensioniindeksis peaks sotsiaalmaksu laekumise osakaal moodustama vähemalt 2/3 ning tarbijahinnaindeksi osakaal 1/3 või alla selle). Sotsiaalmaksu laekumise osakaalu suurendamine 2/3-ni ei ohustaks ka pikemas perspektiivis pensionisüsteemi stabiilsust, sotsiaalmaksu laekumiste osakaalu suurendamine pensioniindeksi valemis üle kahe kolmandiku nõuaks aga olulisi täiendavaid summasid riigikassast.

Kuidas leida tasakaal

EL-i pensionipoliitikat iseloomustab püüe saavutada tasakaal mõneti vastandlike eesmärkide – pensionide adekvaatsuse ja finantsilise jätkusuutlikkuse – vahel. Mitmetel vanadel liikmesriikidel on probleemiks eeskätt finantsiline jätkusuutlikkus ning põhiküsimus seisneb selles, kuidas seda tagada, pensionide adekvaatsust oluliselt ohverdamata.

Eesti ja teiste Balti riikide pensionisüsteemide finantsiline jätkusuutlikkus on läbiviidud reformide järel suhteliselt hea, ent meie põhiküsimus on selles, kuidas parandada pensionide adekvaatsust jätkusuutlikkust ohverdamata. Nii uued kui vanad liikmesriigid on seega ühiselt otsimas teed tasakaalu poole, kuigi sellele lähenetakse eri suundadest.

Euroopa Liidu ühistest pensionieesmärkidest (vt Sotsiaaltöö 6/2003) kõige esimene eesmärk kohustab liikmesriike tagama, et vanemaealised ei satu vaesusriski. Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS poolt Riigikantselei ja sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi viidud uurimuses “Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile” raames analüüsiti muuhulgas, milline on vanemaealiste inimeste vaesusrisk Eestis võrreldes nooremate inimeste vaesusriskiga. Prof. Ene-Margit Tiidu artikkel käsitleb PRAXIS’e uurimistulemusi selles küsimuses.

Pensionäride elujärg

Ene-Margit Tiit

Tartu Ülikooli emeriitprofessor

Üsna levinud on arvamus, et kõik pensionärid või vähemalt enamus neist on vaesed. Tõsi, pensionäride sissetulekud on võrreldes teiste elanikkonna rühmadega suhteliselt madalad. Vähemalt 65-aastase üksikpensionäri netosissetulek oli 2002. aastal keskmiselt vaid 2043 krooni. Sellest moodustas 87% pension, 2% sotsiaalabi, 3% töötasu, väiksemal määral lisandus tulu majandustegevusest ja omakasvatatud toidust, siirded eraisikutelt ning muu. Üksikpensionärid olidki kõige madalama keskmise sissetulekuga leibkonnatüüp. Näiteks üksiku tööealise sissetulek oli üksikpensionäri omast 66% võrra suurem. Pensionäripaari summaarne sissetulek oli keskmiselt 4280 krooni ja nende sissetulekule andis töötasu lisa 9% ulatuses.

Pensionäripaari sissetulek

Leibkondade sissetulekute objektiivseks võrdlemiseks (sh ka rahvusvaheliste võrdluste tegemiseks) kasutatakse tarbimiskaale, mis arvestavad leibkonna tarbimiskulutuste jagunemist personaalseteks kulutusteks (toit, rõivad) ja ühisteks ehk elukeskkonna kulutusteks (eluruum jmt). Hinnanguliselt moodustavad elukeskkonna kulud üheliikmelises leibkonnas 30%, kahe täiskasvanu leibkonnas aga kulub elukeskkonnale suhteliselt väiksem osa kogusissetulekust. Seda arvestades võetaksegi esimese leibkonnaliikme tarbimine ühikuks (tarbimisühik) ja iga ülejäänud vähemalt 15-aastase leibkonnaliikme tarbimise mahuks loetakse 0,7, iga kuni 15-aastase lapse tarbimise mahuks aga 0,5. Sümboolselt tähistatakse sellist tarbimiskaalude jaotust 1:0,7:0,5. Leibkonna summaarset tarbimist iseloomustab selle liikmete tarbimiskaalude summa, näiteks pensionäripaari tarbimise mahuks on 1,7 tarbimisühikut, kahe lapsega paar moodustab 2,7 tarbimisühikut. *Per capita* sissetulekud leitakse, jagades leibkonna kogusissetuleku leibkonna tarbimisühikute arvuga.

Sellise arvestuse järgi selgub, et pensionäripaari *per capita* sissetulek on $4280/1,7 = 2518$ krooni. Tööealine paar (täpsemalt paar, kus on vähemalt üks tööealine liige) sai pensionäripaarist poole kõrgemat sissetulekut ning osutus

keskmiselt kõige suurema sissetulekuga leibkonnatüübiks Eestis.

“Tuleme ots-otsaga kokku”

Siiski ei arva enamus pensionäre, et nad oleksid vaesed. Oma majanduslikku olukorda peab väga raskeks 12% üksikpensionäridest ja 2% pensionäripaaridest. Pensionäride elujärge iseloomustab valdavalt arvamus, „*Tuleme ots-otsaga kokku, kuid raha jätkub vaid kõige hädavajalikumaks*“. Nii hindab oma toimetulekut 2/3 üksikpensionärist ja 55% pensionäripaaridest. Üle 40% pensionäripaaridest hindas aga oma elujärge sõnadega „*Tuleme üldiselt toime. Saame enesele lubada ka muud peale hädavajaliku*.“ Pensionäride elujärge toetab see, et ca 95% eesti pensionäridest elab endale (oma leibkonnale) kuuluvas eluruumis – korteris, eramus või talus, kusjuures enamasti on eluase piisavalt ruumikas, kuigi pahatihti jääb puudu mugavustest. Eluga toimetulemist parandab ka eakate inimeste elukogemus ja oskus vähesega toime tulla.

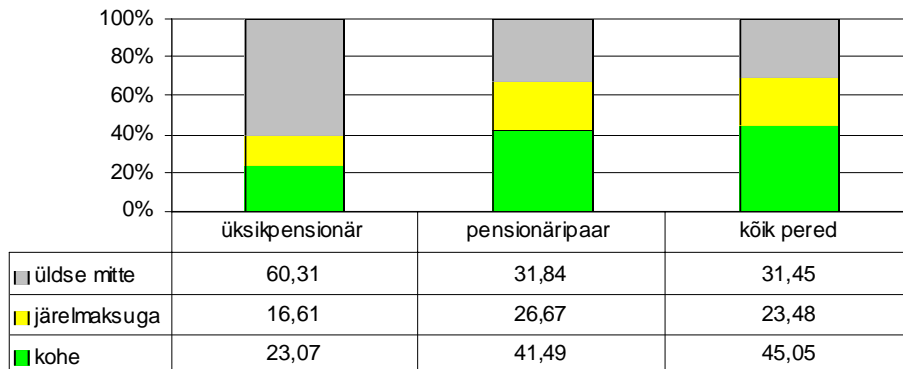
Siiski selgub, et pensionäride võimalused teha täiendavaid kulutusi on üsna napid. Nii ei saa 60% üksikpensionäridest enesele lubada täiendavat 1000-kroonilist kulutust (näiteks osta uus raadio) isegi mitte järelmaksuga (vt joonis 1, lk 41). Pensionäripaaride võimalused teha täiendavaid kulutusi 1000 krooni ulatuses on aga üsna sarnased kõigi teiste leibkondade võimalustega.

Pensionärid ei ole kõige vaesemad

Eelöeldu taustal tundub üsna ootamatuna tõsiasi, et pensionärid ei kuulu Eestis vaesuse riskirühma. Kui lugeda vaesuspiiriks 60% leibkondade *per capita* sissetulekust – see on Euroopas üldlevinud suhtelise vaesuse piir – ja kasutada selle juures tarbimiskaale 1:0,7:0,5, siis saame hinnata kõigi leibkonnatüüpide vaesusriske, st vaesuspiirist allapoole jääva sissetulekuga leibkondade osakaalu kõigi seda tüüpi leibkondade seas. 2002. aastal oli vaesuspiiriks 1427 krooni

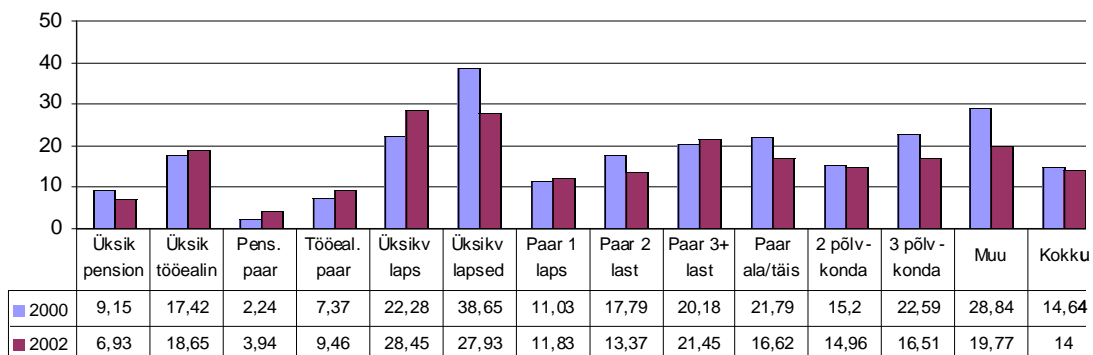
Kas saaks osta 1000 krooni maksva eseme?

Andmed: Statistikaameti leibkonnaelarve uuringud, autori arvutused

Joonis 1. Pensionärileibkondade võimalused suuremateks kulutusteks 2002. aastal.

Eritüüpi leibkondade vaesusrisk 2000. ja 2002. aastal

Andmed: Statistikaameti leibkonnaeelrave uuringud, autori arvutused

Vaesuspiirik on 60% leibkondade per capita sissetulekute mediaanist tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral.

Joonis 2. Eri tüüpi leibkondade vaesusrisk 2000. ja 2002. aastal (protsentides).

tarbimisühiku kohta, mis ühtlasi oli üheliikmelise leibkonna vaesuspiir. Koos elava paari vaesuspiir oli aga 2426 krooni.

Leibkondade vaesusriskid aastatel 2000 ja 2002 on esitatud joonisel 2. Selgub, et kõigist leibkonnatüüpidest on Eesti ühiskonnas kõige vähem vaesusest ohustatud pensionäripaariid. Üksikpensionäride vaesusrisk on väiksem kui tööealistel üksikutel inimestel.

Jooniselt 2 selgub ka esmapilgul üllatav tõsiasi, et leibkonnas, kus elab lisaks pensionärile ka nooremaid pereliikmeid (nt kahe täiskasvanud põlvkonna leibkonnad ja kolme põlvkonna leibkonnad) on vaesusrisk kõrgem kui leibkon-

nas, kus kõik liikmed on pensionärid. Selle põhjuseks on tõsiasi, et Eestis on pensionäride sissetulekud suhteliselt sarnased – näiteks said 2002. aastal pooled üksikpensionäridest kuus pensioni 1600 ja 1920 krooni vahel. Seevastu tööealiste liikmetega leibkondade sissetulekud varieeruvad väga tugevasti – suhteliselt jõukate perede kõrval leidub arvestatav hulk neidki, kelle sissetulekud on väga väikesed.

Kõrge vaesusriskiga pered on näiteks töötute pered, kus pole ühtki töötavat liiget. Samuti on vaesusrisk kõrge üksikvanemaga peredel, eriti juhul, kui neis kasvab mitu last. Pensioniealistele aga kindlustab sissetuleku küll napp, kuid ometi kindel riiklik pension.

Hooldajatoetuse vajaduse hindamine

Kai Saks, Anneli Soots
TÜ sisekliinik, Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsioon

Puudega inimeste paremaks abistamiseks käivitati mõned aastad tagasi uus toetuse liik – hooldajatoetus isikule, kes abistab raske või sügava puudega inimest. Selline toetus on igati asjakohane, juhul kui hooldatav kõrvalist abi igapäevaelus tõesti vajab ning hooldaja vajalikku abi ka pakkuda tahab ning suudab. Mitteformaalne ehk mitteametlik abi on just see, millele paljud riigid lähitulevikus suuri lootusi panevad, sest rahvastiku vananemine toob prognooside kohaselt kaasa hooldust vajavate inimeste arvu olulise kasvu.

Hooldajatoetuse maksmisel on tekkinud siiski ka hulk probleeme. Selle toetuse määramist on raske ja sügava puudega inimesed hakanud mõnikord pidama iseenesestmõistetavaks, kui neil vaid leidub selleks formaalselt sobiv (mittetöötav) isik. Puue ja abivajadus igapäevaeluga toimetulekuks on küll lähedased, kuid mitte kattuvad mõisted. Kuna puuduvad **selged kriteeriumid ning meetodika hooldusvajaduse hindamiseks**, siis on keeruline hooldajatoetuse määramisest keelduda. Eesti eakate elanike toimetuleku- ja terviseuuringu andmetel valitsevad asjaga tegelevate spetsialistide – sotsiaaltöötaja, perearst, pereõde – vahel olulised eriarvamused, kes ja kuidas peaks hooldusvajadust määrama. Üldiselt loodavad tervishoiutöötajad sotsiaaltöötajatele, ja vastupidi. Tegelikult on sageli vaja nende spetsialistide **koostööd**, keerulisematel juhtudel aga seisundi hindamist geriaatriameeskonna poolt.

Osajuhudel on probleemiks ka see, et hooldajatoetuse määramine ei pruugi tagada puudega inimesele vajalikku hooldust, kuna **isik, kes saab toetust, ei saa, jõua või taha hooldusega tegelda**. Üsna suure osa abistajatest moodustavad hooldusevajaja abi-

kaasad, kes ka ise ei ole enam noored ning ei pruugi toime tulla voodihaige või dementse inimese hooldamisega. Osa hooldajatoetuse saajaist ei ela aga hooldatavaga isegi ühes linnas/asulas, nii et ööpäevane hooldamine on praktiliselt võimatu.

Hooldajatoetus on tõesti omal kohal juhul, kui selle saaja elab hooldatavaga koos või tema lähinaabruses ja parimal juhul on olnud abivajajale toeks juba enne toetuse määramist ning suudab seda jätkata ka edaspidi. Sellisel juhul kompenseerib hooldajatoetus kas või osaliselt hooldusega seotud kulutused ning mitteametlik abistaja suudab hooldamist kauem jätkata. Selle toetuse eest hooldajat „palgata“ ei ole praktiliselt võimalik – hooldajatoetus on selleks liiga väike, et hooldaja (võõras inimene) nõustuks „töötama“ kogu päeva või siis ööpäeva jooksul, nagu on toetuse saajale ette nähtud.

Hooldajatoetuse asjakohasuse üle otsustamisel on oluline hinnata ka **kodust keskkonda**.

Pesemisvõimalused, juurdepääs, turvalisus, kütmine, elektrisüsteemid, ratastooliga või muu abivahendiga liikumise võimalus, treppide ja valgustuse olukord ja veel palju muud võivad mõjutada kodus hooldamise võimalikkust. Päevahooldus või ka hooldekodu võib lõppude lõpuks osutada mõnel juhul odavamaks, sest nii saab vältida õnnetusi ja haiglaravi.

Asjakohane on meelde tuletada sedagi, et toimetulekuhäiretega inimese probleemide lahendamisel on mõnikord hooldajatoetusest märksa otstarbekam muretseda talle vajalikke abivahendeid, aidata ümber kohandada kodu ning pakkuda tugiteenuseid, näiteks sooja toidu kojutoomist ja transporditeenust. Ise hakkama saamine, olgugi abivahendite abil, mõjub inimese eneseväärikusele ja meeleolule toetavalt.

Hooldajatoetuse määramine saab olla asjakohane vaid juhul, kui selle

määrajad on tutvunud nii hoolduse vajaja kui potentsiaalse hooldaja kehalise, kognitiivse ja psüühilise seisundiga ning hooldatava koduse olukorraga. Seda ei saa kindlasti teha kaugelt ja dokumentide alusel.

Järgmisest aastast muutubki hooldajatoetuse maksmine kohalike omavalitsuste ülesandeks. Endiselt vajab aga lahendamist ühtse **hindamismeetodika ja standardite väljatöötamine**, samuti kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate **täiendkoolitus**.

Sotsiaalministeeriumi eestvõttel on asutud tegema esimesi samme nimetatud probleemide lahendamiseks. Loodetavasti saavad soovijad veel selle aasta jooksul esmase täiendkoolituse hooldusvajaduse hindamisest ning standardiseeritud instrumendid baasilisteks hindamiseks.

Hooldusvajaduse ja hooldajatoetuse hindamine võib olla üsna lihtne, kui hooldatava seisund on nii kehalises kui vaimses mõttes stabiilne ning hooldaja suuteline vajalikul määral abistama. Osajuhudel aga vajavad mõlemad igakülgset asjatundlikku hindamist, mis nõuab lisaks sotsiaaltöötaja kompetentsile ka meedikute abi. Perearst ning pereõde on kahtlemata esimesed meedikute abistajad. Eriti keerulistel juhtudel tuleks aga kasutada **geriatriameeskonna** abi. Haigekassa teenuste loetelus on alates käesolevast aastast ka „geriaatrilise seisundi hindamine“, mille käigus geriatriameeskonna liikmed (arst, õde, sotsiaaltöötaja) hindavad standardiseeritud meetodika järgi inimese kehalist ja vaimset tervist ning ressursse, tema igapäevaeluga toimetuleku võimet ning sotsiaalseid probleeme ja ressursse. Käesoleval aastal pakuvad nimetatud teenust Pärnu Haigla, Lõuna-Eesti Haigla Võrus, Tartu Ülikooli Kliinikum ning Ida-Tallinna Keskhaigla, järgmisel aastal teenuse pakkujate ring laieneb. Geriaatrilist seisundi hindamist on õigus tellida nii arstil kui sotsiaaltöötajal.

Euroopa Liidus läheb kuriteoohvritel hüvitise saamine lihtsamaks

Marju Agarmaa

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna nõunik

Selle aasta aprillis võeti Euroopa Liidus vastu kuriteoohvritele kompensatsiooni maksmist käsitlev direktiiv (*COUNCIL DIRECTIVE 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims*), mis avaldati Euroopa Ühenduste Teatajas (*Official Journal of the European Communities*) 6. augustil ja jõustus 26. augustist 2004.

Euroopa Nõukogu Tampere toimunud kohtumisel 1999. aasta oktoobris tehti ettepanek töötada välja kuriteoohvrite kaitsmise miinimumstandard. Nenditi, et kuigi esmane ohvriabi on tagatud pea kõigis liikmesriikides, puudub liikmesriikide koostöö kuriteoohvrite abistamisel, mistõttu keeleprobleemid ja infopuudus võivad ohvrite olukorda raskendada.

Õigus saada abi igas EL liikmesriigis

Kuna tänapäeval reisivad üha sagedamini, tuleb tagada inimestele kindlustunne ka välismaal viibimise ajal. EL riikides läbi viidud uuringud näitasid, et kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise kriteeriumid on riigiti väga erinevad. Inimeste, kaupade ja teenuste vaba liikumise põhimõtet arvesse võttes, peeti oluliseks neid kriteeriume ühtlustada. Kui inimene langeb kuriteo ohvriks teises liikmesriigis, ei tohiks hüvitise saamine takerduda keerulise asjaajamise taha või hüvitise üldse saamata jääda.

Iga kuritegu mõjutab ohvri füüsilist, emotsionaalset ja majanduslikku seisundit, kahjustab tema toimetulekut. Toimetuleku parandamiseks on ohvrile vaja nii emotsionaalset tuge kui ka teavet hüvitise saamise kohta. Kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise kohustus on küll teo toimepanijal, kuid reaalses elus ei ole kurjategijal pahatihti selleks piisavalt raha. Vahel ei suudeta kurjategijat üldse kindlaks teha.

Kuriteoohvritele kompensatsiooni maksmise direktiivi põhimõte on, et kuriteoohvril peab olema õigus õiglasele ja kohasele hüvitisele kuriteoga tekitatud kannatuste eest sõltumata sellest, mis liikmesriigis kuritegu toime pandi. Piiriülestel juhtudel peab kannatanu saama hüvitist samade reeglite järgi, mis kehtivad vastavas liikmesriigis kuriteoohvritele hüvitise maksmisel. Iga liikmesriik peab tagama, et siseriiklik õigus kindlustaks kuriteoohvritele õiglase ja kohase hüvitise. Kompensatsioonimehhanismid tuleb luua ka nendes EL liikmesriikides, kus neid veel ei ole.

Siseriiklik regulatsioon võib olla ohvrile direktiiviga võrreldes ka soodsam.

Hüvitise taotlemine kodumaal

Direktiivi kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et teises EL liikmesriigis vägivallakuriteo ohvriks langenud isik saaks esitada taotluse hüvitise saamiseks kodumaal. Kompensatsiooni peab maksma aga see liikmesriik, kelle territooriumil kuritegu toime pandi. Seega peab iga liikmesriik looma või määrama asutused, mis korraldavad taotluste vastuvõtmist ja edastamist ning hüvitiste maksmist. Süsteem peab tagama hüvitise taotlemiseks vajaliku info kättesaadavuse, ohvri nõustamise taotluse täitmisel ning igakülgse tõhusa koostöö liikmesriikide vahel. Hüvitise taotlemiseks vajalikud formaalsused peaksid olema võimalikult minimaalsed.

Ohvri elukohariigi pädev asutus edastab hüvitistaotluse koos lisadokumentidega nii kiiresti kui võimalik kuriteo toimepanemiskoha riigi pädevale asutusele. See omakorda saadab teatise taotluse saamise ja taotluse lahendamise võimaliku aja kohta nii ohvrile kui ka tema elukohariigi kontaktasutusele. Ka vajalik lisainfo ja -materjalid tuleb taotleda ohvri elukohariigi kontaktasutuse kaudu. Vajadusel võib viimane (kooskõlas siseriikliku õigusega) kutsuda taotleja vm. isiku (nt. tunnistaja või eksperdi) küsitlemiseks välja, saates taotlust menetleva riigi pädevale asutusele selle kohta raporti. Otsus hüvitise määramise kohta saadetakse samuti nii hüvitise taotlejale kui ka tema elukohariigi kontaktasutusele.

See tähendab, et kui Eesti kodanik langeb kuriteo ohvriks näiteks Saksamaal, ei pea ta jääma hüvitise taotlemiseks Saksamaale, vaid võib tulla koju ja esitada taotluse Eestis. Meie pädev asutus edastab taotluse Saksamaale, kus otsustatakse vastavalt Saksamaal kehtivale kompensatsioonisüsteemile, kas ja kui palju Eesti kodanikule hüvitist makstakse.

Sõltumata sellest, mis EL liikmesriigis kuritegu toime pandi, peab kuriteoohvril olema õigus õiglasele ja kohasele hüvitisele kuriteoga tekitatud kannatuste eest.

Direktiivi tähtajad

Siseriiklikud kompensatsioonisüsteemid tuleb luua 1. juuliks 2005. Direktiivi muud regulatsioonid ühtlustatakse siseriikliku õigusega 1. jaanuariks 2006. Eestis makstakse ohvritele hüvitist juba 2001. aasta 1. jaanuarist alates, kui jõustus kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise seadus. Selle seadusega loodud süsteemi laiendati 1. veebruaril 2004 jõustunud ohvriabi seadusega. EL riikidest ei eksisteeri kuriteoohvritele kompensatsiooni maksmise süsteemi hetkel vaid Kreekas ja Sloveenias.

Represseeritute pensioniõigustest

Riina Saar

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna peaspetsialist

Riigikogu võttis vastu okupatsioonirezhiimide poolt represseeritud isiku seaduse (edaspidi seadus) 17.12.2003 ja Vabariigi President kuulutas selle välja 23.12.2003 otsusega nr 508. Seadus on avaldatud Riigi Teataja I osas 29.12.2003, 88, 589 ja see jõustus 1. jaanuaril 2004.

Seaduse eesmärk on leevendada Eestit okupeerinud riikide poolt 1940. aasta 16. juunist kuni 1991. aasta 20. augustini õigusvastaselt represseeritud isikutele tekitatud ülekohtu. Seaduse kohaselt on okupatsioonirezhiimide poolt represseeritud isikuteks genotsiidiohvid, oma töökspidamiste, varandusliku seisu, päritolu või usu tõttu vangistatud või psühhiaatriaiglasse paigutatud isikud, võõrvõimule vastu hakanud vabadusvõitlejad, küüditatud, tööpataljonis olnud, metsavennad ja kiiritus- või tuumakatastroofi ohvid ning represseeritute Siberis ja Saksamaal sündinud lapsed.

Seadus hõlmab nii Saksamaa kui ka Nõukogude Liidu okupatsiooni perioode.

Seadusega kehtestatud soodustused laienevad ainult neile, keda on realselt Eestist välja saadetud. Kui isik oli väljasaadetavate nimekirjas, aga tegelikult teda Eestist välja ei saadetud, siis seadusega kehtestatud soodustused temale ei laiene. Samuti ei laiene seadusega kehtestatud soodustused lastele, kelle vanemad saadeti asumisele, juhul kui lapsed ise jäid Eestisse ning represseeritu lesele, keda ei represseeritud. See tähendab, et soodustused on ette nähtud nende inimeste kannatuste ja üleelamiste leevendamiseks, kes reaalse väljasaatmise tõttu neid kogesid.

Represseeritu tunnistus

Selleks et saada seadusega sätestatud soodustusi, on vaja represseeritu tunnistust. Represseeritu tunnistuse väljastab Sotsiaalkindlustusamet. Kuni 1. jaanuarini 2005 võib nimetatud seadusega sätestatud hüvitiste või soodustuste taotlemisel kasutada represseeritu tunnistuse asemel rehabiliteerimistunnistust, arhiiviteatist või muud dokumenti, millest nähtub isiku represseerimine ja asumisel olek või vangistuse aeg. Seega saavad represseeritud juba käesoleval aastal kasutada neile ette nähtud soodustusi.

Tunnistuse taotlemiseks tuleb taotlejal pöörduda elukohajärgsesse pensioniametisse ning esitada koos vormikohase taotlusega Eesti Vabariigi kodaniku pass; sünnitunnistus; dokument, milles on kirjas repressiooni alguse ja lõpu aeg ning vajadusel muid dokumente, millest taotlejat täiendavalt teavitatakse.

Seaduse kohaselt saab represseerituks tunnistada represseerimise tunnustele vastavat isikut, kes represseerimise ajal oli Eesti Vabariigi kodanik või 1940. a 16. juuni seisuga Eestis õiguspäraselt asunud mittekodanikust alalist elanikku, välja arvatud Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel

1939. a 28. septembril sõlmitud lepingu (nn baaside lepingu) ja sellest tulenevate aktide alusel Eestisse tulnud või toodud isikud.

Seesugune regulatsioon lähtub põhimõttest, et Eesti riik püüab leevendada oma kodanike või alaliste elanike kannatusi, muu riigi kodakondsusega isikutele tekitatud kannatusi peaks hüvitama kannatusi põhjustanud riik või tema õigusjärglane.

Represseerituga võrdsustatud isik

Seadusega sätestatakse represseeritud isiku ja represseeritud isikuga võrdsustatud isiku mõiste.

Represseerituga võrdsustatud isik on Eesti Vabariigi kodanik, kes välisriigilt ei saa ega ole saanud kompensatsiooni kui represseeritud isik ning kes võttis osa alates 1940. aasta 16. juunist Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlusest või invaliidistus mobiliseerituna või ajateenijana NSV Liidu relvajõududes ega ole võtnud osa Eesti territooriumil repressioonide läbiviimisest. Pensioniõigus ei laiene represseerituga võrdsustatud isikutele.

Seadusesse on riiklikust pensionikindlustuse seadusest üle toodud kõik rehabiliteeritud isikuid puudutavad paragrahvid, mis nüüdsest kehtivad represseeritud isiku kohta. Seadus hõlmab kõiki käesoleva seaduse jõustumiseni kehtinud soodustusi.

Asumisel sündinud lapsed

Seadusega laiendatakse pensioni saavate isikute ringi asumisel sündinud laste arvel. Seaduse kohaselt arvestatakse asumisel sündinud lastele sooduskorras pensioniõigusliku staazhi hulka nende vanema asumisel või kinnipidamiskohas oleku aeg kolmekordselt kuni ajani, mil lapsele anti luba ja reaalne võimalus Eestisse naasmiseks.

Ka laps, kes saadeti asumisele alaealisena, saab kolmekordset pensionistaazhi kuni ajani, kui tema vanemale anti reaalne võimalus ja luba Eestisse naasta. Kirjeldatud tõlgendus puudutab vaid neid lapsi, kelle reaalne võimalus Eestisse naasta on seotud vanema vabastamisega, mitte nende vanemaid. Vanemate puhul kohaldatakse endiselt seaduse § 13 lg 1 punkti 2 alusel kolmekordset pensionistaazhi ja seaduse § 13 lg 1 punkti 4 kohaselt pooleteistkordset pensionistaazhi. See tähendab, et täiskasvanud isikutele arvestatakse pensioniõiguslikku staazhi samamoodi nagu siamaani: õigusvastaselt vahi all, kinnipidamiskohas või asumisel oleku aeg (sõltumata sellest, kas isik töötas või mitte) kolmekordselt, ja vabastamisele järgnenud aeg kuni Eestisse elama asumise õiguse andmiseni, juhul kui isikult oli õigusvastaselt võetud õigus asuda elama

Eestisse (sõltumata sellest, kas isik töötas või mitte), pooleteisekordselt.

Nendele isikutele, keda küüditati kaks korda, arvestatakse kahe küüditamise vahepeal Eestis olnud aeg pensionistaazhi hulka kolmekordselt hoolimata sellest, kas isiku arhiividokumentides esineb sõna „põgenemine“ või mitte.

Saksa armees teeninutest, sõjavangistusest ja sunniviisilisest tööst:

Kui isik teenis Saksa armees, kuid ei langenud sõjavangi ega allutatud sunnitööle koos vabaduse piiramisega Nõukogude Liidu tööpataljonis, siis sellist isikut represseeritaks tunnistada ei saa. Represseeritaks loetakse Saksa sõjaväes teeninud isikut, kes langes sõjavangi ning allutati sunnitööle.

Tšernobõli AEJ avari tagajärgede likvideerija staatusest seaduse mõttes:

Tšernobõli AEJ avari tagajärgede likvideerimisest osavõtnute puhul on tegemist kahe isikute ringiga: EV kodakondsusega isikutest represseeritutele kehtivad vastavad soodustused (§ 2 lg 1 p 13), aga EV kodakondsuseta isikuid ei käsitleta represseerituna, kuid teatud pensioniõigused neile siiski laienevad (§ 12 lg 2, § 14 lg 4).

Eesti Vabariigi kodakondsusega isikute puhul tehakse vahet sünnijärgsetel kodanikel ja naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikutel. Seaduse mõttes loetakse represseeritaks ainult sünnijärgseid kodanikke, kuid pensionisoodustused laienevad ka naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikuile. See laiendatud tõlgendus puudutab ainult Tšernobõli AEJ avari likvideerimisest osa võtnud isikuid ja ainult pensionisoodustusi. Seaduse § 6 kehtestatud soodustused ei laiene naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isikutele ning kodakondsuseta isikutele.

See tuleneb sellest, et riiklikust pensionikindlustuse seadusest (edaspidi RPKS) toodi üle kõik rehabiliteeritud isikuid puudutavad sätted, mis nüüd kehtivad represseeritud isikute kohta. Kuna RPKS ei kehtestanud kodakondsuse nõuet, siis „ületoomise“ all tuleb mõista subjektide ringis muudatuste tegemata jätmist. Seega seaduse sätted pensioniõiguse kohta puudutavad ka neid isikuid, keda ei loeta represseerituteks seaduse mõttes, kuid kes vastavad seaduses sätestatud muudele tingimustele.

Represseeritud isikutele ette nähtud pensioniõigused laienevad ka Eesti õigusaktide alusel rehabiliteeritud isikutele.

Pensionioõiguslikku staazhi arvestatakse ja tõendatakse riikliku pensionikindlustuse seaduses ja selle alusel antud õigusaktides kehtestatud korras. See tähendab seda, et pensionioõigusliku staazhi hulka arvestatakse ainult realselt asumisel olnud aeg, mis on dokumentaalselt tõendatud.

See, kuidas konkreetselt kellelegi pensionioõiguslikku staazhi arvestatakse ja kui mitu aastat isik varem pensionile saab, oleneb isiku dokumentidest. Konkreetselt endasse puutuva informatsiooni saamiseks represseeritu pensioni taotlemise, pensioni taotlemiseks vajalike dokumentide ja pensioni määramise kohta palume inimestel pöörduda oma elukohajärgse pensioniameti poole.

Ühendusest assotsiatsiooniks

Selleks ajaks, kui ajakirja käesolev number lugejani jõuab, on eelmises numbris tutvustatud Eesti Sotsiaaltöö Ühendus registreeritud Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni nime all ja tõenäoliselt on toimunud ka esimene volikogu istung. Peatselt on tulemas üldkogu koosolek, mis on kavas läbi viia avatud üritusena vahetult pärast Tallinna sotsiaaltöö aastakonverentsi „Heaolu aluseks on ühistegevus“, 26. novembril 2004, kella 14.00-16.00 Tallinnas, Eesti Metodisti Kirikus.

Ühendusest sai assotsiatsioon, sest Tallinna Linnakohus oli seisukohal, et ühenduse nimi ei sobi, kuna üks sarnase nimetusega organisatsioon on Eestis juba olemas. Assotsiatsioon pole ka paha, kuigi suupärase nimetuse leidmine võib olla veidi probleemne, sest näiteks tähekombinatsioon ESTA ja ESA on Eestis kasutusel juba päris palju.

Ümbenimetamisega mingeid sisulisi muutusi ei kaasne, kõik läheb kavandatud rada mööda. Moodustatud on piirkondlikud ühendused ja valitud nende juhatused, kelle poole peaks pöörduma need sotsiaaltöö praktikud, kes soovivad assotsiatsiooni liikmeks astuda, sest uute liikmete vastuvõtmine on piirkondlike ühenduste pädevuses.

Siinkohal on kohane meenutada, et võimalikult paljude sotsiaaltöö praktikute kaasamise ja tugeva organisatsiooni kujundamise nimel on piirkondlike ühenduste juhatustel õigus vähemastatud liikmed kolme esimese aasta jooksul liikmemaksust (100 krooni aastas) kas osaliselt või täielikult vabastada. Seega kutsun kõiki praktilist sotsiaaltööd tegevaid inimesi Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooniga liituma, sest meie häääl muutub tugevaks ikka alles siis, kui meid on koos palju.

Tegelikult on ESTA juba praegu kujunemas Eesti kõige suuremaks sotsiaaltöö organisatsiooniks, sest 15.oktoobri seisuga oli liikmeksastumise avaldusi juba tublisti üle 200 ja iga päevaga tuleb uusi liikmeid juurde. Kui jõuludeks koguneb 1000 liiget, võib öelda, et liikmeskonna arvu tõttu ei saa meid enam keegi ignoreerida. Edasi tuleb juba sihiseadmise ja tegutsemise aeg. Kuna põhikirja järgi määravad volikogu ja üldkogu meie organisatsiooni tegevuse põhisuunad, saab neist konkreetselt rääkida pärast vastavate koosolekute toimumist. Kuni meil veel internetis oma kodulehekülge ei ole, saab Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni kohta teavet Avahoolduse Arenduskeskuse koduleheküljelt www.aak.ee

Piirkondlike ühenduste juhatuste esindajate kontaktandmed:
Põhja-Eesti ühendus: Milli Kikkas milli.kikkas@kuusalu.ee
tel 50 33 218

Kesk-Eesti ühendus: Rünno Lass rynno@koeruhk.neti.ee
tel 50 83 957

Ida-Eesti ühendus: Evi Kruzman sillamaehooldekodu@hotmail.ee
tel 56 561 742

Lõuna-Eesti ühendus: Olev Ruus olev_ruus@hotmail.ee
tel 51 08 649

Lääne-Eesti ühendus: Valter Parve valter@pc.ut.ee
tel 52 67 368

Valdeko Paavel, ESTA eesistuja

Sotsiaaltöö rühma

Rakendusvõimalusi eesti

Riina Kiik M.Sc
Tartu Ülikooli sotsiaaltöö lektor

Eelmises artiklis (Sotsiaaltöö 4/2004) anti sissejuhatav ülevaade rühmatööst sotsiaaltöös. Järgmises artiklis lubasin käsitleda Eesti sotsiaaltöös tehtavat rühmatööd üliõpilaste kodutööde põhjal. Käesoleva artikli ettevalmistamisel ja kirjutamisel leidsin aga, et enne on vaja veidi pikemat sissejuhatust teemasse, et lugejal oleks võimalik paremini mõista rühmatöö meetodi kasutamist Eestis. Seega on käesoleva artikli eesmärk anda ülevaade neist rühmadest, millega sotsiaaltöötajad oma igapäevases töös kokku puutuvad.

Rühmad argielus

Rühmakäitumine on sama vana kui inimkond. Inimesed kuuluvad erinevatesse rühmadesse selleks, et elus hakkama saada, et rahuldada oma põhivajadusi. Eluga toimetulekuks nii füüsilises kui ka vaimses mõttes sõltub iga üksikisik neist rühmadest, kuhu ta kuulub. Oma eesmärkide teostamisel sõltuvad rühmad aga oma üksikliikmetest, niisiis on tegemist vastastikuse sõltuvusega rühma ja indiviidi vahel. Moodne ühiskond sunnib indiviidi varasemaga võrreldes tunduvalt rohkem rühmades osalema: elanikud on mobiilsed, töökohad mööda maailma laiali, haridust on võimalik omandada kodust eemal või siis lausa teises riigis ja kultuuris, perekonnad lahutuvad, vaba aja veetmiseks on erinevaid võimalusi. Rühmade kujunemist mõjutab ka varasemast suurem institutsionaliseerimine (vanglad, hooldekodud, sotsiaalteenusid pakkuvad asutused). Iga indiviid kuulub mitmesse rühma, nt perekond, kus üles kasvame; klass, kus õpime; mitmesugused vaba aja veetmise rühmad (muusikakool, jalgpalliklubi veiniklubi, linnuvaatlejad) jpt; poliitilised ja religioossed rühmitused, ja miks mitte lõpuks ka geriaatiline osakond...

Rühmad pakuvad turvalisust, muudavad ja arendavad inimest. Rühmas õppimine tundub lihtsamana ja efektiivsemana, mõtted ja väärtused saavad sageli selgeks ühistes aruteludes või siis revideeritakse neid õppimise käigus. Inimesed vajavad rühma kuulumist ka enesehinnangu pärast. Suurt abi ja toetust tuntakse inimestega "ühes paadis" olles – rasketel hetkedel hinnatakse erilisel sõprade toetust ja nende valmisolekut teise mure ära kuulata. Kerge on arutada probleemi kellegagi, keda sa tunned. Paljud on kogenud, kuidas teistega koosolemise mõjul on taastunud enesekontroll, suurenenud eneseteadlikkus, motivatsioon ja tahe teha asju uut moodi. Igapäevased näited elust tõendavad, mida rühmatöös on võimalik teha: lahendada probleeme, aidata otsustada, pakkuda tuge.

Rühmatöö eesmärk on aidata nii indiviidil kui rühmal tervikuna leida ressursse paremaks toimetulekuks. Rühmatöö ei tegele ainult preventsiiooni ja inimese arengu küsimustega, vaid ka probleemidega, mille lahendamiseks tehakse koostööd paljude institutsioonide ja spetsialistidega (Hansen, 2003).

Sotsiaaltöö seisukohast on huvipakkuv, kas ja kuidas kasutatakse tööd rühmadega ja rühmatööd inimese toimetulekuvõime tõstmiseks, ühiskonna ja kogukonna mõjutamiseks.

Rühmad ja sotsiaaltöötaja

Rühmadega tehtava sotsiaaltöö kui meetodi õpetamisel eeldatakse, et sotsiaaltöötajad või sotsiaaltöö õppijad on eelnevalt omandanud teadmisi sotsiaaltöö eesmärkidest ja printsiipidest, sotsiaaltöö eetikast ja väärtustest ning oskavad aktiivselt rakendada sotsiaaltöös kasutatavaid käitumisteadustesse puutuvaid põhimõisteid.

Rühmaprotsessid on osa elust ja ühelgi professionil, kaasa arvatud sotsiaaltöö, ei ole nendele ainuõigust (Heap 1995) Teiste professionide ja erialade esindajad kasutavad samu mõisteid, aga teevad seda oma eriala vaatevinklist lähtudes. Sotsiaaltöötajad on haaratud mitmesugustesse rühmategevuse vormidesse kas siis rühmajuhina või liikmena, kas *insiderina* või *outsiderina*. Sotsiaaltöötajad ei tegutse ainult kliendirühmades või kliendi rühmadega, vaid järjest rohkem koos teiste professionide esindajatega mitmetes ühistes rühmades. Sageli töötavad sotsiaaltöötajad ka opositsiooniliste rühmadega kas siis nendega koos, nende jaoks või nende vastu, näiteks KOV volikoguga või selle komisjonidega ja mitmesuguste asutustega, kes vastutavad sotsiaaltöö eest või pakuvad sotsiaalteenusid. Järgnevalt lühiülevaade rühmadest, millega sotsiaaltöötajad iga päev kokku puutuvad (Heap 1978, Heap 1995).

Kliendirühmad

Sotsiaaltöötaja tegeleb erinevate klientidega, kellel on ühiseid psühhosotsiaalseid probleeme. Sotsiaaltöös on olulisel kohal rühmad, mille liikmeteks on *kliendid* ja mille formaalne *juht* on sotsiaaltöötaja, kes professionaalina vastutab oma klientide eest ja kellel on oma klientidega professionaalne suhe.

Euroopa ja USA kogemuste põhjal võib väita, et sotsiaaltöö rühmadega on tegevus, mis kasutab ohtrasti erinevaid tehnikaid. Eesmärgid võivad varieeruda ja neid võib olla palju. Rühmadega tehtava sotsiaaltöö kasutusvaldkond on lai, ulatudes pea kõikidesse sotsiaaltöö ja sotsiaalmeditsiinilistesse institutsioonidesse (Zastrow 2001, Heap 1995).

Rühmadega tehtav sotsiaaltöö seab eesmärgiks parema sotsiaalse toimetuleku ja aitab oma liikmetel paremini hakkama saada isiklike, rühma või keskkonna probleemidega. Nimetatud probleemid võivad väljenduda mitmel viisil. Kui peamine eesmärk on sotsiaalselt paremini toime tulla, siis võib sel omakorda olla hulk alaeesmärke.

Heap (1995) pakub rühmadega tehtava sotsiaaltöö eesmärkidena välja järgmisi alaeesmärke:

- vähendada sotsiaalset isolatsiooni eakate, töötute, puuetega inimeste, psühhiaatriliste patsientide, üksikemede jt puhul (rühmatöö ennetav funktsioon).
- parandada toimetulekuvõime ja jagada uusi kogemusi vanglast vabanevate või vabanenute, alkohooliravilt väljuvate inimeste, tulevaste kasuvanemate, lastekodust ise-seisvasse ellu suundujate jt puhul.

dega ja rühmatöö

sotsiaaltöö praktikas II

- *toetada sotsiaalset õppimist ja küpsemist* töös noortega, käitumisraskustega lastega, narkootikumide tarvitajatega, alaealiste prostituutidega jt. Niisugusel juhul kujutab rühm endast "mini-ühiskonda", kus saab proovida ja arendada oma sotsiaalseid oskusi lootuses, et saadud kogemused aitavad "suures ühiskonnas" kergemini hakkama saada. Rühma liikmetele tuleks anda võimalikult palju võimalusi ise otsuseid vastu võtta, vastutada, huvide konflikte läbi töötada ja eri koostöövorme katsetada.

Tavaliselt ei tule inimesed sotsiaaltöötaja kui analüütiku juurde, öeldes „*ma ei tea, mida oma eluga peale hakata. Mul on sügav depressioon, aga ma ei tea, miks see nii on, kas saate mind aidata? või „ma olen kogu aeg õnnetu, palun aidake mind!*” Kliendid ei tule ka kui revolutsioonääril ega nõua, et *sotsiaaltöötaja ühiskonda paremaks muudaks*. Sagedamini tulevad nad kindla ja küllalt kitsalt sõnastatud probleemiga või probleemide kompleksiga. Tegelikult tähendab see – *mulle ei meeldi mu praegune eluviis, ma soovin muutuda või muuta*. Professionaalne sotsiaaltöö peab neid probleeme käsitlema ja oskama neid probleeme piiritleda ning pakkuma klientidele nende lahendamisel professionaalset abi.

Administratiivsed rühmad

Selle all mõeldakse ennekõike poliitiku (näiteks volikogu liikmeid) ja nende poolt ametisse määratud ametnikke, s.o neid, kes võtavad vastu otsuseid ja määravad sotsiaal-, tervishoiu-, haridus-, eluaseme- jm poliitikat. Sotsiaaltöötajad ja ka kliendid sõltuvad nende arukusest või selle puudumisest. Moodustatakse ka töörühmi, komiteesid, komisjone, nõukogusid, milles sotsiaaltöötajad osalevad ning mis peaksid sotsiaaltöötajaid abistama, nagu näiteks alaealiste asjade komisjon, vanuripoliitika komisjon, lastehoolekande kontseptsiooni töörühm jne. Sotsiaaltöötaja on nende rühmadega seotud kas otseste tööülesannete kaudu, vabatahtlikuna, nõunikuna või eksperdina. Seesugustes rühmades on sotsiaaltöötaja roll eriti oluline, sest lõppeesmärgiks on ikkagi inimeste aitamine ja see, kas ning millist abi on inimesel üldse võimalik saada.

Erialadevahelised rühmad

Sotsiaaltöötajad teevad järjest rohkem koostööd teiste erialade esindajatega näiteks võrgustikutööd tehes või juhtumikorralduses. Erialade esindajate kohtumisel kohtuvad erinevate professionide hoiakud, väärtused, käitumine, teadmised ja oskused. Probleemide kuhjudes on vaja teha koostööd teiste erialade esindajatega nende probleemide lahendamiseks, aga samas peab arvestama, et suurenevad ka suhtlemisprobleemid.

Sotsiaaltöötajad suhtlevad väga erinevate inimestega – politseinike, meditsiinõdede, tööandjate, juristide, psühholoogide, õpetajate, psühhiaatrite, kirikuõpetajate, arstidega jt. Osalt toimub koostöö spontaanselt, osalt aga planeeritud töörühmades. Näiteks personalirühmas, kus sotsiaal-

töötaja on sekundaarses rollis, on ta üks paljudest: haiglas, vanglas, koolis. Need on hierarhilised institutsioonid, kus igapäevane status on määratud nii reeglitega kui ka traditsiooniga. Tööülesanded võivad olla antud kõrgemalseisvate isikute poolt ja ei pruugi kokku langeda sotsiaaltöötaja pädevuse raamidega. Mil määral saab sotsiaaltöötaja sellises olukorras oma kliendi huvide eest seista, sõltub süsteemi paindlikkusest, hierarhias valitsevatest suhtlemisvõimalustest, sotsiaaltöötaja pädevusest ning võimest selgitada oma funktsiooni, aga ka rühma teiste liikmete võimest seda mõista ning aktsepteerida.

Administratiivses rühmas töötamine on veidi teistsugune kui meeskonnatöö, kus tavaliselt on tegemist rühmaliikmete/meeskonnaliikmete võrdsuse printsiibiga ja kus osalejate taust ja kogemused on sarnasemad. Meeskond lahendab probleeme ühiselt, erinevate erialade pädevusvaldkonnad täiendavad üksteist. Meeskonna efektiivsus sõltub iga liikme võimest ja soovist teha head koostööd. Mainimata ei saa jätta ka supervisiooni, mis võib toimuda ka rühmas, kus osalevad teatud institutsioonide esindajad, näiteks ühe maakonna kriminaalhooldustöötajad või eri linaosade lastekaitsetöötajad.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et sotsiaaltöötaja tegeleb ennekõike kliendirühmadega, aga osaleb ka teistes rühmades, kui ta on valitud või delegeeritud koostöörühmadesse või kuulub rühma koosseisu oma tööülesannete tõttu. Zastrowi (2001) järgi on sotsiaaltöötajal eri rühmades erinevad funktsioonid ja mõned nendest võivad olla vägagi keerulised. Seepärast on oluline, et sotsiaaltöötajal oleks teadmisi rühmakäitumisest. Eriti oluline on see klientidega töötamisel, kuna enamus rühmatööst, nii nagu juhtumitööstki, lähtub kliendi vajaduste mõistmisest ehk sotsiaalsest diagnoosist, mis väljendub rühmakäitumises. See, mida sotsiaaltöötaja teeb ja mida loodetakse saavutada, otsustatakse tema ja rühmaliikmete poolt ühiselt, tulenevalt liikmete vajadustest ja probleemidest. Administratiivsetes rühmades on sotsiaaltöötaja roll teistsugune, kuid ka neis saab sotsiaaltöötaja koostöö efektiivsemaks muutmisele kaasa aidata. Seega peavad sotsiaaltöötajad tundma rühmadünaamikat, rühmaprotsesse ja rühmateooriat ehk siis inimeste käitumist rühmas ning oskama seda oma praktikas rakendada. Järgmises artiklis käsitletakse mitmesuguseid rühmaliike ning vaadatakse, kuidas Eesti sotsiaaltöötajad kasutavad rühmatööd oma igapäevases töös.

Kasutatud kirjandus

- Hansen, E.** (2004) *Meetodi sotsiaaltöö gruppidega rakendamine Eestis*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
Kiik, R. (2004) Sotsiaaltöö rühmadega ja rühmatöö. *Ajakiri Sotsiaaltöö*. Nr. 4/2004, lk 6-7.
Heap, K. (1995) *Gruppemetode for sosial- og helsearbeidere*. Universitetsforlaget.Oslo.
Heap, K. (1978) *Gruppeteori for sosialarbeidere*. Universitetsforlaget.Oslo.
Zastrow, Ch. (2001) *Social work with Groups*. Brooks/Cole.

Järgneb